MOKSLO LIETUVA

2010 m. sausio 21 d. LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS Nr. 2(424)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį Kaina 3 Lt

Laiko ženklai ir Nacionalinė pažangos premija

2009 m. Nacionalinės pažangos premijos teikimo ceremonijos aprašymą šį kartą pradėsime ne nuo pačių iškilmių, bet nuo laiko ženklų, kurie atspindi mūsų gyvenamojo meto ypatumus. Kuo skyrėsi šios jau ketvirtosios iškilmės nuo trijų prieš tai buvusių? Šįsyk premijų teikimo vyksmas iš pavasario nukeltas į pačią metų baigtį: išdykėlį gegužį, anot poeto, pakeitė gruodžio pradžios pilkuma. Ir dar su krizės pipirų prieskoniu. Viskas kinta šiame netvariame pasaulyje, taip pat ir kalba: poetas galėjo gražiausią pavasario mėnesį pavadinti išdykėliu, valiūku, bet tik todėl, kad gegužė tada buvo vyriškosios giminės ir buvo vadinama gegužiu. Esame iš tos kartos, kai gegužė buvo gegužis. Kalbininkų valia žodžio lytį tapo galima pakeisti taip pat, kaip kad medicinoje atliekama ir su gyvo padaro lytimi. Ar dėl to pasaulyje bus daugiau poezijos, sunku pasakyti. Didžiosios transformacijos nukreiptos ne į poezijos ir gėrio šiame pasaulyje dauginimą, bet į visai kitus siekius. Gal visai nieko keisto, kad norint sugrąžinti, sulaikyti nubėgančią parugėmis basą poeziją, kartais reikia nusižengti taisyklėms, kartais būtinoms, bet dažniausiai primestoms. Juk nepasakysi: išdykėlė gegužė... Viena ar dvi raidės keičia prasmę, iš poetinio vaizdo padaro tik taisyklingą žodžio vartoseną, labai svarbią, reikalingą, būtiną, bet... Nelieka angelo sparnų plazdėjimo ir kažko daugiau, ką neša žodžio elektrinis, o gal metafizinis krūvis, kol kas neišmatuojamas net ir jautriausiais fiziniais instrumentais. Nebent atliepiančiais sielų sąskambiais, bet tai jau visai kita fizika.

Grįžkime į 2009-ųjų gruodžio 5-osios šeštadienio vakarą, pilką, kaip ir pridera žiemos prieangiui mūsų geografinėje platumoje. Vis dėlto Vilniaus universiteto Didysis kiemas su prožektorių šviesomis nutviekstu barokiniu Šv. Jonų bažnyčios fasadu net ir niūrmečiu atrodo šventiškai, tą įspūdį dar labiau sustiprina kiemo viduryje stūksantis tetraedras – Nacionalinės pažangos premijos teikimo simbolis.

Šviesų ir iškilmingumo pakanka ir senosios Alma mater Didžiajai aulai. LNK televizijos darbuotojai pasistengė sukurti šventės nuotaiką, nors ją kuria ir pati senųjų rūmų aplinka. Gal laukta ypatingų svečių, o gal taip sumanyta iškilmių scenarijuje: pusę valandos laukimo būsenoje, „o Germano kaip nėr taip nėr“. Šią priverstinę meditaciją reiklesnis dalyvis tikriausiai galėtų pavadinti įprasta televizininkų sumaištingo gyvenimo dalimi. Tiek to, atsiduokime miesčioniško

Nukelta į 2 p.

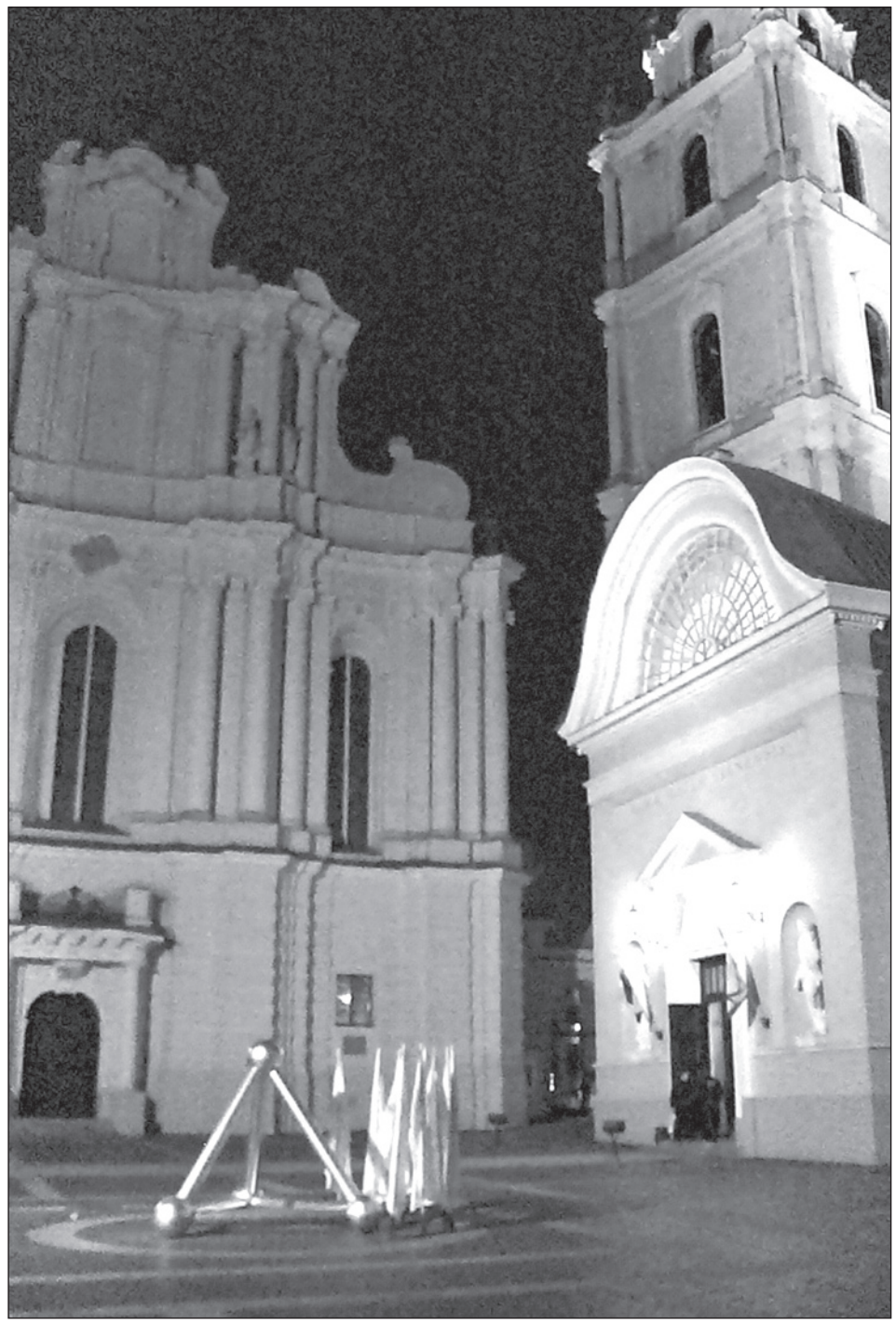

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Nacionalinės pažangos premijos tetraedras laukia būsimųjų laureatų

Projektas *Skatinkime Europos demokratines vertybes per tarpkultūrinį valstybės švenčių komunikavimą*, kurį rėmė LR švietimo ir mokslo ministerija, išjudino virš šimto Lietuvos vidurinių mokyklų ir gimnazijų mokinių ir mokytojų, kurie tapo šio projekto dalyviais. Apie tai spausdinome pašnekesį su projekto sumanytoja ir vadove, *Zonta International* Vilniaus klubo prezidente dr. Ina Dagyte (ML, 2009 m. Nr. 18, p. 4–5), apie savo dalyvavimą projekte parašė Ignalinos rajono Vidiškių gimnazijos mokinės (2010 m. Nr. 1 (423), p. 3), pasirodė straipsnių regionų spaudoje: Klaipėdoje – iš Nidos vidurinės mokyklos, Anykščiuose – iš A. Baranausko vidurinės mokyklos ir kt.

Mokslo Lietuva yra šio projekto informacinis rėmėjas, tad prieš pat Naujuosius metus redakcijoje buvo surengta diskusija, kurios metu

Valstybės šventės kaip tautos bendrumo siekis

projekto dalyviai ir *Zonta* klubo narės pasidalijo savo patirtimi ir dalyvavimo projekte įspūdžiais. Diskusijoje dalyvavo Kauno Šančių vidurinės mokyklos anglų kalbos vyresnioji mokytoja Dalia Černiauskienė ir 11 c klasės mokinė, mokyklos mokinių tarybos prezidentė Kristina Plečkaitytė, Vilniaus Martyno Mažvydo vidurinės mokyklos mokytoja Zita Šimkuvienė ir mokinys Lukas Kasperavičius, Anykščių Antano Baranausko vidurinės mokyklos mokytojas Andrius Vitkūnas, *Zonta* klubo narės filologė profesorė Evalda Jakaitienė, *Zonta* klubą įsteigusi gydytoja Ramunė Trakymienė, Vilniaus universiteto

e–nertinis EUROPA MOKYKLA ŠVENTĖ KOMUNIKACIJA EUROPE SCHOOL HOLIDAY COMMUNICATION e–sweater

docentė odontologė Rasma Manelienė ir klubo prezidentė Vytauto Didžiojo universiteto docentė Ina Dagytė. Suprantama, pasinaudosime I. Dagytės kaip viešosios komunikacijos srityje dirbančios mokslininkės patirtimi ir pokalbio

Nukelta į 6 p.

2, 3 p. ŽODĮ IŠKĖLĘS Į VĖLIAVOS AUKŠTĮ

10, 15 p. TAIKOMŲJŲ TYRIMŲ ŽIDINIAI

12–13 p. LIETUVOS ATSINAUJINANTYS ENERGIJOS ŠALTINIAI

14 p. ŽURNALUI "SOTER" - 10 METŲ

15 p. PROGRAMA "KOKYBIS"

Lietuvišką žodį iškėlęs į vėliavos aukštį

Profesoriui Zigmui Zinkevičiui – 85

Profesorius Zigmas Zinkevičius yra ta Lietuvos mokslo, kultūros ir visuomeninio gyvenimo asmenybė, kuri tarsi paneigia įprastus laiko tėkmės ir kitokius dėsnius. Sausio 4-ąją profesoriui sukako 85-eri, bet per pastaruosius penkerius metus profesoriaus parašytų ir išleistų knygų virtinė sudaro labai įspūdingą vaizdą. Tarp jų ir *Lietuvių asmenvardžiai* – pamatinis vardažodžių tyrinėjimų veikalas, pasirodęs tik 2009 metais, bet kuriam lemtas ilgas gyvenimas.

Sausio 7 d. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje atidarant jubiliatui skirtąją parodą išvydome organizatorių parengtą pastarųjų penkerių metų profesoriaus išleistų knygų stendą – jame eksponuota net 11 knygų. Tiesa, anglų, vokiečių, italų, rusų ir lietuvių kalbomis išspausdintoji *Lietuvių tautos kilmė* užima net penkias pozicijas, bet tai tik padidina šios knygos vertę, užtikrina jos skverbtį į tarptautinę erdvę.

Dirbant prie *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* Z. Zinkevičiui kilo sumanymas išleisti knygą *Mažosios Lietuvos įnašas į lietuvių kultūrą*. Šią knygą išleido tas pats Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, kuris leido ir *Mažosios Lietuvos enciklopediją*. Būdamas vyriausiasis šios enciklopedijos redaktorius Z. Zinkevičius taip įsitraukė į Mažosios Lietuvos kultūros studijas, kad parako užteko ir savarankiškai knygai.

Regis, profesoriui niekad nekildavo klausimas, ką čia naujo parašius, sugalvojus. Kildavo visai kitas: kaip suspėti, įgyvendinti tai, kas seniai subrandinta, apmąstyta, bet reikalauja papildomų tyrinėjimų ir laiko, kurio visada stigdavo. Stinga ir dabar, nors profesoriui į tarnybą ar paskaitas skubėti nereikia. Nespaudžia ir buitiniai rūpesčiai, kuriuos perima kiti šeimos nariai. Žmoną Reginą vadina savo geruoju angelu, be kurios rūpesčio nė mažos dalies savo darbų nebūtų įstengęs padaryti.

Pasak kalbininko prof. Jono Palionio, akad. Zigmas Zinkevičius yra pats žymiausias XX a. antrosios pusės ir XXI a. pradžios lietuvių kalbininkas. Nėra pagrindo J. Palioniu netikėti, tuo labiau, kad yra jubiliato kolega, tose pačiose Vilniaus universiteto auditorijose daug dešimtmečių abu skaitė paskaitas studentams. Visai neatsitiktinai nuskambėjo ir tokia vieno sveikintojo pranašystė: ateis metas, kai Zinkevičiaus keliais bus nutiesti ekskursijų maršrutai, o gidai pasakos, kad štai vienoje ar kitoje vietoje mūsų garbusis kalbininkas užrašė kalbotyros mokslui

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Kalbininkas akad. prof. Zigmas Zinkevičius Lietuvos MA bibliotekoje atidarant jam skirtą jubiliejinę parodą

vertingus dalykus, kalbino senelius, kurie dar prisiminė, kaip tose vietose kalbėta prieš daugelį dešimtmečių.

Sveikintojai pasako ir tokių dalykų, apie kuriuos nerasime parašyta. Kad ir toks jaudinantis prisiminimas, kurį papildė ir pats jubiliatas. Kai vieną okupantą Lietuvoje pakeitė kitas, iš Ukmergės apylinkių, taigi gimtųjų Z. Zinkevičiaus vietųm į partizanus išėjo daug jaunų vyrų. Nedaug trūko, kad ir Zinkevičius, kaip kai kurie jo bendraklasiai, būtų išėjęs. Tuo metu jau buvo įstojęs į Vilniaus universitetą. Per šventes ar atostogas grįžęs pas tėvus susitiko ir su savo draugais partizanais. Jų vadas pasakė, kad Zigmas turi grįžti į Vilnių ir tęsti studijas. *Mes visi žūsime, bet Lietuva gyvuos ir jai bus reikalingi šviesūs protai.*

Nedaug trūko, kad turėtume dar vieną tautos kovų didvyrį, bet neturėtume lituanistikos didžiavyrio, pasaulinio garso kalbininko.

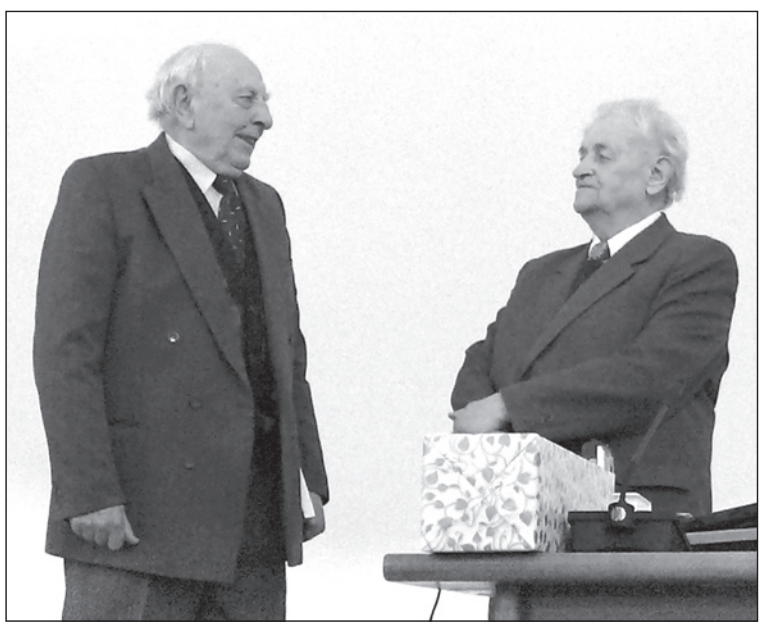

Ilgamečiai kolegos kalbininkai profesoriai Jonas Palionis ir Zigmas Zinkevičius

Ranka rankon su archeologais ir antropologais

Nuo seno įsitvirtinusi nuomonė, kad kalbininkai, ir ypač kalbos istorikai, su archeologais bendros kalbos neranda. Abipusis nepasitikėjimas tapo savotiška aksioma: jeigu tautos kilmės ištakas nagrinėdavo kalbininkai, tai archeologai beveik visados rasdavo kur įsiterpti, o jų išvados neatitikdavo kalbininkų įžvalgų. Ir priešingai – užtekdavo tautos kilmės klausimus panarstyti archeologams, kai kraujas užvirdavo kalbininkams. Pasak Z. Zinkevičiaus, pagrindą priešpriešai sudarė chronologizavimas: kalbos pokyčiai ir juos išreiškiantys materialios kultūros pakitimai labai dažnai laiko atžvilgiu nesutampa. Dėl šios priežasties nesutampa kalbininkų ir archeologų duomenys, o dar labiau skirdavosi jų išvados.

Vilniaus artimosios apylinkės yra akivaizdus materialiosios kultūros ir kalbos pokyčių neatitikties pavyzdys, kurį priminė prof. Z. Zinkevičius. Iš istorijos duomenų gerai žinoma, kad šių apylinkių gyventojų dauguma galutinai sulenkėjo XIX a. paskutiniajame ketvirtyje. O ką apie tai sako archeologiniai duomenys, kurie atspindi materialiosios kultūros pokyčius? Nieko nesako, nes žmonės sulenkėjo, pakeitė kalbą, bet visa jų materialioji aplinka išliko kaip buvusi. Taigi kalbos istorikų ir archeologų tarpusavio ginčai nieko gero mokslui neduoda, reikia dirbti bendrai, jeigu rūpi mokslo interesai.

Atrodo, šią takoskyrą Z. Zinkevičiui pavyko įveikti. Suprantama, ne vienam, nes reikėjo ir kitos pusės, t. y. oponentų pritarimo. Kita vertus, archeologą prof. Aleksejų Luchtaną neišeina vadinti prof. Zigmo Zinkevičiaus oponentu, veikiau abu bendraminčiai, kaip ir antropologas anksti mus palikęs prof. Gintautas Jurgis Česnys (1940–2009). Ši trijulė ir ryžosi sutelkti kalbos istorijos, archeologų ir antropologų duomenis.

Archeologai naudojasi labai tiksliais datavimo metodais, kuriais gali pasinaudoti ir kalbos istorikai. Dažniausiai tais atvejais, kai žinomas tam tikro kalbinio reiškinio datavimas, kurį archeologai gali gerokai patikslinti. Kalbos istorijos mokslas šiuo požiūriu archeologijai nusileidžia, kalbininkams su datavimo reikalais kartais kyla nemažai sunkumų.

Panašiai pasitaiko ir su archeologijos duomenimis. Pavienė kitos rasės atstovo kaukolė rasta Vilniaus ar Kernavės kultūriniuose sluoksniuose egzotikos mėgėjams gali būti labai įdomus radinys, bet tai dar ne reiškinys, nes gali būti atsitiktinai į šias vietas patekusio žmogaus palaikų liekana, iš kurios būtų labai neatsargu daryti apibendrinančias išvadas. Su antropologu G. J. Česniu šiuo klausimu taip pat jokių didesnių ginčų Z. Zinkevičiui nekilo.

Jau buvo pasirodžiusi jo knyga *Lietuvių tautos kilmė*, o panaudojus archeologų ir antropologų duomenis pavyko ne šiaip tą knygą papildyti, bet faktiškai parašyti naują knygą *Iš kur kilo lietuviai*. Ją rengėsi išleisti Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, bet kartais nutinka keisti dalykai: pirmiausia dienos šviesą išvydo angliškas šios knygos variantas. Amerikos lietuviai išpirko kone visą tiražą, teko išspausdinti kitą leidimą. Paskui pasirodė vokiškas šios knygos leidimas, priderintas prie adresato – vokiečių skaitytojo. Vėliau teko derintis prie rusų ir italų skaitytojų, kurių kalbomis tai pat išleista ši knyga.

Paradoksas, bet tik tada, kai į tarptautines erdves išplito angliškai, vokiškai, rusiškai ir itališkai išleistoji knyga *Iš kur kilo lietuviai*, atėjo laikas ją išleisti lietuvių kalba. Visa tai susiję su finansavimo dalykais, kurie neretai iškrečia keistų išdaigų, priverčia originalą vytis kitakalbes versijas. Beje, lietuviškasis originalas išėjo kitu pavadinimu – *Tautos kalba*.

Esame tauta, kuri savo kalbos neiškeitė

Daug metų Z. Zinkevičius tyrinėjo lietuvių kalbą, parašė daugiatomę *Lietuvių kalbos istoriją* ir kai kurias kitas lietuvių kalbos tyrinėjimams skirtas reikšmingas knygas, tik tada mokslininko dėmesį prikaustė lietuvių tautos kilmės problema. Tų naujų tyrinėjimų medžiaga pateko į 2005 m. pasirodžiusią knygą *Lietuvių tautos kilmė*. Joje Z. Zinkevičius nenutolo ir nuo savo ankstyvesnių tyrinėjimų, nes lietuvių tautos kilmė glaudžiai siejasi su lietuvių kalbos kilme. Toli gražu tai nėra visuotinis reiškinys kaip galėtų atrodyti. Antai tokios senos ir garbingos tautos kaip prancūzų ar ispanų turi toli gražu ne tokį glaudų ryšį su savąja kalba. Prancūzai yra senovės galų palikuonys, o galai kalbėjo indoeuropietiškąja keltų kalba, kurią pirmaisiais amžiais po Kristaus pakeitė į liaudies lotynų kalbą, o iš šios, ir dar su gališkais elementais, išsirutuliojo prancūzų kalba.

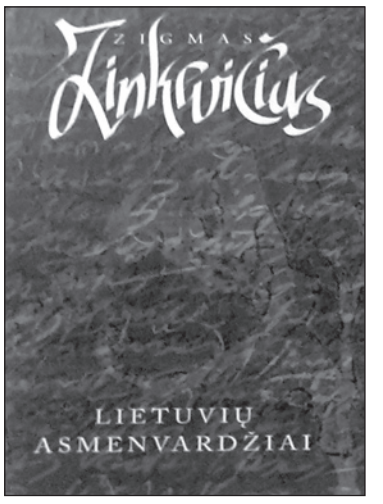

Naujausioji 2009 m. išėjusi prof. Zigmo Zinkevičiaus knyga

Panašiai vyko su ispanų, portugalų, rumunų ir kai kuriomis kitomis kalbomis. Tai štai Z. Zinkevičius atkreipia dėmesį, kad skirtingai nuo daugelio kitų tautų, lietuviai niekada nėra keitę savo kalbos. Perduodavo savo tėvų ir protėvių kalbą iš kartos į kartą ir tuo gali teisėtai didžiuotis. Buvo tautos ir valstybės istorijoje dvikalbystės laikotarpių, lietuvių kalba buvo atsidūrusi net ant išnykimo ribos, tačiau nenutiko taip, kad tauta būtų perėmusi kitą kurią nors kalbą ir atsisakiusi savosios. Dvikalbystės periodai ištikdavo palyginti neseniai, o tūkstančius metų lietuvių kalba tarpo savarankiškai, mažai veikiama kitų tautų kalbų. Todėl išsaugojo daug savitų ypatumų, kuriuos taip vertina lyginamosios kalbotyros ir kiti kalbos mokslo žinovai.

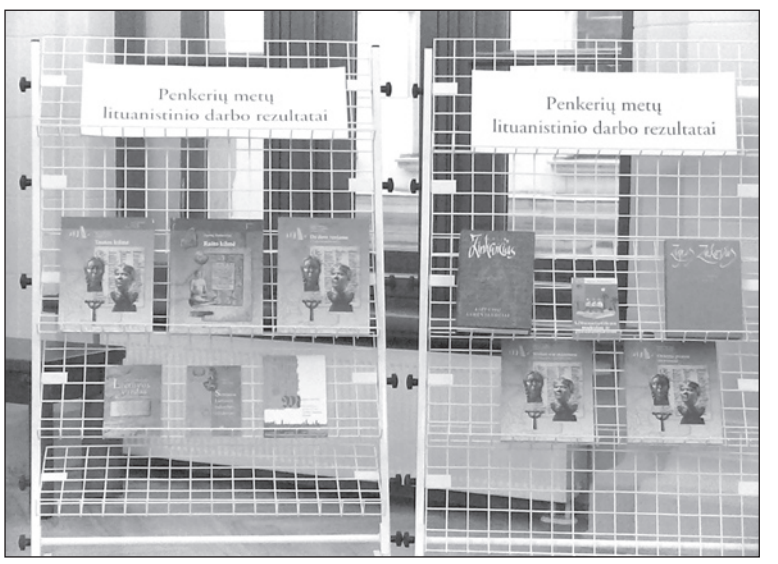

Paskutinių penkerių metų prof. Zigmo Zinkevičiaus knygų derlius

Žodžiu, ieškant patikimų kelių į lietuvių tautos kilmės tyrinėjimus neįmanoma išsiversti be gilinimosi į lietuvių kalbos praeitį. Ką parodė Z. Zinkevičiaus tyrinėjimai? Pirmiausia, kad lietuvių kalba ir pati tauta kilo

iš rytų baltų pietinės dalies. Kai nuo jos dėl stiprios finų kalbų įtakos nutolo šiaurinė dalis, pradėjo formuotis tos šiaurinės dalies gentinės kalbos – kuršių, žiemgalių, sėlių, latgalių. Toms gentinėms kalboms didelę įtaką padarė į baltų terpę įsilieję ir susimaišę finai. Galop iš minėtųjų gentinių kalbų mišinio išsirutuliavo latvių kalba. Šis procesas baigėsi maždaug pirmojo tūkstantmečio po Kristaus viduryje.

Kas vyko rytų baltų pietinėje dalyje? Gerokai prieš tai ten gyvavo ta pati lietuvių kalba, kuri šiaurinės dalies baltų žemėse patyrė didelį finų kalbų poveikį. Tai štai rytų baltų pietinėje dalyje toji kalba, kokia buvo, tokia ir liko. Kartu su profesoriumi paklauskime: o kaip ta kalba rutuliojosi, keitėsi dar ankstesnias laikais? Atsakyti nėra paprasta net pačiam Z. Zinkevičiui, nes negalima pasinaudoti tų laikų raštais – jų nėra. Tenka daryti išvadas tik iš kalbinių duomenų lyginimo, vadinasi, kyla daug įvairių papildomų klausimų ir problemų, kurias išrišti nėra taip paprasta. Apskritai nuo kada jau sakytina, kad susiformavusią kalbinę struktūrą galima vadinti lietuvių kalba? Toli gražu nėra paprastas klausimas, nors kitas drąsuolis gal ir pasakys, kad jeigu tai etninės mūsų protėvių žemės, tai ir kalbėjo mūsų kalba. Deja, mokslas turi remtis griežtesniais įrodymais – ne vien gerais norais.

Archeologai, su kuriais Z. Zinkevičius, kaip matėme, randa bendrą kalbą, šiuo atveju teikia tam tikros atspirties. Tyrinėdami materialiąją kultūrą archeologai lietuvių kultūros elementų aptinka II–III a. po Kristaus. Atsargi Z. Zinkevičiaus išvada: jeigu aptinkami tam tikri lietuvių etnoso materialiosios kultūros elementai, galima spėti, kad būta ir šios kultūros atstovų kalbos, bent jau tos kalbos struktūros elementų. Bet tai tik prielaida. Jau turėjome progos pasakyti, kad materialiosios kultūros ir kalbos pakitimai toli gražu ne visada sutampa, dažnai priešingai – nesutampa. Vis dėlto Z. Zinkevičius daro prielaidą, kad ta kalbinė struktūra, kurią būtų galima pavadinti lietuvių kalba, turėjo būti susiformavusi dar gerokai prieš šiaurinės baltų dalies nutolimą nuo rytų baltų pietinės dalies. Matyt, mūsų senųjų protėvių kalba susifomavo dar rytų baltų sistemos gelmėse. Tai turėjo vykti pirmaisiais amžiais po Kristaus – tokia Z. Zinkevičiaus išvada.

Kas vyko toliau su ta kalba, kurią atsargiai galėtume pavadinti lietuvių kalba? Kokie pokyčiai vyko pačioje kalboje? Aišku viena: vyko tos kalbos tam tikra tąsa, antraip nebūtų prasmės teigti, kad lietuvių tauta niekada nebuvo atsisakiusi savo kalbos, išmainiusi į jokią kitą. Būtų klaida tapatinti baltų prokalbę su lietuvių kalba, tuo labiau neleistina indoeuropiečių prokalbės tapatinti su lietuvių kalba. Tai būtų jau ne mokslinis požiūris į kalbos istoriją. Taigi susiduriame su neišvengiamu klausimu: kokią kalbinę struktūrą jau galėtume vadinti lietuvių kalba? Nuo atsakymo, požiūrio į kalbos istorijos dalykus priklausys ir iš to kylančios išvados. Jeigu vertinsime pagal dabartinę lietuvių kalbos struktūrą, jos pradžią reikėtų sieti tik su pirmaisiais amžiais po Kristaus. Jeigu į struktūrą nekreipsime dėmesio, kiekvienas toks vertintojas praras bene svarbiausią kalbos vertinimo kriterijų.

Lietuvos MA prezidentas akad. Valdemaras Razumas ir akad. Zigmas Zinkevičius

Jubiliatas su savo geraja deive žmona Regina

Prof. Z. Zinkevičiaus jubiliejinės parodos atidarymo metu geros nuotaikos nestokojo jubiliato žmona Regina, kunigas monsinjoras Vytautas Pranciškus Rūkas ir fotomenininkas Vytautas Ylevičius

Kaip atsirado lietuvių tarmės

Tenka tik apgailestauti, kad lietuvių kalba nėra labai senų, kaip kitų pasaulio tautų kalbomis, rašytinių paminklų. Patys seniausieji pasiekia mus iš XVI a. pačios pradžios, jeigu prisimintume pirmuosius rankraščius ar išlikusius seniausius lietuvių kalba parašytus dalykus. Štai šį mūsų raštijos trūkumą prof. Zigmas Zinkevičius pamėgino kompensuoti, tyrinėdamas lietuvių tarmes. Koks tai didžiulis mūsų tautos turtas, gal nedažnai susimąstome. Tiesa, kalbininkai, ir ypač kitų tautų atstovai, dirbantys lyginamosios kalbotyros tyrinėjimų baruose, seniai buvo atkreipę dėmesį į lietuvių tarmių aukso klodus. Z. Zinkevičius dar nuo seno buvo įsitraukęs į tarmių tyrinėjimus, užtektų priminti jo 1966 m. pasirodžiusį veikalą *Lietuvių dialektologija*, kaip vieną iš lietuvių kalbotyros viršukalnių. Iš esmės tai yra tarmių lyginamoji gramatika. Yra ir kitų tais klausimais parašytų profesoriaus knygų. Kad ir 1968 m. išėjusi *Lietuvių kalbos tarmės* ar aukštųjų mokyklų studentams skirtasis vadovėlis *Lietuvių kalbos dialektologija* (1978 m., antrasis leidimas 1994 m.).

Labiausiai profesorių domina istorinis požiūris į lietuvių tarmes, pradedant nuo atsiradimo, formavimosi ir kitų pokyčių. 2006 m. Lietuvių kalbos institutas išleido Z. Zinkevičiaus knygą *Lietuvių tarmių kilmė*. Knygoje ištirtas senasis indoeuropietiškas tarmių paveldas, indoeuropiečių tarminiai reliktai, kurių aptinkama dabartinėse lietuvių tarmėse. O labiausiai profesoriui rūpėjo išsiaiškinti, kodėl ir kaip atsirado tos lietuvių tarmės. Kaip jų susiformavimą galima nustatyti?

Kai ką į rūpimus klausimus atsakyti pavyksta tiriant seniausius garsų pakitimus, vadinamąsias izofonas. Paprastai tie pakitimai būdingi ne visai lietuvių kalbai, bet kuriai nors vienai jos tarmei. Štai šiuo ypatumu Z. Zinkevičius ir pasinaudojo. Išskyręs keturias izofonas (tai linija, juosianti plotą, turintį vienodą kalbinę ypatybę) ir jas sugretinęs parodė, kad dabartinės lietuvių kalbos tarmės pradėjo rutuliotis IX–X amžiuje. Jau tada lietuvių kalbos plotas turėjo būti suskilęs į du protodialektus – rytinį ir vakarinį, jų skiriamąją ribą galime atsekti pagal nosinių ą, ę, kaip profesorius sako, tamsėjimą.

Rytinis protodialektas savo ruožtu vėliau skilo į dabartinius rytų aukštaičius ir pietų aukštaičius. Vakarinis pirminis dialektas davė pradžią dabartinei vakarų aukštaičių tarmei ir žemaičių tarmei. Pastarajai atsirasti didžiausios reikšmės turėjo kuršių substratas. Mat senais laikais žemaičių tarmės plotuose gyveno kuršiai, kuriems pradėjus lietuvėti iš kuršiškai lietuviško mišinio atsirado žemaičių tarmė. Z. Zinkevičius priminė vaizdingą pasakymą: žemaičių tarmė – tai lietuvių kalba kuršio lūpose.

Knygoje *Lietuvių tarmių kilmė* šiems dalykams skirta daug dėmesio. Štai kad ir Šiaurės rytų aukštaičių tarmė. Jai susiformuoti didžiausią reikšmę turėjo žiemgalių substratas. Dalis žiemgalių sulietuvėjo, kiti sulatvėjo. Lietuvėdami žiemgaliai dalį savo kalbos ypatybių paliko šiaurės rytų aukštaičių tarmėje.

Pietryčių Lietuvoje, dzūkų krašte didelės įtakos aukštaičiams lietuviams turėjo jotvingių substratas. Panašiai šiaurės rytų Lietuvoje ištirpo sėlių substratas, savo kalbines ypatybes palikęs šiaurės rytų aukštaičių tarmėje. Visa tai yra ir baltiškasis kalbinis turtas.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Dailininko Antano Rimanto Šakalio graviūroje – visada jaunas ir žvalus prof. Zigmas Zinkevičius

Laiko ženklai ir

NACIONALINĖ PAŽANGOS PREMIJA

Atkelta iš 1 p.

gyvenimo malonumui ir nukreipkime dėmesį į besirenkančius šventės dalyvius, malonias damų šypsenas, vyrų tvirtus rankų paspaudimus – Lietuvoje tvyrančios visuotinės idilijos, mokslo ir verslo vienovės ženklus.

Gera proga pamąstyti ir apie greitai bėgantį laiką. Ar seniai čia dauguma esančių patys kelnes ar sijonus trynėme šios Alma mater kietuose suoluose, skirtinguose fakultetuose, taigi įvairiose Vilniaus miesto vietose. Kai kuriems iš paskaitos į paskaitą tekdavo pabėgioti į skirtingus universiteto rūmus – įprasta anuometė studentiško gyvenimo kasdienybė. O į universiteto didžiąsias iškilmes, kartais ir „raudonas“ šventes, nuo kurių raukdavome nosis, susieidavome į universiteto Aktų salę Čiurlionio gatvėje. Retas atvejis, kad dabar ten vyktų svarbiausi Alma mater renginiai, greičiausiai ir nebevyksta. Gaila, nes salė iškilminga, didelė, bet pirmenybę užleido naujiems laiko vėjams. Senieji Alma mater rūmai įveikė Gamtos mokslų fakulteto Aktų salės Čiurlionio gatvėje trauką, išlikusią tik prisiminimuose. Žodžiais sunkiai nusakoma senosios architektūros magija, su kuria rungtis gal ir nėra reikalo.

Mokslo pažangos premija

Leiskime įvykių eigai judėti savąja vaga. Galime tik pritarti iškilmių ceremonijos rengėjams: darbų rutina trukdo giliau susimąstyti, kas mūsų gyvenimo kasdienybėje svarbiausia, kas tėra tik kasdienybės šurmulys, o kas turi išliekamąją vertę. Iškiliausiems Lietuvos mokslininkams, drąsiausiems inovatoriams ir meno kūrėjams, kurių talentas ir darbai keičia mūsų pasaulį, ketvirtą kartą paskirta Nacionalinė pažangos premija. Tai ir savotiškas mūsų talentų, sugebėjusių atsiskleisti, pagerbimas. Pagarbos nusipelno ir tie, kartais gal ir ne dažnai minimi asmenys, kurie sugeba tuos talentus atskleisti ir juos pagerbti. Tad jei bent trumpam pavyksta atitrūkti nuo kasdienybės reikalų, jei susimąstome apie mokslo ir meno kūrėjų darbų prasmę, jų svarbą kiekvienam iš mūsų – tai patvirtina šios premijos reikšmę.

Ne tiek jau daug turime gyvenime akimirkų, kai galime didžiuotis savo geriausiais, o per juos ir savąja tauta. Nenuostabu, kad ceremonijos metu prisiminti Luji Pastero žodžiai: „Mokslas turi būti tauriausias Tėvynės įsikūnijimas, nes iš kitų tautų pirmaus visuomet ta, kuri aplenks kitas mokslu ir protine veikla.“ Tarsi atsakas tiems, kuriems vis dar kyla abejonių, ką duoda Lietuvos mokslas ir apskritai ar duoda, ar labai reikalingas valstybei. Kitos šalys savo energiją eikvoja ne tokiems tuštiems ginčams, sutaupo laiko ir lėšų investuoti į mokslo plėtrą, nes tik mokslo dėka tos valstybės ir pirmauja. Kodėl ši paprasta tiesa vis dar nesuvokiama Lietuvoje? Būtų atskira ilgo pokalbio tema, gal ne visai deranti prie iškilmių ceremonijos. Jau tas faktas, kad verslo žmonių aplinkoje kilo sumanymas steigti prestižinę Nacionalinė pažangos premiją ir finansuoti visas išlaidas, rodo, kad Lietuvos versle yra daug sveikų jėgų ir idealizmo.

Gedimino Žemlicko nuotraukos

2009 m. Nacionalinės pažangos premijos laureatai archeologas prof. dr. Albinas Kuncevičius, antropologas prof. dr. Rimantas Jankauskas, literatūros tyrinėtoja Lietuvos MA narė korespondentė prof. Viktorija Daujotytė, archeologas doc. dr. Rimvydas Laužikas ir gydytojas odontologas dr. Tomas Linkevičius

2009 m. Nacionalinė mokslo pažangos premiją teikė Lietuvos mokslų akademijos prezidentas akad. Valdemaras Razumas ir Vilniaus universiteto rektorius akad. Benediktas Juodka. Įnešami diplomai ir tetraedrų skulptūrėlės laureatams. V. Razumas primena 1965 m. Nobelio medicinos premijos laureato Fransua Žakobo (François Jacob) žodžius, kad ilgą laiką valstybių autoriteto pagrindą sudarė jų armijų jėga, tačiau tie laikai praėjo. Dabar valstybės jėgą ir potencialą lemia mokslinis jos potencialas. V. Razumas skelbia 2009 m. Mokslo pažangos premijos laureatus: tai trys Vilniaus universiteto mokslininkai – archeologas prof. dr. Albinas Kuncevičius, antropologas prof. dr. Rimantas Jankauskas ir archeologas Komunikacijos fakulteto doc. dr. Rimvydas Laužikas. Visiems trims premija paskirta už Dubingių piliavietės ir joje rastųjų kunigaikščių Radvilų palaikų kompleksinius tyrimus 2003–2009 m., atliktų tyrimų sklaidą visuomenėje ir kolektyvinę mokslinę monografiją *Radvilų tėvonija Dubingiuose*. Šį sprendimą pasirašė VšĮ *Nacionalinė pažangos premija* direktorius Raimundas Daubaras ir Nacionalinės pažangos premijos komiteto pirmininkas akad. Benediktas Juodka.

Prof. Viktorija Daujotytė – 2009 m. Kultūros pažangos premijos laureatė

Laureatams įteiktas 35 tūkst. Lt čekis ir kiekvienam – po Nacionalinės pažangos premijos simbolį – tetraedrą.

Mokslo Lietuvoje rašyta, kad vienas svarbiausių 2009 m. renginių, minint Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį, buvo kunigaikščių Radvilų palaikų perlaidojimo ceremonija Dubingių piliavietėje. Radvilų palaikų suradimas Dubingiuose buvo tikra mokslinė sensacija, nors ši paslaptis visuomenei atskleista tik po išsamių mokslinių tyrimų, kai palaikai buvo identifikuoti. Taip išvengta bereikalingo ažiotažo, trukdančio moksliniams tyrimams. Palaikų identifikavimui sutelktos archeologų, antropologų, istorikų ir menotyrininkų pajėgos, tarpdisciplininiai tyrimai tęsėsi šešerius metus. Pasitelktos ir modernios tyrinėjimų technologijos: infraraudonoji fotografija, georadarai, trimatė skenavimo ir kita įranga.

Neabejotinai galima tvirtinti, kad šis radinys ir palaikų identifikavimo tyrimas toli prašoka Lietuvos sienas – tai tarptautinės reikšmės darbas, svarbus daugeliui Europos tautų. Radvilų giminė XVI a. įgijusi Šv. Romos imperijos kunigaikščių titulą buvo viena iškiliausių europinio masto giminių.

2009 m. rugsėjo 5 d. Dubingių piliavietėje iškilmingai perlaidoti ten rastieji ir identifikuotieji kunigaikščių palaikai. Buvusios Dubingių evangelikų reformatų bažnyčios specialiai įrengtoje kriptoje amžino poilsio atgulė Mikalojaus Radvilos Rudojo (1515–1584), Mikalojaus Radvilos Juodojo (1515–1565), Elžbietos Šidloveckos-Radvilienės (1533–1562), Radvilos Juodojo žmonos, Mikalojaus Radvilos (apie 1546–1589), Rudojo sūnaus, Elenos Hlebovičaitės (?–1583), Mikalojaus Radvilos žmonos, Jonušo VI Radvilos (1579–1620), Rudojo vaikaičio, Anos Radvilienės-Sobkovnos (?–1578), Kristupo Radvilos Perkūno pirmosios žmonos ir Mikalojaus Radvilos (1575–1577), Mikalojaus Rudojo vaikaičio palaikai.

Mums kunigaikščiai Radvilos išlieka kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės galios stiprintojai, valstybingumo idėjos aistringi gynėjai, pilietiškai suvokto patriotizmo pavyzdys. Net ir LDK nepalankiausiomis istorinėmis aplinkybėmis Radvilos priešinosi Lietuvos galių mažinimui pasirašant Liublino uniją ir Abiejų Tautų Respublikoje. Neįstengę sustabdyti Liublino unijos pasirašymo, skaudžiai apribojusio LDK valstybingumo galias, Radvilos išliko kaip Lietuvos suverenumo (tegu ir dalinio) garantas. Savo palikuonims Radvilos sugebėdavo įdiegti meilę Lietuvai, kurią jie suprato kaip istorinį ir politinį vienetą.

Ne kartą Radvilos mėgino nutraukti Liublino unijos saitus, ribojančius LDK valstybingumą, ieškojo kelių, kurie atkurtų politinį LDK savarankiškumą, todėl pelnė Lietuvos patriotų pagarbą ir didžiulę jos nedraugų nemeilę.

Visa tai turėdami mintyje labai reikšmingais pavadinsime ir Dubingių piliavietės tyrinėtojų darbus, ten aptiktus archeologinius radinius, identifikuotus palaikus. Tai ir mūsų istorinės savimonės gaivinimo darbai, prie kurių įspūdingai prisidėjo Lietuvos mokslininkai. Jiems 2009 m. skirtoji Mokslo pažangos premija išryškina labai svarbų Lietuvos mokslininkų vaidmenį, kurį jie atlieka šiandienės Lietuvos gyvenime. Tai, kad tarp aptiktų 500 palaidotųjų Dubingių piliavietėje, sugebėta identifikuoti aštuonių kunigaikščių Radvilų palaikus, rodo Lietuvos mokslo pajėgumą, kuris dažniausiai pastebimas kažkodėl tik premijų teikimo metu. Šiaip jau girdime tik raginimus Lietuvos mokslą pertvarkyti, „priartinti prie tarptautinio lygmens“, tarsi vis dar eitume mokslo pradžiamokslį. Dirbtinokas nevisavertystės komplekso varymas,

Šalies politikos, mokslo, kultūros ir verslo elitas Nacionalinės pažangos premijos teikimo ceremonijoje

nepasitikėjimo diegimas kartais primena nesusipratėlių varžybas: kuris kurį pralenks juodindamas savo šalies mokslą ir mokslininkus. Nejau nėra kitų ir doresnių būdų prasibrauti į šalies politinį olimpą, į mokslo ir aukštųjų studijų reformatorių ir biudžeto bei struktūrinių fondų lėšų skirstytojų gretas? Savo šalies mokslo niekinimas – destruktyvi veikla, kurią reikėtų atitinkamai vertinti.

Partnerystės pažangos premija

Ieškodami laiko ženklų apsistosime ties Partnerystės pažangos premija, kuri Lietuvoje yra išskirtinis ir labiausiai atitinkantis Nacionalinės pažangos premijos manifesto dvasią apdovanojimas. Idėja aiški: mokslo ir verslo žmonių bendradarbiavimas yra ta siekiamybė, kuri stiprina, padeda tobulinti valstybės, visų žmonių gyvenimą. Tas bendradarbiavimas ir yra mūsų šalies konkurencingumo garantas pasaulyje. Gaila, bet Partnerystės pažangos premija – vienintelė premija Lietuvoje, įvertinanti mokslo ir verslo bendradarbiavimą. Turime puikių mokslo ir verslo bendradarbiavimo pavyzdžių ir Partnerystės pažangos premijos laureatų. Tai 2006 m. laureatai biotechnologai Vladas Algirdas Bumelis ir Eugenijus Arvydas Janulaitis, 2007 m. – lazerių kūrėjai Romualdas Danielius, Kęstutis Jasiūnas, Rimantas Kraujalis, Algis Petras Piskarskas, 2008 m. – ultragarsinių matavimų ir diagnostikos technologijų atstovas Rymantas Jonas Kažys. Šioje vietoje sąrašas nutrūksta.

Scenoje Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas, Nacionalinės pažangos premijos komiteto narys prof. habil. dr. Eugenijus Butkus. Susirinkusieji laukia paskelbiant naujojo Partnerystės pažangos premijos laureato ar kelių pavardes. Deja, 2009 m. Nacionalinės pažangos premijos komitetas po ilgų diskusijų nusprendė neskirti Partnerystės pažangos premijos, nes pateiktuose darbuose neįžvelgė pakankamo nacionalinio mokslo ir verslo bendradarbiavimo, indėlio į Lietuvos pažangą. E. Butkus priminė, kad Lietuvos mokslininkai tiek fundamentinio mokslo, tiek ir taikomųjų tyrimų srityse glaudžiai bendradarbiauja su užsienio partneriais. Tai labai gerai, nors yra vienas bet... Kitos šalys naudojasi mūsų mokslininkų darbo rezultatais, turi iš to apčiuopiamos naudos, o Lietuvos verslas, pramonė ir ūkis iš to jokios naudos negauna. Reikia pastangų, kad iš Lietuvos mokslininkų laimėjimų naudos turėtų ir Lietuvos ūkis. E. Butkus pareiškė tikįs, kad 2010-aisiais bus pasiektas ryškus postūmis įgyvendinant mokslo ir verslo slėnių projektus, bus sulaukta tinkamų paraiškų Partnerystės pažangos premijai gauti.

Pristatant Mokslo pažangos premijos laureatus

Karšti susirinkusiųjų aplodismentai, palydėję E. Butkaus prakalbą, sukėlė dvejopą įspūdį. Reikia manyti, kad tie aplodismentai išreiškė viltį, kad ateityje mokslo ir verslo ryšiai stiprės ir to stiprėjimo rezultatai bus apčiuopiami šalies gyvenime. Juk nesame tiek pagedę, kad karštus aplodismentus priimtume kaip savotišką kerštą: kaip gerai, kad neskirta Partnerystės pažangos premija...

Kartais ir grįžimas yra pažanga

Kultūros pažangos premija teikiama kūrėjams už pasaulinės patirties ir savo talento sklaidą, ugdant Lietuvos ateities kartas įvairiose kultūros raiškos formose. Paskelbti, kam bus įteiktas prestižinis 2009 m. apdovanojimas, kviečiami Nacionalinės pažangos premijos komiteto narė režisierė doc. Janina Lapinskaitė ir šio komiteto kancleris Lietuvos MA narys korespondentas prof. habil. dr. Juozas Vidmantis Vaitkus. Skelbiama 2009-ųjų metų Kultūros pažangos premijos laureatė – prof. habil.dr. Viktorija Daujotytė-Pakerienė, Lietuvos MA narė korespondentė.

Profesorės kandidatūra nurungė labai rimtus pretendentus šiai premijai gauti – fotomenininką Antaną Sutkų ir kino režisierių Arūną Matelį. Abu menininkai žinomi tarptautiniu mastu, tad Nacionalinės pažangos premijos komiteto nariams prieš balsuojant teko karštai diskutuoti ir pasukti galvas, kuris kandidatas geriausiai atitinka premijos teikimo sąlygas. Daugiausia balsų teko V. Daujotytei-Pakerienei.

Literatūrologė, rašytoja, Vilniaus universiteto profesorė, nenusišalinanti ir nuo pilietinių reikalų. Savo mokslinio gyvenimo laiką ir jėgas paskyrusi lietuvių literatūros klasikai. Kilus Salomėjos Nėries smerkimo bangai profesorė Viktorija Daujotytė atvirai tai kūrėjos niekinimo bangai pasipriešino. Savo žinias, gyvenimo patirtį ir talentą profesorė įdeda į kiekvieną savo parašytąją knygą, o jų tiek, kad duok Dieve visas perskaityti. Profesorė savo knygas ir straipsnius rašo ranka, tvirtina šitaip geriau galinti susitelkti ir prieiti prie to, ką jaučia. Štai todėl kompiuterio ligi šiol nepamėgo. Su neslepiamu jauduliu klausia: kas bus, kai rankraščių nebebus, visi rašys tik kompiuteriais? Bibliotekose neliks rankraštynų, nes nauji kūriniai bus saugomi skaitmeninėse laikmenose, o rankraščiai išliks tik senosios literatūros rankraštynuose. Kaip reikės patirti eilėraščio ar kito literatūrinio kūrinio kelią nuo kūrėjo ligi skaitytojo?

Kultūros pažanga, pasak V. Daujotytės-Pakerienės, nėra toks savaime suprantamas ir aiškus dalykas kaip pažanga moksle ar technologijose. Ne vienu atveju kultūros pažanga, taip pat ir nacionalinė pažanga, yra prieštaringa, o gal ir paradoksali. Gali būti, kad kultūros priedermė, net pašaukimas, pareiga – sustabdyti pernelyg greitą pažangą, jeigu ji ima grėsti žmonijos ateičiai. Todėl profesorė, prisimindama senovės išmintį, kvietė sugrįžti prie ištakų, seniai atrastų ir jau primirštų vertybių. Grįžimas – tai ir yra pažanga. Šio pažangos momento profesorė kvietė nepamiršti.

Žmonijos pažanga – mažyčiai garstyčių grūdeliai beriami ant akmenų. Stebuklas, kad dalis jų sudygsta. Taip V. Daujotytė-Pakerienė apibūdina savo sėkmės formulę – net ir mažyčiame garstyčios grūdelyje gali glūdėti prasmingos ir labai reikalingos vertybės.

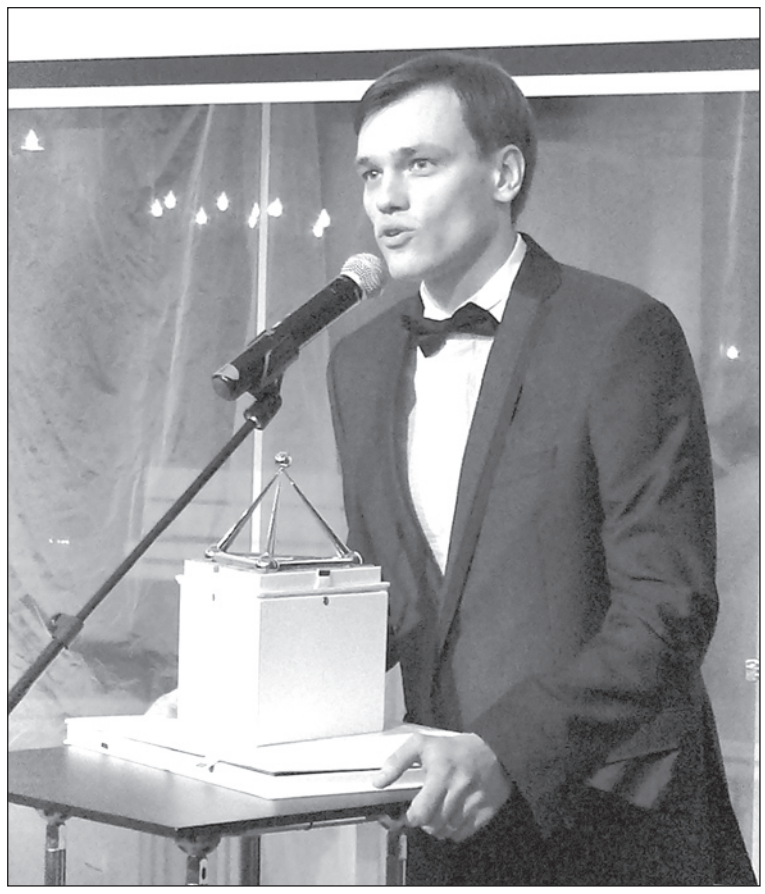
Pirmasis Jaunimo pažangos premijos laureatas – dr. Tomas Linkevičius

Kaip visada V. Daujotytės-Pakerienės prakalba palieka didelį įspūdį, priverčia susimąstyti, nes tai visada gilios įžvalgos esminiais, nors toli gražu ne visada visiems akivaizdžiais klausimais. Ne išimtis buvo ir jos trumpa, bet gili prakalba garbingos premijos gavimo proga. Kaip tai skiriasi nuo viso to, ką nuolat girdime kasdienybėje. Laimei, girdime toli gražu ne iš šventųjų lūpų.

Jaunimo pažangos premija

Nacionalinės pažangos premijos skyrimo istorijoje pirmą kartą paskirta Jaunimo pažangos premija. Pirmojo šios premijos laureato vardą paskelbė premijos teikėjas UAB *DPA Programinė įranga* vadovas Genadijus Gricukas ir 2006 m. Mokslo pažangos premijos laureatas širdies chirurgas akad. prof. Vytautas Jonas Sirvydis. Skelbiamas laureatas – dr. Tomas Linkevičius. Jis šį vardą pelnė už drąsą ir entuziazmą, diegiant naujoves ir telkiant odontologus naujiems kūrybiniams ieškojimams.

Iš filmuko apie naująjį laureatą sužinome, kad Tomas Linkevičius yra ne šiaip jaunas odontologas ortopedas, bet ir mokslininkas, Vilniaus universiteto dėstytojas. Prieš pusmetį apsigynė mokslų daktaro disertaciją, jau spėjo užpatentuoti išradimą, kuris palengvina dantų protezavimą ant implantų. Sukonstravo įrangą naujiems laboratoriniams tyrimams. Nors dar nesulaukė Kristaus amžiaus, bet jau augina tris vaikus, tad Lietuvai spėjo nusipelnyti keliais frontais.

Kaip Tomas Linkevičius nusako, kas yra nacionalinė pažanga, kokia formule ją galima aprašyti? Tai visų pirma idėja, atkaklumas ją įgyvendinant ir greitas pritaikymas. Lyg ir labai paprasta, jeigu visas tris komponentes pavyksta suderinti.

Savo prakalboje laureatas, kuriam įteiktas 10 tūkst. Lt čekis, dėkojo Vilniaus universiteto Odontologijos institutui už tai, kad vyresni kolegos jį palaikė, taip pat Vilniaus odontologijos centro darbuotojams, nes su jais bendradarbiaujant tuos darbus ir pavyko atlikti. Laureatas viliasi, kad ši jam skirtoji premija atkreips visuomenės ir atsakingų institucijų dėmesį į odontologijos sritį. Yra daug galimybių ją toliau tobulinti, palaikyti talentingą šioje srityje dirbantį jaunimą, kuris atlieka mokslinius tyrimus, mėgina įgyvendinti savo sumanymus, bet šias kūrybines iniciatyvas svarbu pastebėti ir palaikyti.

Gediminas Zemlickas

2009 m. Nacionalinės pažangos premijos laureatai su šios premijos komiteto nariais

Architektūriniai senosios Vilniaus universiteto aulos fragmentai

Valstybės šventės kaip tautos bendrumo siekis

Atkelta iš 1 p.

gijoms pernelyg išsidraikius paprašysime kursą prarandančiam diskusijos laivui suteikti tam tikrų orientyrų.

Vykdydami projektą mokiniai iš pradžių bendravo elektroniniais laiškais su savo bendraamžiais mokykloje, vėliau su kitų Lietuvos mokyklų mokiniais. Rašė apie savo mėgstamas valstybės šventes, siūlė kitus minėjimo ir šventimo būdus, kai kurie net valstybės švenčių minėjimo scenarijus. Projekto dalyviai ieškojo ir rado partnerių užsienio šalyse: jiems laiškuose pasakojo apie Lietuvos valstybines šventes ir kaip jos švenčiamos jų mokykloje. Užmegzti ryšiai su Lenkijos, Norvegijos, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos mokiniais, kurie lietuvius mokinius pažindino su savo valstybės šventėmis. 2009 m. rugsėjį Anykščiuose vykusiame seminare buvo aptartos šio projekto veiklos gairės, o jau lapkritį projekte dalyvavę mokiniai ir mokytojai Kauno Šančių vidurinėje mokykloje pristatė sukauptą informaciją ir savo valstybės švenčių šventimo siūlomus scenarijus projekto rengėjų organizuotoje *Focus* grupėje.

Baigiamasis renginys vyko gruodžio pradžioje Vilniuje. Projekto dalyviai aplankė parodą *Baltų menas* Taikomosios dailės muziejuje, pamatė eksponuojamą iš Lenkijos atvežtą dailininko Jano Mateikos istorinę drobę *Liublino unija*. Projekto rezultatai buvo pristatyti Vilniaus Rotušėje. Norvegijos karalystės ambasadorius Lietuvoje Steinaras Gilas (Steinar Gil) papasakojo apie Norvegijos nacionalines šventes, geriausiai projekte pasireiškę Kauno Šančių, Neringos Nidos, Anykščių A. Baranausko ir Vilniaus M. Mažvydo vidurinių mokyklų mokiniai ir mokytojai apdovanoti kelione į Norvegiją, kurią *Zonta International* Vilniaus klubo lėšomis organizavo klubo viceprezidentė gydytoja oftalmologė Lilija Socevičienė. Kiti gavo *Vagos* knygyno dovanų čekius, už kuriuos galėjo įsigyti patinkančių knygų.

Projekto laimėtojai Kauno Šančių vidurinės mokyklos mokiniai ir mokytojai turėjo galimybę susipažinti su Norvegija

Gedimino Zemlicko nuotrauka

„Zonta International“ Vilniaus klubo prezidentė daktarė Ina Dagytė ir Vilniaus M. Mažvydo vidurinės mokyklos mokinys Lukas Kasperavičius dalijasi dalyvavimo projekte patirtimi

Valstybės švenčių gyvybės šaknis

Mokslo Lietuva. Pirmiausia norėčiau padėkoti nevyriausybinės moterų profesionalių ir vadovių organizacijos *Zonta International* Vilniaus klubo narėms ir jo prezidentei dr. Inai Dagytei už puikią iniciatyvą – atkreipti dėmesį į komunikavimą per valstybės švenčių fenomeną. Tiksliau per pasirengimą valstybės šventėms, jų pasitikimą ir patį šventimą. Ne toks jau paprastas dalykas, kuo įsitikino šio projekto dalyviai.

Valstybės šventės diena – galimybė sugrįžti į tam tikrus jos istorijos momentus, iš naujo išgyventi jos idealų prasmingumą ir svarbą mūsų gyvenime. Vadinasi, privalu savyje nešiotis tuos idealus, žinoti savo tautos ir valstybės istoriją, nes be viso to šventė netenka prasmės. Per valstybės šventes pajuntame tautos bendrumą, bendro istorinio likimo prasmingumą, išgyvename teigiamas emocijas – gal tai ir yra svarbiausia valstybės švenčių gyvybės šaknis. Per tarpusavio bendravimą, tautos ir valstybės idealus tarsi iš naujo prisimename ir išgyvename savo tapatumą. Jei sugebame, jei mums pavyksta savo likimą susieti su tautos ir valstybės likimu, išgyvename prasmingas gyvenimo akimirkas, užtikriname savo tautos, valstybės tęstinumo idėją dabartyje, tų idėjų gyvybingumą, vadinasi, ir ateitį.

Sunku įsivaizduoti valstybės šventę be žmonių bendravimo. Neabejoju, kad projekto dalyviai apie šiuos ir kitus dalykus turėjo progų susimąstyti, gal ir visai naujai pažvelgti į valstybės švenčių prasmę. Neabejoju, kad visų čia dalyvaujančiųjų mūsų pokalbyje patirtis sudomins ir *Mokslo Lietuvos* skaitytojus. Įdomu išgirsti, kaip kito jūsų pačių, gerbiamieji projekto dalyviai, požiūris į projektą, gal ir į savo dalyvavimą valstybės šventėse?

Andrius Vitkūnas, ***Anykščių A. Baranausko vidurinės mokyklos mokytojas.***

Apie valstybės švenčių problematiką anksčiau neteko giliau susimąstyti, manau, tą patį galiu pasakyti bent jau apie daugumą mūsų mokyklos mokinių. Švenčiame, minime, lyg ir viskas gerai, bet štai ėmėmės projekto ir staiga pamatėme, kiek daug problemų kyla.

Valstybės šventės daugiausia švenčiamos viešojoje erdvėje, dažnai gal net per dažnai tarsi aplenkia daugelio iš mūsų namus, šeimas, privačią erdvę. Daugeliui valstybės šventės diena – papildomas laisvadienis, kai ruošiami gal skanesni pietūs. Tuo šventė ir baigiasi. Tad nieko nuostabaus, kad į viešąją erdvę išėję liekame tik pasyvūs renginio stebėtojai. Manau, tai didelė problema.

Dr. Ina Dagytė, ***„Zonta International“ Vilniaus klubo prezidentė.***

`Statistiškai apdorojus surinktą medžiagą A. Vitkūno žodžius galime paremti skaičių kalba. Mokiniai valstybės šventes daugiausia – 63,6 proc. visų apklaustųjų – švenčia mokykloje, namuose tik 4,5 proc. Net su draugais daugiau – 6,8 proc. Įdomi detalė, sutampanti su A. Vitkūno pastebėjimais.

Andrius Vitkūnas. Kartu su kitais projekto nugalėtojais teko apsilankyti Norvegijoje. Kai Norvegija nuo 1814 m. buvo Švedijos karalystės priklausomybėje, norvegai negalėjo atvirai minėti savo Konstitucijos dienos – gegužės 17-osios. Nors norvegams buvo leista turėti savo atskirą Konstituciją, iš esmės šalis buvo pavaldi Švedijos karaliui. Tai štai gegužės 17 d. norvegai apsimaudavo trijų skirtingų spalvų – baltos, raudonos ir mėlynos – kojinėmis ir tokiu bežodžiu būdu išreikšdavo savo patriotišką nusiteikimą. Tai Norvegijos vėliavos spalvos, ir ne šiaip spalvos, bet nepriklausomybės siekio priminimas. Organizuota norvegų tautos pasipriešinimo forma telkė tautą, kuri išsivadavo 1905 metais.

Noras keisti turi sutapti su siekiu keistis

Ramunė Trakymienė, ***gydytoja, „Zonta International“ Vilniaus klubo steigėja, dabar klubo narė.***

Ar kiekvienas iš mūsų užduodame sau klausimą: ką aš matau ar darau, švęsdamas valstybės šventę, kokius atoveiksmius pastebiu savo artimiausioje aplinkoje po jos? Ar galiu ką nors pakeisti ir ar noriu keisti? *Zonta* yra tokia organizacija, kuri nuolat mato prasmę keisti ir keistis. Juk kiekvieno prasmingo dalyko siekis, problemos sprendimas turi prasidėti nuo savęs. Ne dėl pačių pokyčių reikia stengtis, bet ieškant prasmės. Savo klube daugiausia pabrėžiame rūpestį dėl moterų padėties, bet negalime likti abejingos ir savo aplinkai plačiąja prasme. Ne paslaptis, kad žmonės dažnai nemoka vertinti to, ką turi. Kas darytina, kad žmonės labiau vertintų daugelį labai svarbių tautos iškovojimų?

ML. Gal toks yra lietuvio būdas, kad jis neskuba savęs tapatinti su bet kuo kitu, net jeigu tai sava valstybė. Pernelyg ilgą laiką buvome priversti švęsti svetimas šventes, rodyti pagarbą (dažnai nenuoširdžią) svetimoms vėliavoms, transparantams, lozungams ir jų spalvoms. Dabar sugrįžti į savo tapatumą, o gal atrasti jį savyje daugeliui nėra paprasta, todėl į visa, kas oficialu, „valstybiška“, tauta įprato žvelgti kaip į prievolę, gal net išorinę prievartą. Sunkiai sekasi pasijusti laisvos valios žmonėmis, pasąmonėje dar glūdi pavergto žmogaus sindromas.

Ramunė Trakymienė. Mūsų priklausomybės metai daug ką pakeitė, okupacija neliko be padarinių. Išaugusi nauja karta primiršo tautos vertybes, gal jų ir nežinojo, o be vertybių tauta nėra visavertė. Juk žinome daug vyresnio amžiaus žmonių, kurie ir Sibire, lageriuose sugebėjo išsaugoti Lietuvos trispalvę, gerbė jos spalvas. Ar dabar mūsų Trispalvė visiems yra tokia prasminga, svarbi, ar kiekvienam ji yra tautos laisvės simbolis?

Galbūt mokykla yra ta vieta, kur mūsų tautos ir valstybės simboliai dar gali susiformuoti, įgauti prasmę, jeigu to nepadarė šeima. Jei kuri grandis pasirodo esanti silpnesnė, ją privalu stiprinti, bandyti jai suteikti formą ir turinį, nes tik šis lydinys įprasmina valstybės šventes. Deja, dažniausiai einame paprasčiausiu keliu. Vasario 16-ąją ar Kovo 11-ąją Katedros aikštėje Vilniuje vyksta koncertai. Tie patys atlikėjai dainuoja ką moka – ir ne visada tinkamas dainas valstybės šventės proga.

ML. Gal nesmerkime dainininkų ir tų jaunų klausytojų. Juk gražu, kad ateina, pajunta bendrą šventės ūpą, kartu dainuoja.

Ina Dagytė. Tai pasiūlos ir paklausos reikalas, nes jeigu nieko kito nėra, tenkinamasi tuo, kas yra. Mūsų reikalas sukurti tokią šventės aplinką, kurioje būtų prasmių įvairovė. Lietuvoje neturime tos įvairovės, o juk tai vienas svarbiausių dalykų, viena iš demokratinių vertybių. Tad mūsų projekto vienas iš tikslų ir yra demokratinių vertybių skatinimas per valstybės švenčių šventimą. Paradoksas, tačiau turėdami laisvę būti įvairūs, daromės labai riboti. Viena vertus, džiugina tai, kad mūsų mokyklos labai daug daro kurdamos valstybės švenčių scenarijus, parodo daug išmonės, tačiau liūdina, kad šeimos ir kitos aplinkos kartais nieko nedaro arba daro per mažai. Keletas skaičių.

40,9 proc. projekto dalyvių svarbiausia valstybės švente laiko Vasario 16-ąją, o Kovo 11-ąją tik 27,3 proc. O juk tai mūsų atkurtosios Nepriklausomybės diena. Sausio 13-osios minėjimą tarp svarbiausių valstybės švenčių įvardijo 25 proc., Liepos 6-ąją, Lietuvos valstybės dieną – 22,7 proc., Juodojo kaspino ir Baltijos kelio dieną rugpjūčio 23-iąją – 11,4 proc. Tikėjomės visam pasauliui paskelbti žinią apie Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį, bet šią Lietuvos valstybės šventę paminėjo tik 2,3 proc. projekto dalyvių. Po pora procentų anketas pildžiusiųjų paminėjo Gegužės 1-ąją ir Lietuvos Konstitucijos dieną, minimą spalio 25-ąją.

Tai tos šventės, kurias minėdami ir švęsdami komunikuojame, ir jos galėtų būti dar įvairesnės. Mokiniai siūlė, kad renginiai kaip ir ligi tol vyktų mokyklose, kad būtų prisiminti mūsų iškilūs asmenys, vyktų koncertai ir pačių mokinių pasirodymai: atitinkamai 50, 25 ir 20,2 proc. Skaičiai rodo, kad einame tradiciniu keliu. Projektas vertingas ir tuo, kad jo išvados padeda konstatuoti esamą padėtį. Lyg ir žinome tas problemas per savo kasdienį bendravimą, bet ligi šiol nepavykdavo pakilti į mokslinių apibendrinimų lygį.

Paskutinė išvada: mokiniai apie šventes kalba vidutiniškai 43,2 proc., daug kalba su savo mokytojais, draugais ir šeimoje – 25 proc., mažai – 27,3 proc. ir visai nekalba – 4,5 proc. Komunikacijos mokslas sako: tai, apie ką nekalbame, to nėra. Jeigu nekalbėsime apie valstybės šventes, neišgyvensime ir šventės prasmingumo jausmo.

Siekti bendrumo jausmo

ML. Suprantu, kad projektas nukreiptas į ateitį – taip ir turi būti. Vis dėlto kartais pravartu atsigręžti ir į praeitį. Juk mūsų ištremtieji į Šiaurę, Sibirą susibūrę stengdavosi paminėti Lietuvos valstybės šventes, giedodavo *Lietuva, Tėvyne mūsų*, dainuodavo lietuviškas dainas. Tai buvo prasmingas komunikavimas, o tą patriotinį jausmą išugdė Pirmosios nepriklausomos Respublikos tautinė mokykla, sugebėjusi išugdyti ir pilietiškumo jausmą. Ar tai ne pavyzdys?

Dalia Černiauskienė, ***Kauno Šančių vidurinės mokyklos anglų kalbos vyresnioji mokytoja.***

Apibendrinant projekte dalyvavusių mokinių mintis teko pastebėti, kad tautinę savimonę turi toli gražu ne kiekvienas jaunuolis. Dalis jaunų žmonių ne visada žino, dėl ko švenčiama viena ar kita valstybės šventė. Jiems tai tiesiog laisvadienis, į minėjimus, šventės renginius kartais tenka varu varyti. Apie patriotiškumą, tautinę savimonę kartais net sunku kalbėti.

Ramunė Trakymienė. Matome, kad yra tarsi trys erdvės, kuriose išryškėja valstybės švenčių problematika: namai, mokykla ir viešoji erdvė. Vargu, ar galime paveikti kiekvieną šeimą, svetimus namus, tačiau galime patys rodyti pavyzdį. Mokykla, matyt, yra ta svarbiausioji vieta, kur tautinis

ir pilietinis sąmoningumas gali būti ugdomas. Baigę mokyklą dabartiniai mokiniai ateis į tą didžiąją visuomeninę viešąją erdvę, į kurią atsineš arba neatsineš minėtas nuostatas ir vertybes. Jeigu šeima tų nuostatų neišugdė, mokykla lieka vienintelė vieta, kur tas vertybes mokiniai gali įsisavinti.

Kurias valstybės šventes geriausiai įsimename? Tik tas, kuriose patys dalyvavome, o jeigu buvome aktyvūs, įsimename dar geriau, o dalyvavimas virsta mūsų patirtimi. Tai galėtų būti veikimo schema, pagal kurią turėtume veikti. Gal todėl ir šis projektas buvo pirmiausia orientuotas į mokyklas, kuriose mokytojų žodis dar gali būti paveikus.

Rasma Manelienė, ***odontologė, Vilniaus universiteto docentė, „Zonta International“ Vilniaus klubo narė.***

Norėčiau panagrinėti, kodėl mūsų valstybės šventės kartais eina visai kitu, negu norėtume, keliu. Mano vaikystė prabėgo sovietinėje mokykloje, buvusioje santvarkoje studijavau Vilniaus universitete. Tėvelis kalėjo lageryje, taigi teko patirti buvusios sistemos spaudimą. Tačiau daug kas priklausė nuo paties žmogaus, asmenybės, ne nuo sistemos. Pavadinčiau tai asmenybės genetine atmintimi. Kiekvienas iš čia esančiųjų dirbame įvairius darbus, čia esančios moterys yra mamos, mokytojos, dėstytojos. Neabejoju, kad šio projekto dalyvės puikios mokytojos, bet ar apie visus mūsų mokytojus ir dėstytojus tą galima pasakyti? Kaip juose pažadinti tą tautinės ir pilietinės savimonės jausmą, kurio savyje neturint arba jo nepažadinus neįmanoma perduoti ir mokiniams? Kokią stygą reikia užgauti žmogaus sieloje, kad jis būtų patriotiškas, pilietiškas? Mokytojui šios savybės yra tiesiog būtinos.

ML. Manyčiau, pirmiausia mokytojas turi justi, kad jo darbas labai reikalingas, vertinamas, kad visuomenėje mokytojas matomas ir labai reikšmingas žmogus. Tada jis didžiuosis savo darbu, savo mokykla. Vos nepasakiau, kad didžiuosis ir savo valstybe – laiku sustojau. Manau, valstybė yra ta vertybė, kuri turi būti siejama ne su politinėmis grupuotėmis ir ne su konkrečiomis asmenybėmis valdžioje. Valstybė – tai idealas, kurį privalu kurti pirmiausia savyje, eiti į tą idealą kaip į siekiamybę, o valstybės šventės yra tos siekiamybės etapas, kaskart nauja atspirtis, teikianti jėgų kasdienybėje. Valstybės šventės – tai tūkstantmetės valstybės istorijos koncentratas, kiekvieno iš mūsų jėgos šaltinis. Kada dar, jei ne šventės akimirką pasijuntame, kad esame tarsi piramidės viršūnėje, kurios pagrindą sudaro ištisos mūsų tėvynainių kartos, statę tą piramidę.

Ina Dagytė. Jeigu pastebėjote, mūsų projekte nėra jokio formalumo, o *Zonta* klubo narės, nežiūrėdamos į savo regalijas, daro viską, kad žmones žadintų. Savo pavyzdžiu nori užkrėsti ir mokytojus, ir mokinius. Svarbu stiprinti bendrumo jausmą tarp žmonių. Mažiau oficialių kalbų, aukštos retorikos, daugiau bendro veiksmo. Ir ne iš kitų reikalaujant, bet pirmiausia pačiam darant. Taip pat labai svarbūs ryšiai tarp kartų, kad drauge būtų jauku. Svarbu jausti privataus kalbėjimo skirtumą nuo to, kas tinka kalbėti viešojoje erdvėje. Jaunimui tai didelis iššūkis, ypač kai jauni žmonės to pavyzdžio viešojoje erdvėje dažniausiai nemato. Lietuvoje tik sakoma, kad turime horizontalią komunikacijos kultūrą, bet iš tikrųjų tai vertikalaus kalbėjimo kultūra.

Kad šventė taptų žmogaus savastimi

Lukas Kasperavičius, Vilniaus M. Mažvydo vidurinės mokyklos mokinys.

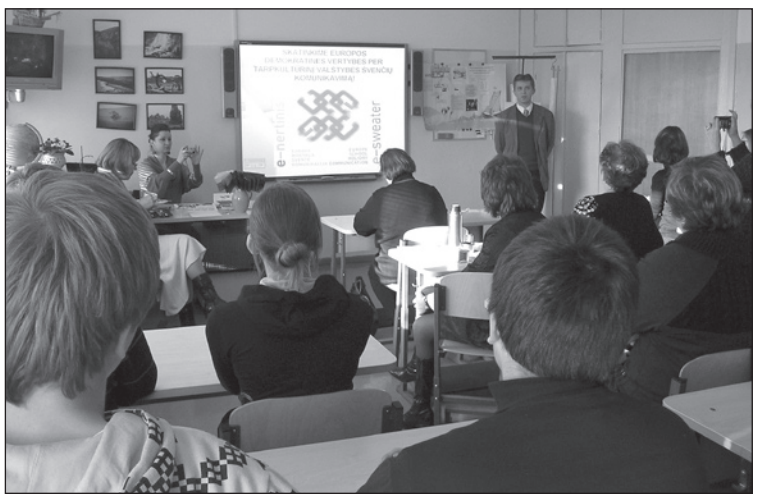

2009 m. rugsėjį Anykščiuose vykusiame seminare aptariamos projekto veiklos gairės

Pasakyta daug svarbių dalykų, kalbėta apie mokyklos vietą patriotiniam auklėjimui. Daugumai minčių pritariu, dėl kai kurių turiu ir savo nuomonę. Mokyklai mokiniams suteikti vertybinius pagrindus nėra lengva, nes šeima vis dėlto didesnis autoritetas. Bent jau tam tikrą laiką. Todėl tėvai turi atlikti savo darbą – išauklėti vaiką taip, kad jis turėtų savo nuomonę ir nebijotų ją reikšti.

Mokiniui bręstant jau ir mokytojas gali jam tapti autoritetu. Mokytojams savo pareigas atlikti nėra paprasta ir todėl, kai jų darbas mažai vertinamas. Reikia keisti visuomenės ir valstybės požiūrį į mokytoją. Beje, ir mokytojas, kuris moko ne vien dalyko, bet ir gyvenimiškų tiesų, mokinių visada bus labiau mėgiamas. Gyvenimo praktika svarbiau už sausas iš knygos formaliai išdėstytas žinias. Svarbu, kad mokytojas savo darbą dirbtų iš pašaukimo. Vertinu istorijos mokytojų, dėstančių ir pilietinio ugdymo disciplinų, pastangas. Taip pat svarbu, kaip mokytojai suformuoja mokinių požiūrį į visuomenę, tačiau formuojant asmenybę reikia remtis ne vien iš knygų pasisemtomis žiniomis.

Zita Šimkuvienė, ***Vilniaus M. Mažvydo vidurinės mokyklos mokytoja.***

Pagal pasą esu Zinaida, gimiau Irkutsko srityje, mano metrikais rūpinosi kaimynai. Tokio vardo kaip Zita nebuvo girdėję, tad užrašė Zinaida. Kadangi motinos pavardė buvo Rimkienė, tą pavardę įrašė ir į mano metrikus. Taigi gimiau būdama Rimkiene.

Kai augau, mamos įtaka buvo didžiulė, nes tėvas kalėjo lageryje. Mama kalbėjo vienus dalykus, mokykloje girdėjau visai kitus. Nepriklausomos Lietuvos valstybines šventes savo pačių iniciatyva pradėjome švęsti mokydamiesi Vilniaus pedagoginiame universitete. Pirmame kurse pusiau juokais, pusiau rimtai nutarėme paminėti Vasario 16-ąją. Nustebome, kad mieste uždarytos beveik visos kavinės – visur remontas. Vieną dirbančią kavinę radome, tačiau tuoj pat prisistatė vyrukas ir paklausė, ar žinome, kokia šiandien diena? Žinome. Tada jis paklausė, kur mokomės, kokios specialybės. Pasakėme, kad žurnalistai, medikai ir matematikai – istoriko nė vieno.

Tai štai jeigu pirmame kurse pusiau juokais pamėginome paminėti Vasario 16-ąją, tai po metų jau visai sąmoningai. Nuo to laiko Vasario 16-oji mano šeimoje yra svarbiausia šventė, visada sulaukiame svečių.

Be valstybinių švenčių sampratos

Prof. Evalda Jakaitienė, ***„Zonta International“ Vilniaus klubo narė***

Noriu grįžti prie kartų perimamumo svarbos, vyresnės kartos įtakos jaunimui. Esu „smetoniškos“ kaimo mokytojos dukra. Mokytojos, kuri buvo pašaukta šiam darbui. Mama buvo didelis autoritetas kaime, didžiulę įtaką darė ir man. Kai pradėjau lankyti mokyklą, išgirdau visiškai kitokius istorijos faktus. Mama pasakojo apie Rainių tragediją, Pravieniškių įvykius. Pradėjau taisyti mamą: „Taip būti negali, mokytoja kalba visai ką kita.“

Pamažu mano kartos mokiniams buvo išmuštas Lietuvos valstybingumo supratimas. Dar turėjau atsvarą – mamą, o dauguma šiek kiek jaunesnių vaikų iš viso nieko nežinojo apie nepriklausomą Lietuvą. Tėvai jiems nieko neaiškino, norėdami apsaugoti savo vaikus, mokykloje mokė kitų dalykų.

Taip dabartinė penkiasdešimtmečių karta, išskyrus vieną kitą, kurie turėjo sąsajų su ištremtais tėvais ar giminaičiais, išaugo visiškai nevalstybiškai auklėjama. Augo nesuvokdami, kokioje šalyje auga. Penkiasdešimtmečių karta jau išauklėjo savo vaikus, kurie valstybiškumo pamokų taip pat negavo.

44 metus dirbau Vilniaus universitete, kaip lituanistei tautiškumas ir valstybiškumas yra įaugęs kraujyje. Studentės, su kuriomis artimiau išsikalbėdavome, sakydavo: „Mes augome melagiai, per komunistų šventes rėkėme „valio“, o širdyje rodėme špygą“. Štai kokia karta užaugo, tokius vaikus išauklėjo dabartinių penkiasdešimtmečių karta. Toks kartų išblaškymas, ištaršymas ir yra priežastis, dėl kurios mūsų žmonės išaugo be savo tautos valstybinių švenčių sampratos.

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Vilniaus M. Mažvydo vidurinės mokyklos mokytoja Zita Šimkuvienė, Kauno Šančių vidurinės mokyklos mokinė Kristina Plečkaitytė ir „Zonta“ klubo narė Ramunė Trakymienė „Mokslo Lietuvos“ redakcijoje diskusijos metu

Todėl mums labai rūpi, kad dabar auganti karta savyje ugdytų valstybės švenčių svarbos jausmą. Per šventes aštriau pajuntama, kad yra mūsų valstybė, kuriai patys turime kažką duoti. Žinoma, kažko norime ir iš valstybės. Teisingai Ramunė sako: vargu ar paveiksime visus tėvelius auklėti savo vaikus valstybiškai ir patriotiškai. Todėl ir kreipiame akis į mokyklą, nors ir tarp mokytojų labai nemažai išaugusių be valstybiško ir patriotiško auklėjimo. Reikia ir juos suprasti, jiems labai sunku, ir juos pažadinti nėra paprasta.

Projekto rezultatai viltingi

Ina Dagytė. Visą laiką kalbame apie Sibirą, praeitį, mažokai apie dabartį. Tai labai lietuviškas bruožas – orientuotis į praeitį. „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia.“ Tačiau svarbu galvoti ir apie ateitį. Tai, kad *Zonta* ėmėsi iniciatyvos iškelti valstybinių švenčių problematiką į viešumą, gerai, tačiau tai turi būti ne vienos organizacijos rūpestis. Reikia, kad tos užduoties imtųsi socialinis nevyriausybinių organizacijų tinklas. Kodėl jaunoji ir net vidurinioji karta vengia kalbėtis apie praeitį? Todėl, kad šių kartų atstovai patys nori dalyvauti kūrybiniame procese.

Viltingai nuteikia projekto rezultatai. Kaune, taikydami *Focus* tyrimų metodiką, atlikome projekto giluminę analizę. Iškeltos penkios galimos vizijos, pasirinkta po 10 iš siūlytų 30 veiksnių, kurie padėtų atsakyti į šiame projekte sprendžiamus klausimus.

Atsakyta į klausimą: kokie mūsų valstybės švenčių geresnio integravimo į visuomenę veiksniai išryškėjo? Po 75 proc. surinko trys *Focus* grupės išvados: siūloma didinti valstybės švenčių formų patrauklumą, gerinti tarptautinių projektų augimą ir kokybę ir stiprinti nevyriausybines organizacijas.

Tyrimas parodė, kad ne metodinės medžiagos rengimas, ne valstybės švenčių suvokimo integravimas į mokymo programas mūsų projekto dalyviams svarbu, svarbus intelektualiosios visuomenės dalies vaidmens didinimas aptariamoje veikloje. Projektas parodė, kad intelektualioji visuomenės dalis nusišalinusi nuo šios veiklos, valstybės švenčių organizavime gan ryškus chaotiškumo elementas. Reikia ne tik didesnio organizuotumo, bet ir tam tikrų komercializavimo elementų, kad ir valstybės švenčių įtraukimas į tarptautinius turizmo tinklus. Beje, šis veiksnys pagal apklausos rezultatus atsidūrė penktoje vietoje pagal svarbą. Labai svarbu rengti gyvas diskusijas internete apie valstybės šventes, įtraukti žiniasklaidą į jų propagavimą. Išryškėjo gan modernus žmonių požiūris į valstybės šventes ir ką turėtume viešinti viešojoje erdvėje mums rūpimu klausimu.

Nidos vidurinės mokyklos mokiniai – aktyvūs projekto dalyviai

Bus daugiau

Parengė Gediminas Zemlickas

Baltasis šviesoraščio metraštininkas, arba Penki vakarai su Bernardu

Pradžia 2009 m. Nr. 15

Širdies žmogus

Kartais žmogus nustembi, kai patys klaipėdiečiai, tiksliau vienas kitas originalas pareiškia, kad Klaipėdoje Donelaitis niekada nesilankė, su šiuo miestu jokiais saitais nėra susijęs, tad Klaipėda ir Donelaitis neturi nieko bendro. Prieš tai spausdintose publikacijose stengėmės parodyti priešingą vaizdą – Klaipėda ir Donelaitis susiję tiek, kiek patiems klaipėdiečiams ta gija gyva, kiek jie tą ryšį jaučia ne tik per šventes, bet ir kasdienybėje. Veikiausiai šią mintį vaizdais ir tekstais naujoje knygoje Bernardas Aleknavičius sugebės perteikti. Turi daugybę klaipėdiečių ryšio su Poetu įrodymų, kad tik užtektų jėgų, laiko ir sėkmės žmonėms pateikti. Beje, į Donelaitį Bernardą vedė ne vien klaipėdiečiai.

– O, kur šiltas žmogus.

Tai apie Romualdą Budrį, Lietuvos dailės muziejaus direktorių. Kai Aleknavičius sudarinėjo knygą *Donelaitis ir mes*, R. Budrys labai nuoširdžiai palaikė šį sprendimą ir leido naudotis visų muziejaus salių reikalinga medžiaga. *Visos tau salės atdaros, ką nori, tą fotografuok*, – pasakė.

Bernardas buvo priblokštas: dar niekas ir niekada jam nebuvo tokios kūrybinių veiksmų laisvės teikęs ir tokios nuoširdžios pagalbos siūlęs. Taip atsiskleidžia žmonių charakteriai. Todėl apie Romualdą Budrį Aleknavičius sako, kad tai širdies žmogus, norintis padėti kitiems. Tokį šiltą ir geranorišką R. Budrį atskleidė ir nuotraukoje.

Pasiėmė tik vieną „Metų“ egzempliorių

Susirašinėdamas su JAV gyvenusiu dailininku Vytautu Kazimieru Jonynu (1907–1997), Bernardas sužinojo apie jo iliustruotų K. Donelaičio *Metų* vokiško leidimo istoriją.

1938–1939 m. dailininkas Donelaičio *Metams* sukūrė medžio raižinius, šios iliustracijos sudaro lietuvių profesionaliosios grafikos aukso lobį. 1939 m. V. K. Jonynas sukūrė šriftą ir iliustracijas reprezentaciniam Juozo Ambrazevičiaus parengtajam K. Donelaičio *Metų* leidimui, bet knyga buvo išspausdinta tik 1940 m. antrojoje pusėje, kai Lietuva jau buvo praradusi nepriklausomybę. Leidimas pakartotas 1941 m. vokiečių okupacijos sąlygomis. Knyga tarsi kartojo Lietuvos nelaimių kelią.

1944 m. pasitraukęs į Vokietiją Freiburge V. K. Jonynas įkūrė meno mokyklą, tęsė kūrybinę ir pedagoginę veiklą, nutarė vokiečių kalba išleisti K. Donelaičio *Metus* su savo iliustracijomis. Šio darbo ėmėsi leidykla *Holzner Verlag*, knygos tiražas buvo išspausdintas, bet neįrištas. 1951 m. V. K. Jonynas gavo vizą išvykti į JAV ir neužbaigęs knygos leidybos reikalų išvyko į Ameriką. Pasiėmė tik vieną neįrištų Donelaičio *Metų* egzempliorių. Apie tolesnį viso tiražo likimą dailininkas nieko tikro negalėjo pasakyti.

V. K. Jonynas atsiuntė Bernardui taip ir neišėjusių Donelaičio *Metų* su dailininko iliustracijomis kopiją. Dabar ta kopija naudojamasi, kai naujiems leidiniams prireikia V. K. Jonyno iliustracijų. Bernardas mėgino per savo pažįstamus Vokietijoje paieškoti šio Donelaičio *Metų* leidinio, bet aptikti pėdsakų nepavyko. Jeigu ne Aleknavičiaus susirašinėjimas su Jonynu, šis faktas išvis gal liktų nežinomas.

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Baltijos pajūrio pušys

Priminsime, kad artėjant Donelaičio 275-osioms gimimo metinėms, 1989 m. atsirado galimybė išspausdinti *Metus* su V. K. Jonyno iliustracijomis. Nuo tada dar ne kartą išspausdinta.

B. Aleknavičiui V. K. Jonynas yra šventas žmogus, tikras kūrėjas ir Lietuvos patriotas, visą savo kūrybą padovanojęs Lietuvai, tad jis negali likti abejingas dailininko ir jo iliustruotų K. Donelaičio *Metų* likimui. Ne paskutinį vaidmenį vaidina ir tas faktas, kad V. K. Jonynas užaugo Zanavykuose, dailininko tėvai palaidoti Kudirkos Naumiesčio kapinėse. Ką besakytum, o gimtinės ryšiai – didelė jėga.

J. Tumas-Vaižgantas išstūmė į sceną

Bernardo nuotraukose – 1989 m. įvykiai Klaipėdos K. Donelaičio vidurinėje mokykloje (tai 1922 m. įsteigta pirmoji lietuvių gimnazija Klaipėdoje, 1930 m. jai suteiktas Vytauto Didžiojo vardas, 1955–1996 m. vadinta K. Donelaičio vidurine mokykla, 1995 m. suteiktas gimnazijos statusas, o 1996 m. grąžintas Vytauto Didžiojo vardas). K. Donelaičio 275-osioms gimimo metinėms sodinamas ąžuoliukas, kalba buvęs mokyklos direktorius R. Bloškys, poeto kūrybos žinovas Albinas Jovaiša, poetas Antanas Drilinga, kartu ir solistas Vladimiras Prudnikovas, kuris Vilniaus valstybiniame Operos ir baleto teatre 1985 m. pastatytoje Algimanto Bražinsko operoje *Kristijonas* atliko pagrindinį vaidmenį.

Kad jau prisiminėme operą *Kristijonas*, negalima pamiršti operoje Donelaičio žmonos Anos Reginos partiją atlikusios Birutės Almonaitytės, zanavykės, ilgai gyvenusios Zypliuose, todėl užvis mieliausia Bernardui, tik gaila, kad jau amžiną atilsį.

Klaipėdos teatrų spektakliams, aktoriams ir režisieriams įprasminti nuotraukose Bernardas atidavė kone ketvirtį kūrybinio gyvenimo amžiaus. Ištisa uostamiesčio teatro raida. Bet ne vien profesionaliam teatrui buvo atsidavęs. Buvo labai atidus ir paprastiems žmonėms, kurie aplinkybėms susiklosčius vienaip ar kitaip prie teatro reikalų buvo prisilietę.

Štai Marija Bugeilaitė-Pacevičienė, pirmojo Palangoje lietuviško spektaklio 1899 m. rugpjūčio 20 d. *Amerika pirtyje* žiūrovė ir net pabuvojusi scenoje, ant pakylos, kur tas spektaklis buvo rodomas. To istorija tapusio spektaklio dalyvių sąraše šios pavardės nerasime, jeigu ne Bernardas, gal jos ir neminėtume. Regis, buvo 1969-ieji, kai minėtas šio spektaklio 70-metis. M. Bugeilaitė jau neįstengė į minėjimą ateiti, užtat kitą dieną Bernardas nuvažiavo pas ją į Palangą ir nufotografavo. Pasirodo, ne kas kitas, o Juozas Tumas-Vaižgantas Mariją Bugeilaitę tada išstūmė į sceną. Dar vienas papildomas reikšmingas štrichas.

Pirmas viešai suvaidintas lietuviškas spektaklis *Amerika pirtyje* Palangoje buvo vaidinamas grafo Tiškevičiaus daržinėje, stovėjusioje netoli jūros kranto. To įvykio smulkiai neaprašinėsime, nes tai jau lietuviškojo teatro istorijos dalis, chrestomatiniai dalykai, kurie mūsų teatro istorikų išvažinėti skersai ir išilgai. Bet vienas kitas papildomas niuansas gali rasti vietos toje įvykių pynėje.

Spektaklio pasisekimas buvo didžiulis. Vaidinimas baigėsi, bet sujaudinti žiūrovai vis dar nenorėjo skirstytis, visi jautė didžiulį dvasinį pakilimą – uždegtą tautinės bendrystės jausmą. Marijai Bugeilaitei buvo gal 13 ar 15 metų (Bernardas tiksliai tuo metu iš atminties negalėjo pasakyti), ji tarp žiūrovų sėdėjo ne su bet kuo, o su Sofija Kymantaite, būsimąja rašytoja, dramaturge, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio žmona. Ar buvo draugės, kaip kad sako Bernardas? Sunku pasakyti, bet gimusi 1886 m. Sofija su Marija buvo maždaug bendraamžės, Sofija Palangoje buvo apsistojusi Marijos tėvų namuose.

Dabar įsivaizduokime prie judviejų prieinantį kunigą Juozą Tumą. Mat jis pažinojo S. Kymantaitę – kaip neprieisi? Juozas Tumas nebūtų Vaižgantas, jeigu tą visuotinę susijaudinimo ir laukimo atmosferą nebūtų pamėginęs išlydyti. Jis ir sako: „Eik, eik, mergaite, į sceną, ką nors padeklamuosi!“ Taip netikėtai paskatinta Marija išėjo į sceną ir padeklamavo eilėraštį. Visiškai nelauktai tapo ne šiaip įsimintino ir istorinio spektaklio dalyve, žiūrove, bet ir atlikėja.

Bernardo rinkiniuose vis dar gyvi

Nuotraukose visas Klaipėdos dramos teatro žvaigždynas, fotografuotas per gerus 25 metus: Povilas Gaidys, Vytautas Paukštė, 1899 m. gimusi Elena Bindokaitė… Faktiškai visus šio teatro spektaklius per tą ketvirtį amžiaus yra fotografavęs Bernardas. Dabar dėlioja scenoje ir gyvenime fotografuotų aktorių portretus.

Aišku, rūpi sužinoti, kaip savo profesinį darbą dirbo Bernardas. Nuotraukose aktoriai apsirėdę *Mindaugo* ar *Mažvydo*, spektaklio apie M. K. Čiurlionį *Pasaulio gaisras* sceniniais drabužiais. Tvirtina, kad teleobjektyvo nenaudojo, fotografuodavo gal iš kokių dviejų metrų atstumo. Kaip pavyko taip arti prieiti prie aktorių per spektaklį? Juk įšokęs į sceną nepradėsi „gaudyti kadrų“, nepradėsi aktorių ir žiūrovų erzinti.

Meistras sutinka, kad fotografuodamas iš salės nieko doro nepadarysi, todėl fotografuodavo visai ne spektaklio metu. Fotografavimui buvo skiriamas atskiras laikas, aktoriai specialiai pozuodavo. Baigdavosi spektaklis, prasidėdavo fotografavimui skirtas laikas. Aktoriai laukdavo, specialiai Bernardui suvaidindavo vieną ar kitą spektaklio epizodą, mažytę scenelę. Jeigu Bernardui patikdavo, jis tas vietas fotografuodavo. Kartais elgdavosi kaip režisierius, stabdydavo atskiras scenas, prašydavo pakartoti ar papozuoti. Pats dirbdavo tiesiog scenoje, prieidamas prie bet kurio aktoriaus. Tad net ir geriausiai pavykusios nuotraukos, kuriose įamžinti atskirų spektaklių fragmentai, aktorių veidų išraiškos – tėra tik pozavimas prieš objektyvą. Žinoma, šitai išgirdęs gali ir nusivilti, tačiau Bernardas neslepia savo kūrybinės virtuvės paslapčių. Gal todėl meno žmonės taip mėgsta slėpinių šydą, o kartais net mistifikuoja savo profesiją.

Kartą fotografuodamas V. Majakovskio spektaklio *Pirtis* epizodus, Bernardas pastebėjo, kad vienam aktoriui prasišvietė plikas pilvas pro

Baltistas profesorius Viktoras Falkenhanas Kukuliškiuose su labai gražia mergike Greta Kuodas (Kuodaite)-Bastijoniene (1985 m.)

marškinius. Stop! Bernardas paprašė dar labiau marškinius patraukti į šoną, kad to pilvo būtų dar daugiau matyti. Nufotografavo. Režisieriui Povilui Gaidžiui patiko ir spektaklyje šį triuką jau „pagal Bernardą“ padarė.

Ne vien Klaipėdos teatrams buvo pardavęs dūšią Bernardas, jo nuotraukose Juozas Miltinis, Bronius Babkauskas, Raimondas Vabalas, Sofija Kymantaitė, Monika Mironaitė, Laimonas Noreika… Fotografuota dažniausiai ne spektaklio ar repeticijų metu, bet gyvenime, įvairiomis aplinkybėmis. Šie ir kiti lietuviškos scenos grandai ir primadonos rado jiems deramą vietą Bernardo fototekoje. Kone visi didieji jau amžiną atilsį, bet Bernardo rinkiniuose vis dar gyvi ir nesenstantys.

Save atrasti – pats didžiausias menas

Įdomu, kad savęs nevadino nei fotografijos menininku, nei fotožurnalistikos profesionalu, nors didžią dalį savo kūrybinio gyvenimo skyrė būtent šioms veikloms. Jeigu paklausytume Bernardo, pokario metais Lietuvoje išvis beveik nebuvo fotografijos profesionalų, ši „klasė“ ilgainiui susiformavo iš mėgėjų. Mat geriausi prieškario fotografijos meno profesionalai pasitraukė į Vakarus, tad jaunajai kartai daug ko teko mokytis iš naujo, neturint labai gerų pavyzdžių ar mokytojų.

Ir šiandien Bernardas save vadina tik mėgėju. Gal iš kuklumo, nes 18 knygų ir foto apybraižų autorius širdies gilumoje tikriausiai jaučiasi kūrėjas, nes kuria antrąją realybę – iš savo nuotraukose sustabdyto laiko, šviesotamsos efektų ir prisiminimų audinio. Bene svarbiausia jo kūrybiškumo ypatybė – sugebėjimas pastebėti, atrasti žmones, kurie ne vien savaime gražūs, bet kažkuo ypatingi, nors kasdienybėje gal ne itin išsiskiria. Bernardui jie yra svarbūs ir gražūs pirmiausia dėl to, kad yra rišamoji grandis su svarbiausiais mūsų krašto įvykiais ar asmenybėmis. Štai tą svarbą pastebėti ir atskleisti – Bernardo talentas.

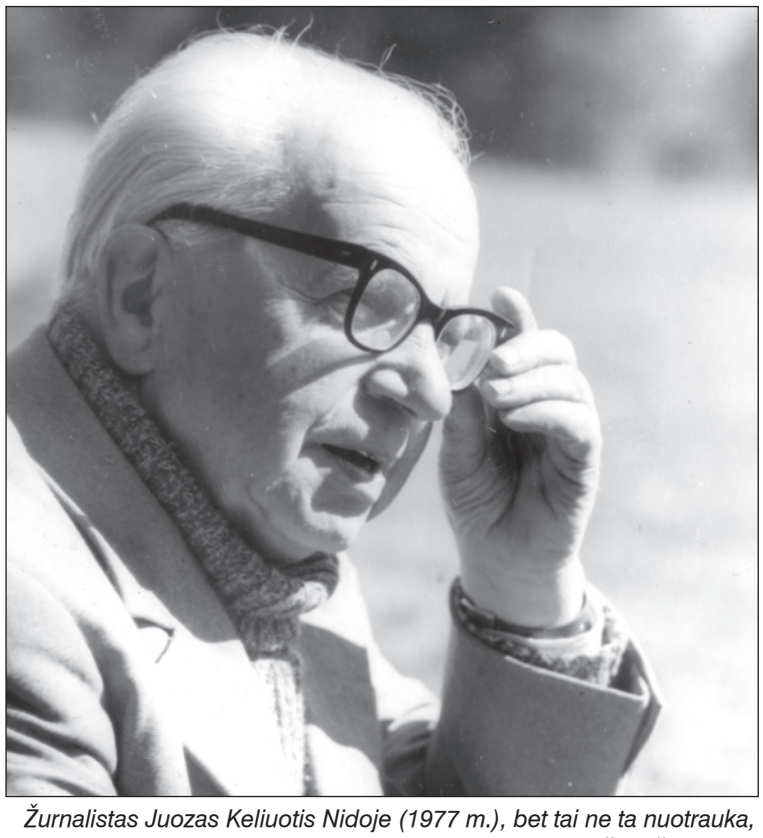

Žurnalistas Juozas Keliuotis Nidoje (1977 m.), bet tai ne ta nuotrauka, kurioje jis trykšta džiaugsmu

Jo plačios pažintys, sugebėjimas bendrauti su skirtingiausiais žmonėmis jam visados padėdavo darbe ir dabar padeda. Išėjęs į užtarnautą poilsį, atitrūkęs nuo tiesioginės fotožurnalisto tarnybos, įgijo tarsi antrą profesiją – knygų ir įvairių leidinių sudarinėtojo. Jaučia, kad dar daug ką gali ir privalo parodyti žmonėms, turi ir ką pasakyti. Tą ir daro su įkvėpimu ir net savotišku pietizmu. Tai ta veiklos sritis, kuriai jaučiasi esąs gimęs ir visas tas gyvenimo kelias iki „užtarnauto poilsio“ tebuvo tik ėjimas į save patį, siekiant pajusti savo kūrybines galias. Dabar atėjo metas jas atskleisti ir kitiems dovanoti.

Ir netveriantis džiaugsmu Keliuotis

Esama ir keistų dalykų Aleknavičiaus nuotraukose. Kad ir besišypsantis žurnalistas, *Naujosios Romuvos* leidėjas Juozas Keliuotis (1902 - 1983). Tarsi būtų kupinas gyvenimo džiaugsmo, nors fotografuotas tik grįžęs iš lagerio. Kiek yra tekę klausytis Keliuotį pažinojusiųjų prisiminimų, tarp jų ir Viktoro Aleknos, ištikimo *Mokslo Lietuvos* bičiulio, tuo metu J. Keliuotis jau sirgo įtarumo liga, jei medicinoje esama tokios ligos. Jis jau buvo gavęs „iš vidaus“ pažinti sovietinę tikrovę be pagražinimų, žinojo lagerio buizos ir prėskos košės skonį. Ramybės neturėjo ir sugrįžęs iš lagerio. Gyveno Antakalnio gatvėje Vilniuje, mėgdavo pasėdėti *Eglutės* kavinėje, bet gyvenimo džiaugsmu netryško, net ir susitikęs seniai nematytą bičiulį jautė tam tikrą įtarumą – ar nebus pasiųstas jį sekti? Ir iš tiesų J. Keliuotis saugumo buvo sekamas, jo bute buvo įtaisyti pasiklausymo įtaisai ir pačiam Keliuočiui tai nebuvo jokia paslaptis. O Bernardo nuotraukoje jis tarsi netvertų džiaugsmu, tarsi jam būtų labai smagu gyventi tarybinėje tikrovėje. Ir tik metaliniai dantys išduoda, kad ne viskas taip paprasta šio žmogaus biografijoje.

Bernardas pritariamai linkčioja: šioje nuotraukoje Keliuotį jis gal ir ne visai teisingai parodė. Turi ir pasiteisinimą: tą dieną Keliuotis buvo būtent toks. Fotografuotas Nidoje, vaikščiojant po pušyną, kurį Bernardas pagal zanavykišką įprotį vadina giria, nors sunku girios sąvoką taikyti Kuršių nerijos kopas apželdinusio Dovydo Gotlybo Kuverto, Nidos želdinimo pradininko XIX a. pradžioje, kūriniui. J. Keliuotis buvo atvažiavęs į poilsio namus, o Bernardui paskambino Nidos kūrybinio gyvenimo siela Eduardas Jonušas: gera proga susitikti. E. Jonušas su J. Keliuočiu jau buvo susibičiuliavęs ir Bernardą pristatė kaip dorą žmogų.

Poilsio namų patalpose J. Keliuotis laikėsi santūriai, o sėdus į automobilį ir išvažiavus į pušyną papasakojo daug įdomių dalykų. Viena istorija ypač įstrigo Bernardui. Apie tai, kaip Petras Cvirka už tris červoncus pardavė Lietuvą.

1940 m. rugpjūtis. Į *Konrado* kavinę Kaune, kur rinkdavosi žurnalistai ir menininkai, kūrybinis elitas, atėjo Petras Cvirka. Ten jau buvo visi jo draugai, tad Cvirka plačiu mostu išsitraukė červoncų pluoštą ir pareiškė: „Šiandieną aš visus vaišinu.“ Kažkuris iš kavinėje buvusiųjų atšaldė dosnuolį: „Petrai, tai tu už šituos Lietuvą pardavei?“

Įsivyravo mirtina tyla, o Petras dingo su visai červoncais. Buvo tik ką grįžęs iš Maskvos, kur TSRS Aukščiausiosios Tarybos neeilinėje sesijoje trys okupuotos Baltijos šalys buvo „priimtos“ į Tarybų Sąjungos sudėtį.

Tačiau kas tuos taiklius žodžius mestelėjo P. Cvirkai, J. Keliuotis tą kartą nepasakė, o Bernardas neperklausė. O juk istoriniai žodžiai. Gaila, jeigu nugrims negrįžtamai į Letą.

Suartino Vydūnas

Vargu ar kas Vilkijoje nepažinojo Prano Mikalausko, Vydūno mokymo entuziastingo pasekėjo ir propaguotojo, Vydūno draugijos garbės nario. Veliuonos kraštotyros muziejuje P. Mikalauskas įkūrė Vydūnui skirtą ekspoziciją ir labai nuoširdžiai muziejaus lankytojams pasakodavo apie šį lietuvybei tiek daug nusipelniusį žmogų. Pasakodavo, kaip nuo gimimo būdamas silpnos sveikatos Vydūnas tapo prisiekusiu vegetaru, išsigydė nuo įvairių fizinių negalių ir kitiems savo gydymosi metodus propagavo. Prano Mikalausko asmenyje buvo įgijęs ištikimą pasekėją, jis Vydūną vadino savo tikruoju kūno ir sielos gydytoju. Iš tiesų taikydamas Vydūno vegetarinio maitinimosi sistemą P. Mikalauskui pavyko išsigydyti nuo sunkios ligos.

Su Mikalausku Bernardas pasižinojo nuo 1960 metų, abu tuo metu buvo spaudos darbuotojai. Pranas su pusbroliu Zenonu Mikalausku ir Bernardu dirbo Kauno rajono laikraščio redakcijoje. Nieko stebėtino, kad Praną Mikalauską Bernardas nufotografavo Lekėčiuose savo mamos rugiuose. Bernardas atvažiavo į Vilkiją, susitiko su Pranu, o šis panoro kartu apsilankyti Lekėčiuose. Persikėlė per Nemuną ir jau Lekėčiai. Ištisą dieną kartu praleido.

Kai Bernardas su prof. Viktoru Falkenhanu iš Klaipėdos važiavo į Vilnių, užsuko į Vilkiją, kur ne tik susitiko su P. Mikalausku, kalbėjosi apie Vydūną. Mikalauskas buvo labai patenkintas tokiu apsilankymu, profesoriui ir Bernardui surengė pietus. O Bernardas abu Vydūno pasekėjus kaip savotiškus eksponatus fotografavo ir džiaugėsi jų nuoširdžiu bendravimu. P. Mikalauskas daug apie Falkenhaną žinojo, tad jam buvo labai įdomu su žymiuoju baltistu susitikti. Tuo labiau, kad abu siejo dėmesys Vydūno asmenybei.

Atgimimo pradžioje P. Mikalauskas leido pogrindinį žurnalą *Katakombos*, kurio visą komplektą Bernardas padovanojo Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešajai bibliotekai. P. Mikalauskas taip pat leido žurnalą *Amžinoji ugnis*, jame buvo rašoma tik apie Vydūną. Tai buvo neoficialiai 50 egzempliorių tiražu leidžiamas žurnalas. Rankraštinis, šapirografuotas žurnalas, bet įrištas. Platintas tarp artimųjų.

P. Mikalauskas parašė gan daug knygų, bet tik gal kokias penkias spėjo išleisti. Apie Vydūną rašė savotiškai. Jeigu Bernardas rašo prisilaikydamas faktų, tai Mikalauskas atleisdavo vadžias vaizduotei. Nuo vadžių atitrūkusi vaizduotė kartais su autoriumi iškrėsdavo įvairių pokštų. Kai Vydūno biografijos ir kūrybos tyrinėtojai skaito Mikalausko tekstus, neretai mažai ką bendro randa su tikrai žinomais ir patikrintais įvykiais. Kintų Vydūno muziejaus darbuotojai net neslėpė pasipiktinimo: kaip taip galima suniokoti Vydūną, juk taip nebuvo!

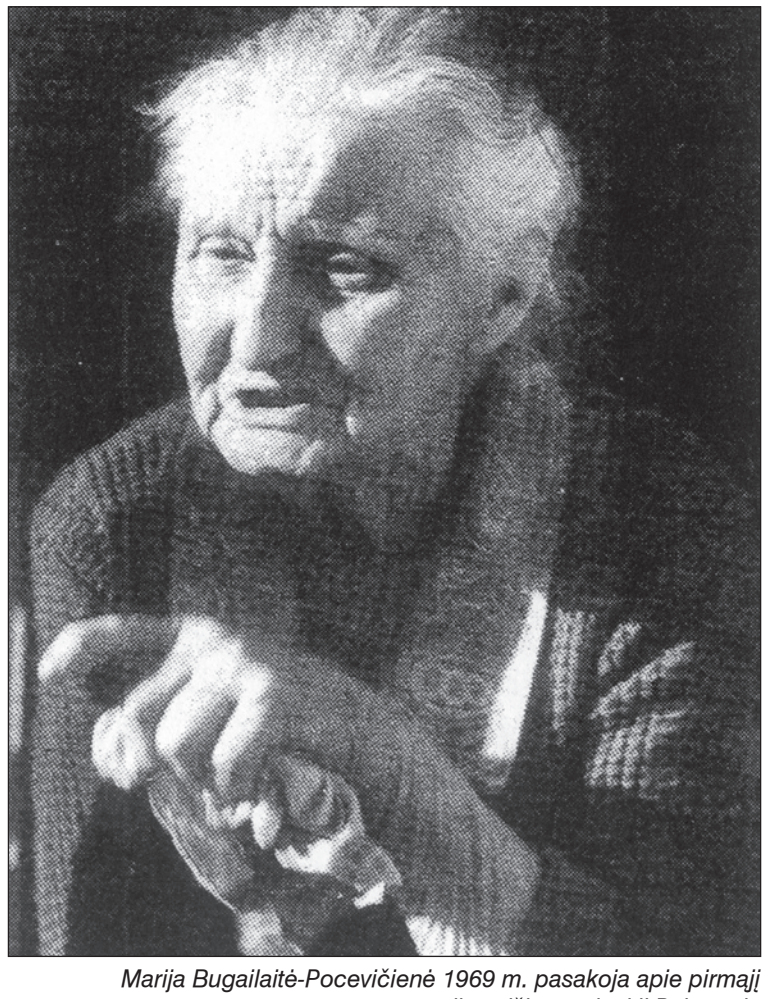

Bernardo Aleknavičiaus nuotraukos

Marija Bugailaitė-Pocevičienė 1969 m. pasakoja apie pirmąjį lietuvišką spektaklį Palangoje

Kartais Mikalauskas skirtingų epochų, įvairių amžių įžymius žmones suveda į krūvą – Donelaitį, Vydūną, Rėzą, Simonaitytę. Visi bendrauja, dėsto savo mintis. Panašiai vienas tautodailininkas į krūvą sukvietė garsiausius pasaulio tapytojus, o save nutapė pasodinęs centre. Gal tai ne pats blogiausias vaizduotės žaismės būdas.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Mokslo institutai – taikomųjų tyrimų židiniai

Pradžia Nr. 1

2009 m. gruodžio 23 d. LR Vyriausybė pritarė dešimties mokslo institutų pertvarkai: nuo 2010 m. sausio 1 d. dešimt mokslo institutų sujungiami į keturis naujus steigiamus mokslo centrus, kuriems suteiktas valstybinių mokslinių tyrimų institutų statusas. Pokalbyje su Lietuvos mokslo institutų asociacijos prezidentu, Puslaidininkių fizikos instituto direktoriumi prof. habil. dr. Steponu AŠMONTU aptarsime, kaip šis mokslinių tyrimų institutų tinklo pertvarkymas vertinamas iš mokslo institutų pozicijos.

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Iš tų laikų, kai šalies prezidentai dar lankydavosi Puslaidininkių fizikos institute: Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus sveikina Instituto direktorių prof. Steponą Ašmontą ir mokslinę sekretorę Skaidrą Bumelienę su Instituto 40-mečiu (2007 m.)

Ar privilios slėniai verslą

Mūsų pašnekesio pirmojoje dalyje išreiškėte šiokį tokį nepasitikėjimą dėl būsimųjų integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių). Ar tai reiškia, kad apskritai esate skeptiškai nusiteikęs pačia tų slėnių kūrimo koncepcija?

Mokslo ir studijų įstatymas apibrėžia integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių) kūrimo ir plėtros koncepciją. Teoriškai skamba gražiai, taip ir realiame gyvenime turėtų būti. Tačiau kaip bus iš tikrųjų?

Štai kad ir VšĮ *Saulėtekio slėnis*. Steigėjai yra Vilniaus universitetas, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, AB *Alna*, UAB *Bitė GSM* ir UAB *Ekspla*, bet pats šis slėnis kuriamas Vilniaus universiteto žemėje. Verslininkams šalia būsimojo slėnio laisvos žemės nėra. Tokiomis sąlygomis solidus verslas į *Saulėtekio slėnį* neis. Statyti universiteto žemėje, vadinasi, bet kada susilaukti tokių nuomos mokesčių, kad jokia veikla verslui neapsimokės. Todėl verslas plėtojamas paprastai ten, kur galima 99 metams išsinuomoti žemės.

Dabartinės kompanijos savo padalinius stato kitose šalyse, neretai kur nors Pietryčių Azijos šalyse, o mums atrodo problema, jeigu tektų statyti savo statinius kitoje Vilniaus miesto vietoje?

Labai svarbi mokslo ir verslo sąveika. Praktiškai visas Vilnius turėtų būti vienas slėnis, o slėnio veikloje dalyvausiantys institutai neturėtų telktis vien prie VU Fizikos fakulteto Saulėtekio alėjoje.

Nejau pageidaujamai sąveikai esminį vaidmenį vaidina geografinė mokslo institutų, mokslo centrų ir verslo objektų padėtis? Juk sėdęs į automobilį per 15–20 minučių gali pasiekti kone bet kurią Vilniaus vietą.

Visur matau slėnių sumanytojų ir organizatorių kyšančias ausis. *Mokslo Lietuvoje* 2009 m. Nr. 1 buvo spausdintas pokalbis apie numatomą mokslo institutų pertvarką. Publikacijoje teigta, kad universitetuose bus plėtojamas fundamentinis, o institutuose – taikomasis mokslas. Tame interviu taip pat tvirtinta, kad ne visi institutai bus pajėgūs taikomąjį mokslą pakankamai kokybiškai atlikti. Todėl būsimuose slėniuose institutų pastatus pravartu statyti šalia universiteto atitinkamo fakulteto: kai kuris nors institutas nepatvirtins savo sugebėjimų taikomųjų tyrimų veikloje, bus lengviau jį integruoti į universitetą, vietoj taikomųjų tyrimų to instituto darbuotojai užsiimtų studijomis.

Taigi mokslo institutų likimas buvo iš anksto užprogramuotas. Norint palengvinti institutų sunaikinimą ir siūlyta institutų pastatus statyti kuo arčiau universiteto miestelio, kad ateityje jie neskausmingai įsilietų į vieningą kompleksą. Vadinasi, institutų mokslinę veiklą buvo numatyta iš anksto eliminuoti – institutuose daromo mokslo Lietuvoje sąmoningai atsisakoma.

Prisiminėte lygiai prieš metus „Mokslo Lietuvoje“ spausdintas publikacijas, kuriose buvo išdėstyta, kas toliau 2009 metų eigoje ir buvo pradėta įgyvendinti per priimtąjį LR Mokslo ir studijų įstatymą ir per pradėtąją mokslo institutų reformą. Ar daug mokslininkų atsiliepė į aktualias, kaip dabar matome publikacijas? Ar užvirė diskusijos, kitokio požiūrio pasiūlymai? Spausdinto žodžio nepaisymas nelieka be pasekmių.

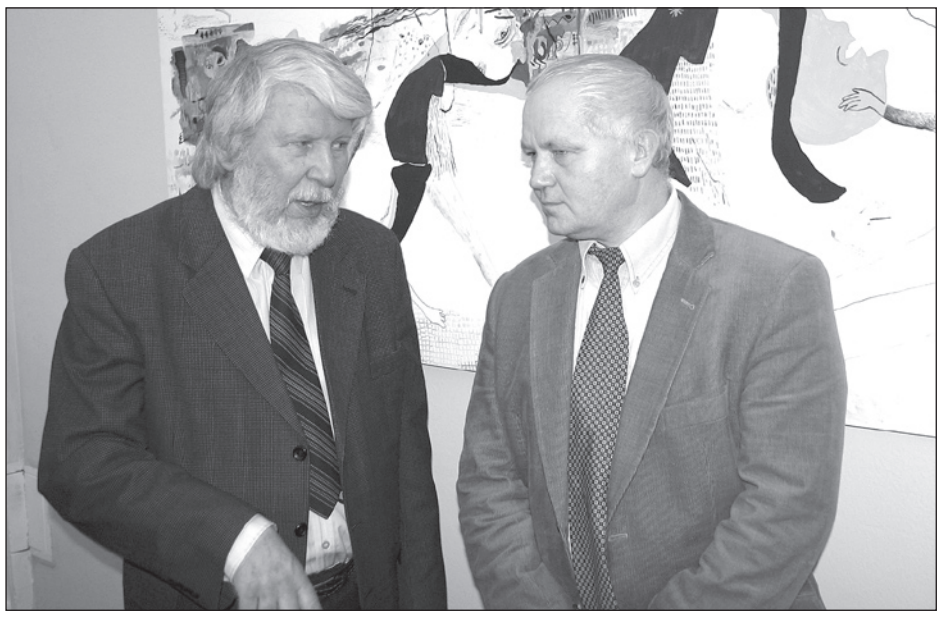

Puslaidininkių fizikos institute prof. Ramūnas Katilius tyrinėja triukšmus ir fliuktuacijos reiškinius, o prof. Kęstutis Pyragas chaoso pasireiškimus įvairiose sistemose. Fotografuota Vilniaus rotušėje įteikus K. Pyragui Šv. Kristoforo statulėlę (2006 m.)

Pastaruoju metu mokslo institutai buvo pastatyti į labai keblią padėtį: pusę visų išgyvenimui reikalingų lėšų institutai turi užsidirbti patys. Tik du institutai – Fizikos ir Energetikos – užsidirba net ir daugiau. Jiems pasisekė, nes uždaroma Ignalinos atominė elektrinė, tad dar ne vieniems metams šie institutai turės darbo.

Kas bus toliau? Nebent atsirastų daugiau aukštųjų technologijų bendrovių, kurios norėtų investuoti savo pinigus į mokslą. Panašiai yra Vokietijoje: verslo įmonės kuria ne savo institutus, bet per atitinkamus fondus investuoja į Fraunhoferio ar kitų mokslo institutų taikomuosius tyrimus.

Mokslo institutų Achilo kulnas

Kur mūsų mokslo institutų Achilo kulnas, kodėl jiems taip sunku patiems užsidirbti lėšų? Juk Fraunhoferio institutai Vokietijoje kone pusę reikalingų lėšų užsidirba, išgyvena, ir net visai neblogai. Ir ką reiškia Lietuvoje esantiems mokslo institutams patiems užsidirbti? Kas yra tie užsakovai, kurie teikia užsakymus?

Techniškieji institutai turėtų užsidirbti iš aukštųjų technologijų įmonių užsakymų. Vadinasi, reikia, kad tokių įmonių būtų. Tačiau šiuo metu aukštųjų technologijų įmones Lietuvoje galima suskaičiuoti ant pirštų. O ir esamos nėra labai turtingos.

Puslaidininkių fizikos institutas 2009 m. buvo gavęs 8 mln. litų valstybės subsidijų, 2010 m. gaus 5,6 mln. litų – 30 proc. mažiau. Norėdami išgyventi turėtume užsidirbti antra tiek – 5,6 mln. litų. Viena Lietuvos bendrovė geriausiu atveju gali duoti užsakymų už 200–300 tūkst. litų. Norėdami surinkti reikiamą sumą, turėtume atlikti mažiausiai 20 bendrovių užsakymus, bet tiek bendrovių, dirbančių aukštųjų technologijų srityje, Lietuvoje nėra. UAB *Venta LT*, UAB *Elgama-Elektronika*, dar viena kita įmonė – štai ir visos aukštųjų technologijų bendrovės, dirbančios elektronikos srityje. Todėl iš Lietuvos bendrovių mūsų institutas geriausiu atveju gali užsidirbti 800–900 tūkst. litų per metus. Kitus pinigus užsidirbame iš užsienio kompanijų užsakymų, tokių kaip SAAB, JAV gynybos departamento (US Department of Defence), JAV karinio jūrų laivyno tyrimų valdybos (Office of Naval Research) laboratorijos ir kitų. Tačiau užsienio užsakovai mums užsako tik tuos tyrimus atlikti, kuriais jiems patiems užsiimti neapsimoka.

JAV galioja draudimas skirti lėšų moksliniams tyrimams užsienio šalims. Su tuo draudimu susidūrėme, kai *Mažeikių nafta* atiteko gan liūdnai pagarsėjusiai *Williams International* kompanijai. Tuo metu mūsų institutas *Mažeikių naftai* kūrė ir tobulino valdiklius. Tai elektroninės sistemos, kurios keičia siurblių elektros variklių maitinimą, priklausomai nuo rezervuare esančio naftos kiekio. Kokia problema? Įprastam varikliui išsijungus, kai vėl tenka jį įjungti, jo darbas nėra efektyvus, reikia didelės srovės, kol variklis įsibėgėja. Elektros energijos nuostoliai labai dideli. Valdikliai tam ir reikalingi, kad atėjus signalui varikliai ne iškart, bet palaipsniui išsijungtų. Visą laiką variklis sukasi nedideliais apsisukimais ir taip pavyksta sutaupyti apie 30 proc. elektros energijos.

Tai štai Puslaidininkių fizikos institutas gavo užduotį padaryti septynis valdiklius už 250 tūkst. litų. Sutartyje kompanija įrašė: pagaminti septynis valdiklius už 250 tūkst. litų. Prašėme į sutartį įrašyti žodžius *sukurti technologiją* (Development) *ir pagaminti*, nes valdiklius reikėjo ne tik pagaminti, bet pirmiausia sukurti, pritaikyti konkretiems procesams. Jeigu yra atliekami moksliniai tyrimai, technologijos kūrimas, pritaikymas, mokslo institutui užskaitomas mokslinis darbas, o jei pasitenkinama įtaiso ar įrangos pagaminimu, tai jau kaip batų siuvimas – ne mokslinis darbas. Sutartyje tie niuansai turi atsispindėti. Bet tada piestu stojo *Williams* kompanijos vadovai, kurie apie technologijos išdirbimą ar tobulinimą nenorėjo nė girdėti. Mat atvyks audito atstovai ir nubaus kompaniją už tai, kad moksliniams tyrimams švaisto lėšas užsienio šalyje, pažeidžia JAV įstatymus.

Bet juk „Williams“ buvo ne valstybės, bet privati kompanija. Ir pinigus uždirbinėjo Lietuvoje, o ne JAV.

Tačiau JAV galioja įstatymas, kad savo šalyje reikia atlikti apklausą ir jeigu niekas nenorės tų darbų imtis, tik tada užsakymą galima atiduoti kitos šalies tyrinėtojams ar darbuotojams.

Panašiai ir kitose šalyse. Ciūriche, Šveicarijoje, veikia IBM kompanijos padalinys, įsikūręs devynių aukštų pastate. Ten atliekami moksliniai tyrimai. Beje, būtent šiame IBM institute buvo atrastas superlaidumo aukštose temperatūrose reiškinys. Tas IBM padalinys kasmet uždirba ne po vieną milijardą dolerių. Priešingoje gatvės pusėje veikia Ciūricho technologijos universitetas. Tai štai per 20 gyvavimo metų šis universitetas iš kaimynystėje esančio IBM instituto nėra gavęs nė vieno užsakymo moksliniams tyrimams, nors skųstis lėšų stoka šis IBM padalinys tikrai negali. Šveicarai apie tuos dalykus man pasakojo 1994 m., kai teko lankytis Ciūriche. Atvirai įspėjo: kai Lietuva pradeda užsienio valstybėms pardavinėti savo įmones, tegu nesitiki, kad iš tas įmones įsigijusių užsienio kompanijų gaus užsakymų moksliniams tyrimams.

Kapitalas ateina ten, kur gali ne tik duoti, bet ir gauti

O kaip AB „Lietuvos Telekomas“, kurį Lietuvoje 1998 m. įsigijo „Amber Teleholding A/S“ konsorciumas, sudarytas iš Švedijos įmonės „Telia“ ir Suomijos įmonės „Sonera“? Ar daug duoda užsakymų Lietuvos mokslininkams?

Lietuvos Telekomas Lietuvos mokslui užsakymų neduoda, tik pasiima dirbti mūsų doktorantus, kai jie apsigina disertacijas.

Tačiau užsienio bankams, veikiantiems Lietuvoje, mūsų mokslininkai, taip pat informatikos specialistai užsakymus atlieka?

Per *Fima* bendrovę įrengė apsaugos sistemas, o bankas sumokėjo už konkrečius pastatytus įrenginius, bet ne už mokslinius tyrimus ar technologijų išdirbimą. Kiek žinau, *Snoro* ir *DnB NORD* bankai pradeda diegti naujas kompiuterines programas, skirtas bankams, kurias sukūrė Indijos programuotojai. Tačiau bankai perka iš Indijos naują produktą – programas, o ne užsako tyrimo darbus.

Ne paslaptis, kad kai kurie mūsų programuotojai neišeidami iš savo

Nukelta į 15 p.

J. E. Lietuvos Respublikos Prezidentei DALIAI GRYBAUSKAITEI
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkei p. IRENAI DEGUTIENEI
Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui p. ANDRIUI KUBILIUI

SAMBŪRIO *PATIRTIS*

KREIPIMASIS DĖL LIETUVOS MOKSLO IR STUDIJŲ 2009 METŲ REFORMOS

2010 m. sausio 9 d.
Vilnius

Atkūrus Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę, iš esmės pakitus valstybės sandarai ir politikai, jos piliečių nekilnojamojo turto nuosavybės pagrindams, ekonomikos, socialinio gyvenimo ir kultūros siekiams, neatidėliotinai reikėjo ir naujų, gerai apmąstytų ir viešai išdiskutuotų visų valstybės sričių plėtros ir reformų, iš jų ir mokslo bei studijų pertvarkos modelio.

Tačiau, įsivyravus švytuoklinei, nuolat besikeičiančių ir viena kitą smerkiančių vyriausybių kadencinių programų politikai, visa šalies valdymo sistema, švelniai tariant, nuriedėjo senais, vis gilėjančių duobių lopymo ir asmeninio lobimo vieškeliais. Todėl nieko stebėtina, kad ir šalies aukštosios mokyklos, jų periferiniai filialai, kaip ir daugelis aukštesniųjų mokyklų, impulsyviai, besivaikydamos išsivysčiusių Vakarų valstybių tradicijų ir įvaizdžio, grandinine reakcija persitvarkė į valstybinius universitetus ir kolegijas. Seimas, laiku neįvertinęs šio nevaldomo, šaliai akivaizdžiai perteklinio proceso pasekmių, įtikėjęs tariamai magiška hipoteze, kad „rinka viską išspręs“, valstybės kilnumo ženklan dosniai laimino naujųjų universitetų statutus. Ir taip, trijų milijonų gyventojų šalyje susikūrė net 15 valstybinių universitetų ir akademijų bei aibė neuniversitetinių aukštųjų mokyklų, daugeliu atvejų dubliuojančių mokslo sritis, studijų programas ir specialybes.

Pastaroji Lietuvos Respublikos Tėvynės Sąjungos (konservatorių) ir krikščionių demokratų partijos lyderio Andriaus Kubiliaus vadovaujama koalicinė Vyriausybė ir Švietimo ir mokslo ministerija, inicijuodamos mokslo ir studijų reformą, įžiebė viltį, kai užsimojo kilniai misijai:

„– padėti užtikrinti šalies visuomenės, kultūros ir ūkio klestėjimą;

– tenkinti kiekvieno Respublikos piliečio prigimtinį pažinimo troškimą;

– laiduoti mokslo ir studijų kokybę, visų šalies piliečių lygias teises įgyti aukštąjį išsilavinimą ir sąlygas geriausiems dirbti mokslinį darbą;

– ugdyti kūrybingą, išsilavinusią, orią, etiškai atsakingą, pilietišką, savarankišką ir verslią visuomenę, remti jos atvirumą ir integraciją į tarptautinę mokslinių tyrimų ir aukštojo mokslo erdvę;

– puoselėti civilinę Lietuvos tapatybę, plėtoti ir kurti šalies ir pasaulio kultūros tradicijas“.

Ir, tartum, Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio programos dalį, Švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius forsuotai, be darnaus tarimosi su šalies mokslo, švietimo, kultūros intelektualais ir, apskritai visuomene, artėjant naujiesiems 2009–2010-iesiems mokslo metams, voluntariai paskelbė šios reformos startą.

Deja, netrukus viskas pradėjo klupti, kai mokslo ir studijų reformos hipotezė pasirinkta mistiškai ir grįsta iš esmės tik ambicingų įgeidžių motyvais:

– neva mokslo kokybę lemsiančiais geriausiai vidurinio ugdymo programą baigusiųjų abiturientų - „krepšelinių aitvarų“ neribotais antplūdžiais į pasirinktas aukštąsias mokyklas ir specialybes, visiškai pamiršus amžių patikrintą aukštosios mokyklos katedrų mokslinio darbo ir asmenybių kūrybinio brendimo pirmumą, taip pat šalies ūkio, socialinių ir kultūros sričių specialistų reikmę bei dažnai ne tik tiksliųjų mokslų žiniomis jų formavimosi sąlygas ir priėmimo kriterijus (muzika, teatras, dailė, architektūra...).

– visišku Lietuvos Respublikos Konstitucijos laiduojamos universitetų autonomijos sampratos iškraipymu, suteikus jiems net viešojo juridinio asmens (viešosios įstaigos) statusą (Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo, 2009-04-30, Nr. XI-242, 6 str. 4 p.) ir kai pusę, o Vyriausybės sprendimu net ir daugiau Tarybos narių – pagrindinių aukštosios mokyklos misijos ir veiklos, turto ir lėšų valdytojų, paties universiteto vadovo personalijos rinkimo ir darbuotojų parinkimo principų tvarkytojų – įvairių įstatyminių formuluočių vingriais teikiant ir derinant kandidatūras, – galiausiai dauguma jų yra skiriamos ir atšaukiamos Švietimo ir mokslo ministro (įstatymo 20 str. 3 p.)! Tai ne kas kita, kaip įstatymo mantija pridengta aukštosios mokyklos konstitucinės autonomijos ir savivaldos teisių uzurpacija, etinio, socialinio, vadybinio aukštosios mokyklos gebėjimų paniekinimo, mitologinio Trojos arklio desanto principu politinės valdžios ir partijų įtakos grąžinimas į kūrybinį, demokratiškai darnų ir laisvą universiteto ir neuniversitetinės aukštosios mokyklos bendruomenės gyvenimą. Beje, rektoriui (direktoriui) palikus „malonę“ dalyvauti pusiau svetimųjų posėdžiuose – tik patariamojo balso teise (įstatymo 20 str. 10 p.)!

– kai iki pusės, pagal pastarosios reformos įstatymą, įstojusių studentų – pažangiai besimokiusių abiturientų, visiškai dar neturinčių būsimojo profesinio darbo vizijos ir net nežinant ne nuo jų priklausysiančių aplinkybių, Vyriausybės pastangomis ir tariamu geraširdiškumu, – studijų metais valstybės biudžeto lėšomis dengiant didesnę dalį bankų paskolų palūkanų normos, – ilgiems gyvenimo metams sąvadautojiškai yra įklampinami į užsienio kompanijų komercinių brangių paskolų bankų liūną. Tai akivaizdus aukščiausiųjų valdžios institucijų inspiruotas tėvynainių socialinės atskirties gilinimas ir atstumtų, Tėvynės nuviltų jaunuolių emigracijos spartinimas;

– kai nei valstybės finansuojamųjų vietų, nei komercinių bankų paskolininkai ar savomis lėšomis studijuojantys studentai niekaip nėra saistomi ir skatinami, baigę studijas, dirbti Lietuvoje ir Lietuvos gerovei, nors kaip tik tai turėtų būti strateginis mokslo ir studijų reformos tikslas ir ratio legis – įstatymo prasmė ir motyvai!

Deja, dabartinė mokslo ir studijų įstatymo visuma sąmoningai ar nejučiomis brandina besilavinančios šalies jaunosios kartos nereikalingumo savosios valstybės ateičiai jausmus, tiesia kelius emigracijai. Juolab, esant ženkliai pranašesnei Vakarų valstybių socialinei ir kultūros aplinkai.

Ta proga pravartu prisiminti ir permąstyti tarpukario Nepriklausomos Lietuvos valstybinių stipendijų ir paskolų grąžinimo įstatymo 1938 m. gruodžio 22 d. nuostatas (VŽ 1939-01-05, Nr. 630-4518): „13. Baigęs mokslą stipendininkas, tarnaująs valstybės tarnyboje, stipendiją grąžina taip:

1) 30 proc. gautos stipendijos grąžina pinigais,

2) už likusią stipendijos dalį atitarnauja valstybės tarnyboje tos tarnybos tarnautojams, nustatytomis sąlygomis po 2 mėnesius už kiekvieną stipendijos gautą mėnesį.

15. Baigęs mokslą stipendininkas, tarnaująs valstybės tarnyboje, stipendijai grąžinti moka kas mėnuo:

1) gaunąs brutto atlyginimo mažiau kaip 400 litų kas mėnuo – 5 proc. gaunamos pagrindinės algos, vedęs – 3 proc.;

2) gaunąs brutto atlyginimo 400 litų ir daugiau kas mėnuo – 10 proc. gaunamos pagrindinės algos, vedęs – 6 proc.;

16. Stipendijos grąžinimas vykdomas per įstaigą, kurioje stipendininkas tarnauja.

6. Stipendijos grąžinimo atžvilgiu tarnyba vietos ar veikmens savivaldybių įstaigose ir įmonėse, (...) ir tose mokslo, švietimo ar kultūros įstaigose, kurias Valstybės Iždas šelpia, prilyginama valstybės tarnybai.

Ministrų Taryba finansų ministro pasiūlymu gali valstybės tarnybai prilyginti ir kitų įstaigų ar įmonių tarnybą, o išimtinais atsitikimais – ir kitą darbą;

21. Finansų ministrui sutikus, asmeniui, gavusiam paskolą, tarnaujančiam valstybės tarnyboje, gali būti paskolai grąžinti taikoma šio įstatymo 15 str. tvarka“ – t. y. valstybinės stipendijos grąžinimo sąlygos!

Tuo tarpu, dabartinis Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, turintis atskirą 55-ąjį straipsnį „Studentų teisės ir pareigos“ net neužsimena apie tautos kaštais ir intelektualų pastangomis išugdyto būsimojo specialisto profesinę ir pilietinę atsakomybę bei pareigą savos šalies, viskuo pasitikėjusios ir kreditavusios, visuomenės ekonomikos ir kultūros ateities labui.

Sambūris „Patirtis“ yra įsitikinęs, kad pastarasis Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas (2009 m. balandžio 30 d. Nr. XI-242, Vilnius) neatitinka lietuvių tautos ir jos Nepriklausomos Valstybės – Lietuvos Respublikos ateities siekių ir yra iš pagrindų taisytinas, todėl siūlo Lietuvos Respublikos Seimui, Vyriausybei, Švietimo ir mokslo ministerijai, aukštosioms mokykloms ir mokslo bei švietimo bendruomenėms neatidėliotinai pasiryžti esminei mokslo ir studijų reformos įstatymo peržiūrai:

– atkuriant visateisę Lietuvos Respublikos Konstitucijos laiduojamą universitetų ir kitų aukštųjų mokyklų autonomiją, su ją sąlygojančia etinio orumo, pilietinio pasitikėjimo, akademinės mokslo ir pedagoginės kūrybos laisvės, administracine, ūkio ir finansų tvarkymo savivalda bei periodine atskaitomybe aukštosios mokyklos bendruomenei, visuomenei ir steigėjui;

– skatinant ir plėtojant itin pozityvią aukštųjų mokyklų mokslo ir studijų kokybės gerinimo patirtį – universitetinių, katedrinių mokslo institutų, ligoninių, klinikų, bandymo stočių, sodų, laboratorijų, poligonų, kūrybinių dirbtuvių, slėnių, tarptautinių mokslo–studijų mainų, jungtinių mokslo tarybų – mokslo laipsnių ir vardų teikimui, jaunųjų mokslininkų ugdymo mokyklų steigimąsi ir telkimą;

– išplečiant ir švelninant aukštųjų mokyklų valstybės finansuojamų studijų prieinamumo diapazoną, numatant 100, 80, 70, 60 proc. finansavimo laipsniškumą, atsižvelgiant į labai gerą, gerą ir vidutinį viduriniųjų mokyklų baigimo ir studijų pažangumą. Manome, kad tai pagerintų ir vidurinių mokyklų absolventų žinių atitikimą atestato dalykų įvertinimui;

– panaikinant visapusiškai žalingą pagal dabartinį įstatymą priimtų studentų, net keturių semestrų „laisvo studentavimo“ imunitetą, grąžinti įprastinę semestrinę aukštųjų mokyklų pažangumo kontrolės ir rotacijos normą;

– neatidėliotinai atliekant ir viešai paskelbiant šalies aukštųjų mokyklų visų specialybių studijų vertės (įkainių) nepriklausomą auditą, atitinkamai palyginus su ES valstybių universitetų ir kolegijų analogiškų specialybių studijų kaštais;

– parengiant ir įgyvendinant sisteminį būsimųjų specialistų sutartinio įsidarbinimo valstybės tarnyboje (sutartis paprastai pasirašant studijų pradžioje) ir ženklaus gautų valstybinių stipendijų, paskolų ir kitų privilegijų atidirbimo (užskaitos) įstatyminių aktų paketą;

– išplečiant valstybės tarnybai prilygintų įstaigų ir įmonių ratą, įtraukiant į jį ir ES ekonominės plėtros ir Lietuvos biudžeto koofinansavimo paramą gaunančius juridinius asmenis;

– studentų valstybinėms stipendijoms ir paskoloms teikti, taip pat jų grąžinimui, susietam su jaunųjų specialistų galimybe iš dalies atidirbti valstybės ar jai prilygintų įstaigų, įmonių tarnyboje tvarkyti bei kitoms svarbioms valstybės finansinio, socialinio reguliavimo funkcijoms atlikti – įkuriant Lietuvos valstybinį–komercinį banką.

Pirmininkas LMA tikrasis narys, prof. Jonas Kubilius

Nariai: inž. Albinas Jasiūnas, LMA tikrasis narys, prof. Zigmas Zinkevičius, Tarptautinės teatro akademijos narys aktorius Donatas Banionis, kun. Edmundas Paulionis, LKMA narys prof. Stasys Vaitekūnas, prof. Irena Regina Merkienė, prof. Stasys Vėlyvis, gyd. Liudvika Knizikevičienė, doc. Jonas Stankus, dr. Marija Sereikienė, habil.. dr. Jonas Balžekas, žurnalistė Nijolė Baužytė, doc. Zigmas Urbonas, LMA narys korespondentas prof. Jonas Grigas.

PRISTATYTI LIETUVIŲ KALBA IŠLEISTI TOMO AKVINIEČIO VEIKALAI

Vilniaus universiteto Filosofijos fakultetas, vykdydamas projektą *Pasaulio filosofijos klasikų paveldo lituanizacija: vertimai* į lietuvių kalbą, į lietuvių kalbą išvertė ir išleido filosofijos klasiko Tomo Akviniečio knygą *Filosofijos traktatų rinktinė.*

Pradėtas versti ir leisti pasaulinės filosofijos klasikų paveldas yra reikšmingas kiekvieno mokslo metodologijai, svarbus lietuviškai filosofinei terminijai kurti ir tobulinti, be jos neįmanoma produktyvi šiuolaikinio lietuviško filosofinio diskurso sklaida.

T. Akviniečio *Filosofijos* traktatų rinktinėje spausdinami svarbiausi viduramžių scholastinės filosofijos klasiko filosofiniai traktatai: *Apie esinį ir esmę, Apie pasaulio amžinumą, Apie valdžią, Apie ateities spėjimą, Apie angelus, arba atskirtąsias substancijas, Apie pirkimą ir pardavimą kreditan* ir ištrauka iš *Teologijos santraukos*, kai kurie kūriniai – pirmą kartą lietuvių kalba. Šie veikalai stipriai paveikė viduramžių filosofijos, etikos, politinės ir ekonominės minties sklaidą ir pasiūlė įtikinamų argumentų naujoviškai pagrįsti krikščioniškąją pasaulėžiūrą. Jie kėlė ir iki šiol kelia diskusijas naujųjų amžių ir šiuolaikinėje filosofijoje, žavi savo skaidria logiška mintimi ir žodine išraiška.

Pasaulio filosofijos klasikų paveldo lituanizacija: vertimai į lietuvių kalbą projekto iniciatorius ir pagrindinis kūrinių vertėjas – ilgametis Vilniaus

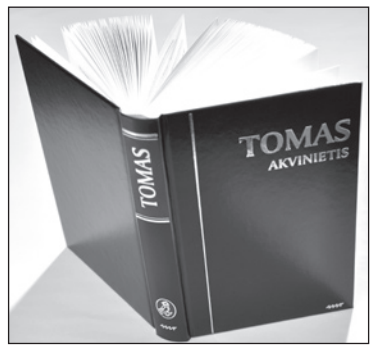

universiteto profesorius Romanas Plečkaitis.

Projekto tikslas – Lietuvos mokslininkams, studentams, mokytojams ir plačiajai visuomenei pateikti pasaulinės filosofijos klasikų – T. Akviniečio ir Imanuelio Kanto – paveldą lietuvių kalba. Lietuviškai „prakalbinta“ filosofinė klasika padės stiprinti lietuvišką kultūrinę tapatybę globalizacijos kontekste, taps Lietuvos filosofijos ištekliumi, suteikiančiu galimybę jai būti lygiaverčiu partneriu Vakarų civilizacijos kultūrų bei tarpcivilizaciniame dialoge.

Projektą pagal Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 m. programą rėmė Lietuvos mokslo taryba.

Įgyvendintas projektas leidžia ir toliau tęsti filosofijos klasikų paveldo vertimų rengimą ir leidybą. 2010 m. tikimasi išleisti išverstą I. Kanto veikalą *Antropologija pragmatiniu požiūriu.*

Ar panaudosime atsinaujinančius energijos šaltinius Lietuvoje

Doc. dr. Antanas Lukaševičius
Lietuvos mokslo ir technikos draugijų asociacijos pirmininkas

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Nuostabūs kraštovaizdžiai su Neries upės vingiais atsiveria nuo Verkių kalvos. Tai mūsų krašto rekreacijos ir turizmo objektas

Staigūs importuojamų energetinių išteklių kainų šuoliai ir tiekimo nesklandumai verčia iš esmės peržiūrėti Lietuvos energetinio ūkio ekonominę ir politinę priklausomybę nuo užsienio tiekėjų. Šią priklausomybę galime sumažinti didindami vietinių atsinaujinančių energetinių išteklių panaudojimą. Ši programa būtų tiesioginis atsakas į Europos Sąjungos jau priimtus ir dar didinamus energijos gamybos iš atsinaujinančių šaltinių reikalavimus.

Tikimasi, kad elektros energijos poreikis 2010 m. bus 9 TWh, 2013 m. – 11 TWh, 2017 m. – 14 TWh, 2020 m. – 17 TWh; šiluminės energijos poreikis 2010 m. – 10 TWh, 2013 m. – 9 TWh, 2017 m. – 8,5 TWh, 2020 m. – 8 TWh.

Aptartinos atsinaujinančių vietinių energijos šaltinių panaudojimo galimybės.

Geoterminės energijos panaudojimas

Geoterminės energijos panaudojimas Lietuvoje turi didžiules potencines galias. 42,4 tūkst. kv. km Lietuvos teritorijos guli ant vandeningo kambro periodo sluoksnio, kurio temperatūra 65–95 °C. Prieš keletą metų prie Klaipėdos pastatytos geoterminės jėgainės išgaunama šiluma Klaipėdos savivaldybei priklausantiems šilumos tinklams buvo verčiama pardavinėti už minimalią kainą. Todėl jokie rimtesni geoterminės šilumos panaudojimo tyrimai nebuvo atliekami. Pavyzdžiui, atsisakius panaudoto vandens pumpavimo į žemę, nuvedant jį į Baltijos jūrą, vien tik šios jėgainės pajėgumus galima padidinti trigubai. Žinoma, kad Lietuvos geoterminiai vandenys yra gydomieji. Klaipėdos, Palangos ir visos Baltijos pakrantės maudymosi baseinai galėtų naudoti gydomąjį vandenį. Šio vandens išleidimas į Baltijos jūrą nei kokybine, nei kiekybine išraiška žalos nepadarytų, o gręžinių reikėtų dvigubai mažiau. Kol nėra visapusio atnaujinto ir išsamaus tyrimo, geoterminio vandens panaudojimas šilumos gamybai nedidinamas: 2010 m. – 0,05 TWh, 2013 m. – 0,05 TWh, 2020 m. – 0,1 TWh.

Komunalinių atliekų panaudojimas

Kasmet Lietuvoje susikaupia apie 4,4 mln. tonų komunalinių atliekų, iš kurių 1,3 mln. tonų tinkamos kurui. Komunalinių atliekų panaudojimas reikšmingas Lietuvai trimis aspektais. Pirma, piliečiai supras, kad rūšiuoti ir rinkti komunalines atliekas racionalu ir naudinga. Antra, 4–5 kartus sumažinsime į sąvartynus vežamų atliekų kiekį. Trečia, degios atliekos, pūdamos sąvartynuose, išskiria tą patį klimatui kenksmingų dujų kiekį kaip ir jas kūrenant. Be to, nuodingos medžiagos, kurias žmogus dėl ekonominės naudos ar dėl kitų priežasčių jas naudoja, turi būti griežtai saugomos, vykdoma jų apskaita, surinkimas ir utilizavimas. Žmonės turėtų būti tikri, kad Lietuvoje galima saugiai gyventi. Negalime vertinti komunalinių atliekų tik kaip pigaus kuro. Su atomine energija ir su komunalinėmis atliekomis elgtis reikia atsakingai. Mūsų visuomenės abejingas požiūris į šiuos klausimus pareikalaus daug laiko ir pastangų, bet tai neišvengiamas procesas. 1 lentelėje pateiktos komunalinių atliekų surinkimo ir panaudojimo prognozės per 2010–2020 m. laikotarpį (žr. 1 lentelę).

Durpių gamyba ir panaudojimas šiluminės ir elektros energijos gamybai

Lietuvoje sukaupta nemaža durpių gamybos ir ruošimo kurui patirtis. Planuojamas labai saikingas durpių naudojimas energijos gamybai, nes durpės nėra atsistatantis energijos šaltinis. Be to, durpes galima efektyviai naudoti žemės ūkio produktų gamyboje. Todėl iš durpių kuro numatoma gaminti energijos: 2010 m. – 0,1 TWh, 2013 m. – 0,20 TWh, 2017 m. – 0,25 TWh, 2020 m.– 0,30 TWh, iš jų elektros energijai – 2010 m. – 0,01 TWh, 2013 m. – 0,03 TWh, 2017 m.– 0,05 TWh, 2020 m. – 0,07 TWh, šilumos energijai – 2010 m. – 0,10 TWh, 2013 m. – 0,2 TWh, 2017 m. – 0,25 TWh, 2020 m. – 0,30 TWh.

Šiaudų panaudojimas šildymui ir elektros energijos gamybai

Lietuvoje kasmet išauginama per 3 mln. tonų šiaudų. Jau dabar nedideliais kiekiais šiaudai naudojami kurui. Olandijoje sėkmingai atliekami etanolio gamybos iš šiaudų eksperimentai. Manoma, kad ši technologija greitai bus pritaikyta masinei etanolio gamybai. Kol kas šiaudus galime naudoti kurui. Medžio skiedrų, pjuvenų, durpių ir šiaudų mišinys – technologiniu požiūriu labai geras kuras. Manau, iš dabar Lietuvoje nenaudojamų 1,5 mln. ha apie 0,5 mln. ha bus užsodinta mišku, o likusios geresnės žemės bus panaudotos žemės ūkio kultūroms auginti, nes pasaulyje auga žemės ūkio produkcijos poreikis (žr. 2 lentelę).

Šiaudų energetinio potencialo panaudojimas pateiktas 2 lentelėje.

Lietuvos upių hidroresursų panaudojimo galimybės

Hidroenergetika

Spartūs pasaulio ir Lietuvos politiniai, socialiniai ir ekonominiai pokyčiai kelia vis naujų reikalavimų efektyviau naudoti atsinaujinančius energijos šaltinius.

Hidroenergija Lietuvoje kartu su biokuru – pigiausias energijos šaltinis. Prieš pradėdami Lietuvos hidroresursų panaudojimo galimybių tyrimą, panagrinėkime šių išteklių naudojimą kai kuriose Europos valstybėse.

Hidroresursai Europoje panaudojami 70 proc., tačiau kiekvienoje Europos šalyje tas panaudojimo procentas skirtingas. Tai priklauso nuo reljefo, urbanizacijos lygio ir t. t., todėl ir hidroresursų panaudojimo planai kiekvienoje Europos šalyje skirtingi.

Vokietija 2008 m., panaudodama upių energiją, pagamino 21,6 TWh arba 3,5 proc. visos elektros energijos. Vokietijos hidroelektrinių galingumas – 4680 MW. Planuojama padidinti hidroelektrinių galią 2000 MW, pagaminant 30,8 TWh arba 42 proc. elektros energijos daugiau. Latvija – viena daugiausiai hidroresursus naudojančių Europos valstybių – per metus pagamina 2, 78 TWh, o tai 46,4 proc. visos pagaminamos elektros energijos. Turėdami hidroenergijos požiūriu tinkamą Dauguvos upės nuotakį, latviai pastatė:

Rygos HE – 35 km nuo žiočių, 402 MW galingumo, pagamina 0,425 TWh per metus;

Kegumo HE – 70 km nuo žiočių, 264 MW galingumo, pagamina 0,574 TWh per metus;

Pliavinės HE – 107 km nuo žiočių, 868,5 MW galingumo, pagamina 1,73 TWh per metus;

Mažosios HE – apie 25 MW galingumo, pagamina 0,05 TWh per metus.

Planuojama pastatyti Jekabpilio HE – 30 MW, apie 0,1 TWh; Daugpilio HE – 100 MW, apie 0,3 TWh. Mažos, 30MW, jėgainės pagamins apie 0,08 TWh. Tikimasi papildomai pagaminti 17,3 proc. daugiau elektros energijos.

Švedija pernai pagamino 68,4 TWh arba 46,8 proc. visos pagamintos elektros energijos naudodama vandenį. Švedai kurį laiką buvo paklydę tarp gamtosauginių reikalavimų, kurių atgarsiai paveikė Lietuvą priimant Vandens įstatymą ir Vyriausybės nutarimą Nr. 1144 „Dėl ekologiniu ir kultūriniu požiūriu vertingų upių ar jų ruožų sąrašo patvirtinimo“. Šiais klausimais Švedijoje visuomenės nuomonė švelnėja, todėl peržiūrėtos vandens energijos panaudojimo galimybės, ištirta potenciali galimybė papildomai gaminti 24 TWh. Nutarta statyti naujas hidrojėgaines, kurios pagamintų papildomai 10 TWh, tai yra14,6 proc. elektros energijos.

Hidroenergijos vystymo perspektyva atrodo optimistiškai. Pavyzdžiui, Norvegija, panaudodama savo didžiulius hidroresursus, gamina 140,7 TWh arba 98,5 proc. visos elektros energijos. Suomija gamina 16,9 TWh arba 21,7 proc. visos pagaminamos elektros energijos. Tokį elektros energijos kiekį Lietuva planuoja pagaminti ar naudoti tik 2020 metais. Dabar Lietuvoje iš hidroresursų gaminama 0,45 TWh, t. y. apie 5 proc. visos pagaminamos elektros energijos, panaudodama tik 24 proc. Lietuvos upių potencialo. Suomijos, Latvijos, Vokietijos ir Švedijos visuomenės sunkmečio sąlygomis suprato būtinybę padidinti vandens energijos panaudojimą. Lietuvai taip pat reikia to imtis, žinoma, prieš tai peržiūrėti teisinę reikalo pusę.

Lietuvos upių panaudojimas laivybai

Laivininkystė Lietuvoje – subtilus klausimas. Net šiandien leidžiamuose žemėlapiuose žymimas Vilhelmo kanalas, jungiantis Nemuną su Klaipėda, Augusto kanalas dabartinėje Lenkijoje, jungiantis Nemuną su Vysla, Nemuną su Dniepru per Nemuno intaką Ščarą ir Pripetės intaką Jeseldą jungiantis 56 km ilgio kanalas veikė dar LDK laikais. Baltijos ir Juodąją jūrą jungiantis vandens kelias buvo nagrinėjamas 1966 m. sudarytoje Lietuvos vandens resursų panaudojimo generalinėje schemoje. Dar kartą apie tokį vandens kelią prabilta sujungiant kanalu Dauguvos ir Dniepro aukštupius.Tai ilgesnis ir brangesnis kanalas. Kol galioja dabartinis Vandens įstatymas, kol veikia Vyriausybės nutarimas Nr. 1144, negali būti jokių derybų laivininkystės klausimais nei su baltarusiais, nei su ukrainiečiais. Nežinome ir nuo 1966 m. neskaičiavome galimo krovinių kiekio, plukdyto Nemunu. Baltarusijos, Ukrainos ir kitų Juodosios jūros valstybių galimi krovinių kiekiai nepalyginamai didesni nei Lietuvos, o to kelio nauda Lietuvai galėtų būti didžiulė. 1966 m. generalinėje schemoje Baltijos–Juodosios jūrų sujungimo klausimas buvo atidėtas dėl tuo laiku net neplanuojamos statyti Gardino HE. Dabar Gardino HE, kurios galingumas 80 MW, jau statoma. Maža to, baltarusiai kalba apie galimybę Nemuną naudoti kaip turistinę laivybos trasą.

Suomija, esanti šiauriau Lietuvos, hidroelektrinių užtvankas statė atsižvelgdama į laivybos problemą. Ten žiemą be ledlaužių laivyba neįmanoma, pervežami tik savi kroviniai.

Planuojama atominė elektrinė netoli Ašmenos neapsieis be vandens saugyklos. Todėl nagrinėtinas klausimas statyti hidroelektrines Neryje. Nerį iki Ašmenos galima būtų pritaikyti laivybai ir sukurti sąlygas ne tik Vilniaus krašto, bet ir Baltarusijos Minsko regiono prekių gabenimui į Klaipėdos uostą.

Pakėlus Nemuno vandens lygį už Kauno HE Nevėžį galima būtų padaryti laivybiniu – taip buvo viduramžiais, kai škotai turėjo savo koloniją Kėdainiuose (Skongolio gatvė). Tiesa, tai būtų ne tarptautinė laivybinė 3,5 m gylio trasa, o tik upė, kurios minimalus gylis 1,5 metro. To užtektų superfosfatui ir kitai Kėdainių gamyklų produkcijai pervežti į Klaipėdos uostą ar perkrauti konteinerius pervežimui Baltijos–Juodosios jūros trasa.

Be to, Nemuno ir Neries upių nepaprastai gražus kraštovaizdis, be

MOKSLO LIETUVA
LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS
Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje *www.prenumerata.lt*

abejo, būtų mėgiamas turistų. Turistai iš Minsko ir Kijevo prisidėtų prie šių upių urbanizavimo ir investicijų greitesnio atsipirkimo.

Žuvininkystės vystymas Lietuvos upėse

Nuo Nepriklausomybės atkūrimo praėjo dvidešimt metų. Beveik visa Lietuvos žemė turi tikruosius šeimininkus, tačiau vidaus vandenų racionalaus panaudojimo problema sprendžiama vangiai, menkas ir vis mažėjantis upių ploto vieneto našumas. Pagrindinių Lietuvos upių – Nemuno ir Neries – vandens lygio pakėlimas 2–10 m, nedidelių tvenkinių suformavimas mažose Lietuvos upėse, žuvininkystei reikalingo vandens tūrio padidėjimas patrauks mūsų ūkininkų ir verslininkų dėmesį. Dauguma Lietuvos ūkininkų ir verslininkų menkai suvokia galimą žuvininkystės naudą. Žuvininkystės klausimus būtina aptarti ir spręsti dalyvaujant visuomenei. Tai turi paskatinti žuvivaisos įmonių statybą, būtinų žuvininkystei vystyti žuvų takų įrengimą prie statomų užtvankų. Taip atsirastų vandens telkinių šeimininkai, kurie būtų suinteresuoti vystyti poilsio ant vandens ir prie vandens infrastruktūrą, panaudojant Lietuvos gamtos grožį.

Dėl Lietuvos hidroresursų panaudojimo darytinos išvados: 1) Europos Sąjunga numato pilną racionaliai įmanomų hidroresursų įsisavinimą; 2) Nemuno ir Neries upėse yra galimybė pakelti vandens lygį keliais ar keliolika metrų negriaunant pastatų, kelių, požeminių komunikacijų, nereikės lėšų jų perkėlimui iš apsemiamų zonų, kaip esti daugelyje Europos šalių (tai kartais kainuotų brangiau negu hidro įtvarų nauda); 3) pastačius hidroelektrinių užtvankas su jose įrengtais šliuzais, sudarius atitinkamas abipusiai naudingas sutartis su Baltarusija, atsidarytų ne tik Lietuvai naudingas, bet ir visai Europai labai reikalingas Baltijos ir Juodąją jūrą jungiantis kelias, kurio svarbiausia dar neįrengta dalis – Nemune ir Neryje statomos hidroelektrinės; 4) dėl nedidelės hidroelektrinėse gaminamos elektros energijos savikainos galima būtų mažinti hidroelektrinių patvankos aukščius iki visuomenei priimtino lygio kartu didinant hidroelektrinių skaičių minėtose upėse (žr. 3 lentelę).

Akumuliacinės hidroelektrinės anksčiau ir dabar skiriamos elektros energijos didžiausio panaudojimo pikams padengti. Vėjo energijos panaudojimas tampa problemiškas, kai vėjo jėgainės nepučiant vėjui negamina energijos. Šį sunkiai planuojamą, bet prognozuojamą elektros energijos praradimą galėtų kompensuoti HAE (žr. 4 lentelę). Todėl būtina ištirti šios galimybės realią vertę. Pateikta HAE lentelė rodo tik esamas galimybes. Turint omenyje vėjo energijos panaudojimo didėjimą, toks savalaikis tyrimas būtinas. Tada būtų galima spręsti akumuliacinių jėgainių statybos eiliškumą ir vietą. Tikriausiai būtų keičiami šių elektrinių galios parametrai, kad jos dengtų galimai didesnį elektros energijos deficitą dėl vėjo jėgainių prastovos. Perteklinė vėjo jėgainių pagaminta elektros energija racionaliai gali būti panaudota akumuliacinių elektrinių tvenkiniams užpildyti.

Lietuvos upių vandens panaudojimo ekonominis efektyvumas

Atsinaujinančių energijos šaltinių panaudojimas svarbus ir žmonijos egzistencijai. Tai tvirtina Kioto protokolas, kuris buvo svarstomas Kopenhagos konferencijoje. Vandens ir kitų atsinaujinančių energijos šaltinių (vėjo ir biomasės) panaudojimas mažiau teršia atmosferą, neturi įtakos klimato kaitai. Vandens ir vėjo energija atsinaujina be mūsų pastangų, už ją nereikia mokėti. Bioenergija nagrinėjamu atveju – medienos auginimo ir gamybos atliekos, kurių kaina beveik du kartus pigesnė už atvežtinį kurą. Iš atsinaujinančių energijos šaltinių pagamintos elektros energijos savikainą lemia įdėto kapitalo ir palūkanų dydis. Tokia įmonė – kapitalas, įdėjimai ateičiai, rūpinimasis ekonomiškai užtikrinta senatve, vaikų ir anūkų ateitimi.

Susiklosčiusiomis sąlygomis reikėtų skubiai nagrinėti Lietuvos hidroenergetikos, laivininkystės ir žuvininkystės klausimus. Prieš Lietuvą ištikusį sunkmetį daugelis mokslininkų, gamtosaugininkų, politikų ir net verslininkų blaiviai mąstyti nesugebėjo, ypač vertindami sudėtingas valstybės ekonomikos problemas. Taip atsitiko priimant Vandens įstatymą ir Vyriausybės nutarimą Nr. 1144. Šie dokumentai priimti be jokio ekonominio pagrindo. Tuo metu mažai kas skaičiavo, kad už 2010 m. perkamą energiją reikės brangiai mokėti. Jau dabar deginame brangias įvežtines natūralias dujas. Mūsų eksporto prekės nekonkurentiškos ir (bent dabar) neperkamos, nors visi, kurie pritarė šio pagarsėjusio įstatymo ir nutarimo priėmimui, gauna atlyginimus arba pensijas. Kategoriškai tvirtinu, kad hidroelektrinės statomos dešimtmečiams, jos keičia kraštovaizdį, gyvūnijos ir augalijos natūralios egzistencijos sąlygas. Šiuolaikinis mokslo ir technologijų lygis leidžia paskaičiuoti hidroelektrinės žalą ir naudą. Visada galime rasti ekonomiškai naudingą ir racionalų sprendimą. Yra daug priemonių gamtai apsaugoti, kiekviena jų turi savo kainą ir naudą. Sudėtingoms problemoms, susijusioms su Lietuvos ekonomikos augimu artimiausiu laikotarpiu ar ateinančiais dešimtmečiais, spręsti būtina sutelkti visus mokslo, mokymo, gamybinių organizacijų specialistus ir net darbingus pensininkus.

Atskirų specializuotų grupių pasiūlymus turi svarstyti jų oponentai. Radus konsensusą sprendimai pateikiami plačiajai visuomenei. Pagal pagrindinius rodiklius keliais dešimtmečiais atsiliekame nuo savo dabar jau kompanionų Vakarų Europoje. Tik sutelktu darbu, atidėdami sutaupytą centą investicijoms, galėsime įveikti krizę.

Planuojama, kad bus pasirinktas kompetentingas ir turintis pakankamą kapitalą atominės elektrinės statytojas Ignalinoje. Be abejo, jis norės, kad jo įdėtas kapitalas ir palūkanos grįžtų sutartu laiku. Tai abipusiai naudingas reikalas: mes perkame iš investuotojo elektros energiją už kainą, ne didesnę nei reikėtų mokėti kitiems. Šioje įmonėje dirba mūsų piliečiai ir gauna atlyginimą, investuotojas racionaliai panaudoja sukauptą kapitalą. Tai vertinga patirtis. Šį veiklos modelį reikėtų pritaikyti mūsų visuomenėje tomis pačiomis sąlygomis, kokias derėdamasis su mūsų valdžia išsikovojo užsienio investuotojas (kol kas jo dar nežinome). Lietuvos piliečiai savo sutaupytus litus deda ne į bankus, o į naujos, jų pačių sukurtos organizacijos sąskaitą. Ši organizacija ne tik statys hidroelektrinę, bet ir ją valdys, kai bus pastatyta. Rasis lygiaverčių partnerių, bus su kuo konkuruoti.

Bus daugiau

1 lentelė. **Komunalinių atliekų surinkimas ir panaudojimas**

Metai	Kiekis tūkst. tonų	Surinkimas (proc.)	Planuojama pagaminti energijos	
			šiluminė energija TWh	elektros energija TWh
2010	1300	10	0,23	0,02
2013	1325	25	0,56	0,10
2017	1350	50	1,08	0,27
2020	1375	80	1,68	0,56

2 lentelė. **Šiaudų energetinio potencialo panaudojimas**

Metai	Šiaudai energ. gamybai tūkst. t.	Šiaudai kurui		Pagaminta energijos	
		tūkst. t.	proc.	Šiluminė energija TWh	elektros energija TWh
2009	1500	30	2	0,08	0,01
2010	1500	150	10	0,40	0,04
2013	1500	415	27	1,10	0,12
2017	1600	760	48	2,10	0,23
2020	1700	630	37	1,70	0,19

3 lentelė. **Lietuvos hidroelektrinių energetinis potencialas**

Nemunas							
Nr.	HE pavadinimas	Atstumas nuo žiočių (km)	Viršutinio bjefo alt (m)	Patvanka	Užliejamas plotas (ha)	Galia MW	Metinis GWh
1	Druskininkų	445	90	6,5		30	60
2	Merkinės		84	10	?	50	90
3	Alytaus		70	15	?	75	150
4	Birštono	305	59	15	?	75	150
5	Kauno	227	44	19,5	5400	100	340
6	Petrašiūnų	219	24,3	3,0	-	6	40
7	Marvelės	207	21,4	3,0	-	9	70
8	Seredžiaus	169	18,5	3,0	300	13	100
9	Seredžiaus	128	15,0	4,2	300	17	130
10	Vėžininkų	90	10,3	5,4	300	22	170
					Iš viso	347	1300
Neris							
Nr.	HE pavadinimas	Atstumas nuo žiočių (km)	Viršutinio bjefo alt (m)	Patvanka	Užliejamas plotas (ha)	Galia MW	Metinis GWh
1	Santakos	206	116 ?	11,6	?	10	30
2	Turniškių	175	104	10,7	?	12	40
3	X 1		93	13,0	?	12	50
4	X 2		80	14,0	?	12	50
5	X 3		66	14,0	?	12	50
6	Ruklos	58	52	9,0	?	12	40
7	Jonavos	44	43	7,1	400	12	70
8	Mykoliškių	27	36	5,4	80	9	60
9	Lapių	15	30	5,8	110	8	60
					Iš viso	99	4500
Mažosios upės							
Nr.	HE pavadinimas	Atstumas nuo žiočių (km)	Viršutinio bjefo alt (m)	Patvanka	Užliejamas plotas (ha)	Galia MW	Metinis GWh
	Hidroelektrinės ant mažųjų Lietuvos upių			3-15	?	60	150

4 lentelė. **Lietuvos hidroakumuliacinių elektrinių energetinis potencialas**

Nr,	HAE	Vandens kritimo aukštis (m)	Panaudojamo vandens kiekis m³/s	Tvenkinio talpa mln. m³	Galia MW
1	Kulautuvos	59	1700	30	800
2	Sakeniškių (1)	50	875	15	350
3	Sakeniškių (2)	60	1100	20	550
4	Pyplių	59	1060	20	500
5	Kruonio				800
6	Stricuniškių	80	550	10	350

LIETUVOS VARDO KILMĖ MITOLOGINIU POŽIŪRIU

GRAIKŲ MITOLOGIJA

Gamtos mokslų daktarė Regina JONUŠYTĖ

Homeras. Iliada

(6) Tai prasidėjo nuo to, kai tik jie susipyko vyrijoj,

Vadas vyriausias Atridas ir didvyris tauras Achilas.

Kas gi iš tarpo dievų, juos supykinęs vaidą sukėlė?

Dzeuso[1] sūnus ir **Lėtojos**[2] . Jisai ant Atrido supykęs.

(10) Ligą baisiausią stovykloj paleido ir žuvo kareiviai.

(21) **Dzeuso** pagerbkite **sūnų**, garsiausiąjį šaulį mūs **Febą**[3].

(26) **Febą**, galingą karalių **Lėtojos** gražplaukės gimdytą.

Pažvelgus į žodį *Lėtoja* atrodo, kad jis tiesiog parašytinas žemaitiškai, – ir bus bemaž iškart-*Lietuva*. Turbūt tai tik to žodžio, reiškiančio **Dzeuso** žmoną, „lankstumas“.

Ko gero, tiksliai *Iliadą* išvertė būrelis rašytojų – vertėjų. Juk ir rašo, kad vertimą, ypač antrąją knygos dalį labai kruopščiai pataisė Adomas Dambrauskas (todėl užrašytas ir vertėju – autoriumi).

Žodžio *Lėtoja* pirmasis skiemuo tiesiog „prašosi“ rašyti Lie- arba dėti kitą žinomą kalbininkų, tyrinėjančių tarmes, žemaitiškos tarties ženklą.

Lėtoja žodžio vidurinė raidė *o* vietovardžių lietuvinimo laikais būtų pakeista *u* raide. Pavyzdžiui, *Dotnova*, *Dotnava* kadaise taip virto *Dotnuva*. Jau ir būtų žodis *Lietu*, tik dar be galūnės. O su galūne – *Lietuva*. Žodžio galūnė turbūt pati lanksčiausia žodžio dalis, labiausiai keičiama, prisitaikoma kitataučių.

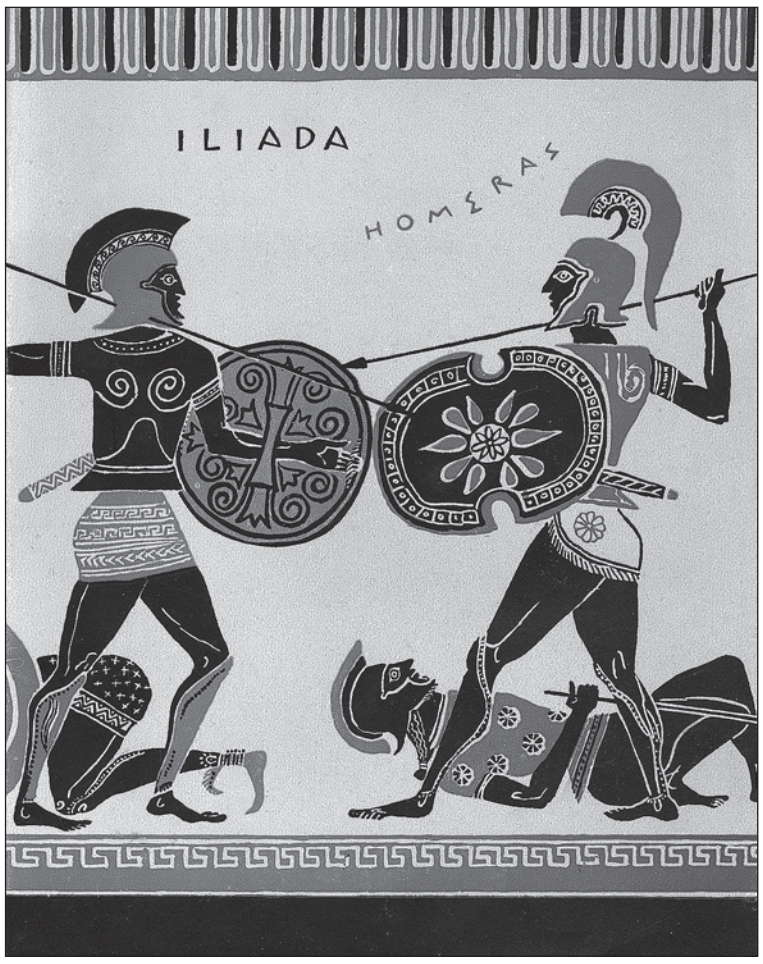

Labai gerai, kad *Iliado*s vertėjai surado tokią palankią formą – žodį **Lėtoja**, padedantį greičiau susiorientuoti bei suprasti tuos žodžius, iš kurių išvestas „naujadaras“.

Įdomu, kad kitur, taip pat ir tame mano paimtame palyginimui vokiškame mitologiniame žodyne, kuris yra pakankamai universalus ir tikslus, aptikau tik pradinius žodžius **Leto** ir **Latoną** (**Jupiterio** numylėtinė) (graikų mitologijoje)[4]. Žinoma, pravartu būtų turėti sugretinimui pradinį tekstą ar dar kurį kitą vertimą (bet, ką kalbu – juk specialistai pasitelks graikišką).

Beje, be jau minėtos **Latonos**, Graikų mitologijoje dar figūruoja ir **Leda** (graikų mitologijoje)[5]. Tas žodis irgi panašia šaknimi, taip pat ji viena iš **Titanidžių**. Tiktai kalbamuoju aspektu nepainiotina graikų mitologijos **Leda** su **Led**, **Leda** (slavų mitologijoje)[6]. O taip pat ir su **Lada** (slavų mitologija, Meilės deivė)[7], su kuriomis paprastai Lietuvių mitologija siejasi.

Fantazuojant galima pasakyti, kad pradžioje bus buvusi **Dzeuso žmona**: **Latona**, **Leto**, **Lėtoja**... **Lietuva** (jei ir ne iš karto dabartiniu vardu).

Čia paminėtinas ir žodis **Likija** (graikų ir romėnų mitologijoje)[8] iš išorės panašus į Lenkiją (kaip mes vadiname). Tuo vardu Iliadoje vadinamos dvi sritys. Viena Mažosios Azijos pietuose, kita prie Idos kalno, netoli Trojos.

Yra daug įvairių Graikų mitologijos personažų vardais pavadintų vietovardžių, ypač Žemaitijoje. Čia upė Minija (**Minyas** – vienas vandenų grupės dievo **Neptūno** sūnų, graikų mitologijoje)[9], kaimas Dudinėliai (Dodonaeus, prie Veiviržėnų, graikų mitologijoje)[10], kaimas Dimitravas prie Kretingos **Demeter**, **Demetra** = **Ceres** – žemdirbystės deivė (graikų mitologijoje)[11].

Be to, juk visur Lietuvoje vartojama daugybė graikiškų mitologijos žodžių įvairiausiomis reikšmėmis: nektaras, mūzos, okeanas, gargaras ir kt.

Romėnų mitologija

Litae – **Jupiterio** duktė (graikų ir romėnų mitologijoje)[12] sugretinus Graikų ir Romėnų mitologijų kategorijas – žodžius, turinčius tą pačią ar labai panašią žodžio šaknį, pasirodo, kad jų ir prasmė ta pati. Atrodo, kad kitos tautos yra „išsivedusios“ mūsų, kaip dažnai ir kitų kaimyninių valstybių, vardus nebūtinai iš tos pačios mitologijos kaip, sakykim, mūsų, bet iš atitinkamų žodžių kitose mitologijose. Atrodo, dažniau kitose kalbose ir **Lietuvos** vardo reikšmės žodis (**Litae**) imtas iš Romėnų mitologijos. Tai gerai matyti ir rusiškame – литва, kur paimta turbūt to žodžio šaknis ir pridėta galūnė „-va“ romėnų mitologijoje taip pat galime aptikti ir panašių į mūsų kaimynines šalis vardų (kaip mes tuos kaimynus vadiname). Vienas tokių **Latialis** (romėnų mitologijoje), reiškiantis kitą **Jupiterio** vardą.

Jupiteris arba Dzeusas (romėnų ir graikų mitologijoje)

Lyginant graikų **Dzeusą** ir romėnų **Jupiterį** su Lietuvių mitologijos dievu **Perkūnu**, jie pasirodo tie patys – vienodos kilmės ir prasmės – taip pat kaip ir **Lėtoja**, **Latona** – **Leto** (**Lėtoja**) ar **Leda**, atitinkančios Lietuvos vardą. Tai rodo, kad turėtume žiūrėti savo tautos vardo kilmės, jo prasmės pagal savuosius dievus, kaip yra ir posakis, – „neieškoti svetimų dievų“.

[1] **Dzeusas** – **Krono** ir **Rėjos** sūnus, nuvertęs savo tėvą nuo sosto ir užgrobęs pasaulio valdžią. Galingiausias iš visų graikų dievų, dievų ir žmonių valdovas, dangaus, griaustinio bei žaibų dievas, aukščiausias teisingumo saugotojas, gyvenantis Olimpo kalno viršūnėje. – Homeras. *Iliada*. Valstybinė grožinės literatūros leidykla. Vilnius. 1962./Vertė: J. Ralys, S. Čiurlionienė – Kymantaitė, P. Žadeikis, J. Talmantas, A. Dambrauskas/. P. 546.

[2] **Lėtoja** – titano **Kojo** ir **Febės** duktė, **Dzeuso** žmona iki **Heros**. **Apolono** ir **Artemidės** motina. Ten pat. P. 553; **Artemidė** (**Dzeuso** ir **Lėtojos** duktė, **Apolono** sesuo) – deivė medžiotoja, amžinoji mergelė. Vėliau ji tapo ir mėnulio deive, ir deive pagelbstinčia gimdyti. Kaip ir jos brolis, vaizduojama su lanku ir strėlėmis. Ten pat. P. 544; **Apolonas** (**Dzeuso** ir **Lėtojos** sūnus) – saulės šviesos dievas; saulės šviesą simbolizuoja auksinės šio dievo strėlės... Jis taip pat muzikos ir poezijos globėjas, mūzų choro vadovas ir pats žymus muzikantas; dievas – pranašautojas ir dievas – gydytojas. P.543.

[3] **Febas** – Apolono vardas kulte, reiškiantis „šviesus, spindys šviesa“. Ten pat. P. 548.

[4] Dr. Vollmer‘s. Wörterbuch der Mythologie aller völker. New bearbeitet von Dr. W. Binder. Mit einer Einleitung in die mythologische Wissenschaft. Dr. Johannes Minckwitz professor an der Universität Leipzig. Dritte Auflage. Mit 303 Illustrationen. Stuttgart. Hoffmannische Verlagsbuchhandlung. 1874. P.309, 312.

[5] Dr. Vollmer‘s. Wörterbuch... Ten pat. P. 311.

[6] Dr. Vollmer‘s. Wörterbuch... Ten pat. P. 311.

[7] Dr. Vollmer‘s. Wörterbuch... Ten pat. P. 311.

[8] Homeras. Iliada. Ten pat. P. 553.

[9] Dr. Vollmer‘s. Wörterbuch... Ten pat. P. 338.

[10] Dr. Vollmer‘s. Wörterbuch... Ten pat. P. 171.

[11] Dr. Vollmer‘s. Wörterbuch... Ten pat. P. 160.

[12] Dr. Vollmer‘s. Wörterbuch... Ten pat. P. 315.

Konferencija „*Soter*“ dešimtmečiui

1924 m. prof. Prano Dovydaičio iniciatyva Lietuvos (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo) universiteto Teologijos-filosofijos fakultete pradėtas leisti religinis žurnalas *Soter* (Išganytojas). Jis ėjo iki pirmosios sovietinės okupacijos – 1940 metų. Per šešiolika metų išleisti 28 numeriai.

Švenčiant VDU atkūrimo dešimtmetį, 1999 m. Katalikų tikybos fakulteto (KTF) VDU taryboje nuspręsta atkurti religijos mokslo žurnalą *Soter*. Pirmasis VDU atkurtas mokslo žurnalas – *Darbai ir dienos*.

Atkūrus *Soter*, jau išleisti 32 numeriai. Pastarasis – jubiliejinis, skirtas atkurtojo žurnalo dešimtmečiui, kuriame išspausdinti jubiliejui skirtos konferencijos *XX a.–XXI a. pradžios Lietuvos religijos mokslų periodika* pranešimai. Tarptautinė mokslinė konferencija vyko 2009 m. gruodžio 9 d. Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Didžiojoje auloje, ji buvo skirta ir Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti.

Prieš konferenciją keletą Vakarų Europos kompozitorių kūrinių atliko Kauno I-osios muzikos mokyklos mokytoja ekspertė fleitininkė Lidija Gomolickaitė-Grudzinskaitė.

Konferencijos dalyvius sveikino VDU Katalikų teologijos fakulteto dekanas dr. Benas Ulevičius. Fakulteto Didysis kancleris JE arkivyskupas metropolitas Sigitas Tamkevičiius perskaitė Apaštalinio nuncijaus sveikinimą. Arkivyskupas dėkojo konferencijos organizatoriams ir žurnalo redakcinei kolegijai, ypač pirmininkui prel. prof. dr. (hp) Vytautui Steponui Vaičiūnui ir jo pavaduotojui prof. habil. dr. Alfonsui Motuzui, visiems palinkėjo Viešpaties Palaimos, kad konferencijos vaisiai lydėtų ne tik fakultetą, VDU, bet ir visą Lietuvą, kad žurnalas augtų ir tobulėtų.

Konferencijos dalyvius sveikino prorektorė prof. Natalija Mažeikienė, buvęs ilgametis VDU rektorius prof. habil. dr. Vytautas Kaminskas (*Soter* atkurtas jam vadovaujant). Tuometis VDU rektorius prof. V. Kaminskas dėkojo žurnalo atkūrimo entuziastams, tuomečiam Katalikų tikybos fakulteto dekanui prel. prof. dr. V. S. Vaičiūnui OFS ir pagrindiniam varikliui – prof. A. Motuzui, akcentuodamas, kad jie ne tik tada, bet ir dabar daug įdeda, kad žurnalas ir toliau būtų taip aukštai vertinamas.

Konferencijos organizacinio komiteto pirmininkas prel. prof. V. S. Vaičiūnas OFS pasveikinęs JE Panevėžio vyskupą emeritą Juozą Preikšą prieš pora dienų minėjusį 25-erius vyskupystės metus, pristatė prelegentus.

Pranešimus skaitė penkių Lietuvos mokslo institucijų atstovai: VDU prel. prof. V. S. Vaičiūnas OFS, prof. A. Motuzas, doc. dr. Aušrinė Kulvietytė-Slavinskienė, VPU prof. Dalia Marija Stančienė, prof. Juozas Žilionis, Klaipėdos universiteto prof. dr. Daiva Kšanienė, Šiaulių universiteto dr. Aldona Vasiliauskienė ir Lietuvos istorijos instituto prof. Irena Regina Merkienė, du Latvijos atstovai – Latvijos universiteto dr. Andris Priede ir Daugpilio universiteto prof. dr. Anita Stašulane, ir trys Lenkijos atstovai – Torunės M. Koperniko universiteto kun. habil. dr. Kšyštofas Koneckis (Krzysztof Konecki) ir kun. dr. Vitoldas Dorošas (Witold Dorosz) bei Liublino Jono Pauliaus II katalikiško universiteto kan. prof. dr. Marekas Chmelevskis (Marek Chmielewski).

Per keturias sesijas perskaityta 13 pranešimų. Įdomi ir įvairi pranešimų tematika. Pristatyta atgimusio *Soter* istoriografija (A. Motuzas), nagrinėta ir, pasinaudojant schemomis, vaizdžiai pateikta žurnale keliama problematika (V. S. Vaičiūnas).

Pristatyti panašūs į *Soter* leidiniai Lietuvoje ir užsienyje. Tai atsispindėjo pranešimuose *P. Dovydaičio „Logos“ – tikėjimo ir proto sintezė tiesos kontempliacijai* (D. M. Stančienė), *M. Pečkauskaitės krikščioniško ugdymo idėjų sklaida žurnale „Naujoji Vaidilutė“* (prof. dr. (hp) Juozas Žilionis), *Lietuvių katalikų mokslo akademija: religijos mokslų sklaida išeivijoje (1956–1992)* (A. Vasiliauskienė); *Teologijos mokslų problematika žurnale „Teologia i czlowiek“ (2003–2008 m.)* (kun. K. Koneckis), *„Homo meditans“ ir „Soter“ moksliniai mainai* (kan. Marekas Chmelevskis), *Meilė, santuoka ir šeima kardinolo Wojtylos publikacijose „Ateneum kaplanskie“* (kun. dr. Vitoldas Dorošas).

Pateiktos kai kurios *Soter* tyrinėtų temų analizės: *Žurnalo „Soter“ straipsniai etnologijos tematika ir problematika 1924–1940 m.* (I. R. Merkienė), *Religijos mokslo leidinio „Soter“ straipsniai katalikiška muzikine tematika (1999–2009 m. vid.)* (D. Kšanienė), *Menotyra žurnalo „Soter“ puslapiuose (1999–2009 m.)* (A. Kulvietytė-Slavinskienė).

Greta *Soter* problemų mokslininkai iš Latvijos analizavo Latvijos katalikų Bažnyčios istoriją XVIII–XIX amžių sandūroje bei krikščionybės ir naujųjų religijų situaciją nūdienoje: *Livonijos ir Kuršo diecezijų integracija į Lietuvos bažnytines struktūras XVIII–XIX a.* (A. Priede), *Krikščionybė ir naujieji religiniai judėjimai Latvijoje* (A. Stašulane).

Paskutiniajai sekcijai vadovavę prof. V. S. Vaičiūnas ir prof. A. Motuzas pateikė konferencijos išvadą arba credo: „Atgimęs *Soter* per dešimtmetį Lietuvos ir užsienio akademinei bendruomenei pristatė religijos mokslų problematiką, būdamas Bažnyčios mokslo švyturiu“.

Konferencija baigta mokslininkų – lietuvių ir lenkų dvasininkų – aukojamomis šv. Mišiomis Kristaus Prisikėlimo bažnyčioje (Žaliakalnis), kurioms vadovavo ir pamokslą skaitė JE vyskupas Jonas Ivanauskas.

Dr. Aldona Vasiliauskienė, Šiaulių universitetas

Mokslo institutai – taikomųjų tyrimų židiniai

Atkelta iš 10 p.

namų atlieka užsakymus užsienio kompanijoms, gerai uždirba ir nemato reikalo garsintis.

Iš buvusių vadinamųjų pašto „dėžučių“ Lietuvoje programuotojai yra susibūrę į tarptautinių projektų vykdymo grupes, kuria programas. Tačiau jeigu mūsų institutas įsitrauktų į tokius projektus, mums nebūtų reikalo būti valstybiniu institutu. Pasidarytume privačiu institutu, joks valdininkas ant mūsų galvos nesėdėtų, kaip turime dirbti ar veikti nenurodinėtų ir neprotintų, kas yra mokslas ir kas nėra mokslas – būtume patys sau ponai. Tokių įmonių yra, panašios atsirado ir mūsų įkurtajame Mokslo technologijų parke. Panašiai susikūrė elektroninės inžinerijos versle dirbančios *Fima* ir *BMS* (Baltic Microsoft).

Ar ne keistai skamba, kad iš Puslaidininkių fizikos instituto išsirutuliavusios kompanijos gerokai lenkia institutą pagal darbų apimtis ir gaunamas pajamas?

Taip buvo su *Fima* bendrove. Kai jos pardavimų apyvarta pasiekė 20 mln. litų, t. y. dukart tiek, kiek mūsų instituto, pasiūlėme užleisti parke vietą kitai augančiai įmonėlei. Tada į *Fima* užimtas patalpas ir atėjo *BMS*, kuri pradėjo veiklą mūsų įkurtajame Mokslo technologijų parke. Kūrė kompiuterines programas, sėkmingai pardavinėjo, prasigyveno tiek, kad pasistatė tris didžiulius pastatus. Viename jų – trijų aukštų parduotuvė netoli Vingio parko, kitas pastatas – Šiaurės miestelyje, o trečias – Konstitucijos prospekte. Kai *BMS* kompanija Mokslo technologijų parke prasigyveno, jos pajamos prašoko Puslaidininkių fizikos instituto biudžetą, pasiūlėme nuomotis ar statydintis savo pastatą už Mokslo technologijų parko ribų, o savo vietą užleisti kitai norinčiai prakusti bendrovei.

Tai gal teisūs liberalai, naujojo Mokslo ir studijų įstatymo kūrėjai, kurių logika paprasta: jeigu mūsų institutų paslaugomis nesinaudoja užsienio kompanijos, o Lietuvos aukštų technologijų įmonės silpnos, kam tie mokslo institutai reikalingi? Ar tik tam, kad saugotų užšaldytą mokslinį potencialą iki kada nors ateisiančių geresnių laikų?

Pagal liberalų sampratą gal taip ir yra, negaliu į jų smegenis įlįsti. Bet jeigu man, kaip Lietuvos piliečiui, rūpi mūsų žmonių gerovė, noriu paklausti: iš kur atsiras tokios perspektyvios įmonės kaip *Fima*, *Eksma* ar *Ekspla*, jeigu neliks mokslo institutų? Tuščioje vietoje nei lazerių, nei programinės įrangos įmonės neatsirado ir negali atsirasti. Jeigu nėra institutų ir taikomąja moksline veikla užsiimančių mokslininkų, apie kokias pažangias, aukšto technologiškumo įmones galima svajoti? Turi būti pradinis grūdas, iš kurio prasikals naujas želmuo, o tada išaugs ir tie kūrybingi žmonės, kurie kurs naujas įmones.

Tiesą sakant, tai skamba pakankamai naujai: mokslo institutai reikalingi tam, kad iš jų pradėtų rutuliotis naujos įmonės, išaugtų verslas.

Dabar užsienio kapitalas kažkodėl į Lietuvą neplūsta, milijonų niekas nesiūlo. Kapitalas ateina į tą vietą, kuri pasirengusi ne tik imti, bet ir duoti. Štai biotechnologinės bendrovės *BioSicor* pavyzdys. Jau buvo įsikūrusi biotechnologijos bendrovė, sėkmingai dirbo, tad tų darbų mastą dar labiau norėdama išplėsti tarptautinė kompanija TEVA nupirko lietuvišką įmonę, įdėjo didelį kapitalą ir dabar Lietuvoje veikia *BioSicor*.

Kai mokslas ir verslas veikia ranka rankon

Gal tai ir yra pavyzdys, kaip turėtų plėtotis Lietuvos mokslo ir verslo jungties modelis? Per susiliejimą su tarptautiniu kapitalu?

O tam ir turi būti mokslo institutai, kad iš jų išsipumpuruotų iš pradžių tegu ir nedidelės įmonėlės. Perspektyviausios plėsis, augs ir ras vietą gyvenime. Tam reikia, kad Lietuvoje būtų plėtojamas taikomasis mokslas, antraip neįsikurs išties perspektyvios, taikomojo mokslo pagrindu veikiančios įmonės.

Jeigu gabus mokslininkas neturi kapitalo, bet mato savo taikomosios veiklos perspektyvą versle, tai pasitelkęs verslą ir šiokį tokį kapitalą turintį kompanioną, gali tokią įmonę įsteigti. Panašiai išsirutuliojo UAB *Fima*. Gabūs mokslininkai savo jėgas susiejo su verslininku Vaidu Barakausku, dabartiniu *Fima* prezidentu. Mokslininkai generavo idėjas, o verslininkas ieškojo būdų, kaip su nauda parduoti įmonės gaminius. Pavyko.

Panašiai atsirado elektronikos prietaisų projektavimo ir gamybos bendrovė *Teltonika*, kurią įkūrė Arvydas Paukštys. Iš pradžių dirbo keturi darbuotojai, po metų – aštuoni, po dvejų – šešiolika ir t. t. 2006 m. žurnalo *Veidas* sudarytos vertinimo komisijos sprendimu A. Paukštys pelnė geriausio metų vadybininko vardą. 2008 m. *Teltonikos* įmonėje dirbo 300 darbuotojų, o 2010 m. užsibrėžta turėti arti tūkstančio darbuotojų.

Ir vėl matau kaip apsieiti be mokslo institutų: jeigu universitetams bus leidžiama steigti įmonėles, pumpuruotis į mokslo ir verslo darinius, rezultatas bus lygiai toks pat. Kam tada institutai?

Kad atsirastų tokių sumanių ir iniciatyvių žmonių kaip A. Paukštys ar V. Barakauskas, reikia, kad būtų plėtojama taikomojo pobūdžio mokslinė veikla. Juk ir A. Paukštys iš pradžių dirbo AB *Vilma*. Sovietiniais metais *Vilma* gamino magnetofonus ir juodąsias dėžes aviacijai. Įgijęs patyrimą projektuoti ir gaminti elektronikos gaminius *Vilmoje*, 1992 m. A. Paukštys pradėjo savo verslą. 1998 m. jis įkūrė UAB *Teltonika* ir tęsė *Vilmoje* įsisavintą elektronikos prietaisų projektavimo veiklą. A. Paukštys su bendraminčiais suvokė, kad į mobiliojo *Nokia* telefono aparatą įdėjus papildomą kortelę ir tuos aparatus išdalijus įmonės darbuotojams, personalo skyrius visada gali nustatyti, kur yra bet kuris darbuotojas. Tai štai *Teltonikai* pradėjus šią naujovę diegti, ja bemat susidomėjo ir kai kurios užsienio kompanijos. Pavyko į *Nokia* aparatą įkomponuoti ir kitas papildomas funkcijas. Šiandien *Teltonika* – viena sparčiausiai augančių Europos bendrovių.

Gan netikėtas techninis sprendimas, kuriame panaudotas juodųjų dėžių veikimo principas.

Pavyzdys, kaip iniciatyvūs žmonės gali panaudoti ankstesnės veiklos patirtį visiškai naujiems uždaviniams spręsti. Bet tam reikalinga patirtis ir vieta, kur ta patirtis įgyjama. Mokslo institutai – puiki tarpinė grandis tarp mokslo ir verslo, kūrybiškų ir iniciatyvių darbuotojų dėka galinti pritaikyti mokslą baigtiniam produktui pagaminti ir jį realizuoti.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

INOVACIJŲ TAIKYMAS EDUKOLOGIJOS TYRIMUOSE: KOKYBINIŲ DUOMENŲ VIZUALIZACIJOS PROGRAMA „*KOKYBIS*“

Straipsnio autoriai prof. Bronislovas Bitinas, doc. dr. Aušra Kazlauskienė ir duomenų vizualizacijos programos „Kokybis“ programuotojas A. Jazgevičius

LR Mokslo ir studijų įstatyme numatyta vykdyti eksperimentinę (socialinę, kultūrinę) plėtrą, kurios tikslas – kurti inovacijas, kurios grįstų žmogaus, kultūros ir visuomenės problemų sprendinius (LR Mokslo ir studijų įstatymas, 2009). Bolonijos procese iki 2020 m. kaip prioritetinė sritis numatytas ugdymas, tyrimai, naujovės (Liuveno ir Louvain-la-Neuve ministrų komunikatas, 2009). Atliepdami šiems strateginiams iššūkiams Lietuvos edukologijos mokslininkai siekia sukurti kompiuterines programas ugdymo teorijos ir praktikos tikslams įgyvendinti.

Programa *Kokybis* – pirmasis bandymas sukurti lietuvių kalba parengtų kokybinių duomenų (tekstų) analizės instrumentą. Šią inovaciją lėmė tarpdisciplininių mokslų (edukologijos ir fizinių) autorių bendras darbas; jį atliko edukologijos mokslo atstovai prof. habil. dr. B. Bitinas, doc. dr. A. Kazlauskienė ir programuotojas A. Jazgevičius.

Kadangi visame pasaulyje ugdymo ir švietimo reiškinių kokybiniai tyrimai plečiasi, sukurta nemažai programų duomenims anglų kalba analizuoti. Kai kurios iš jų adaptuotos prancūzų, italų, ispanų kalboms. Deja, iki šiol nesukurtos technologijos darbui su kokybiniais duomenimis, parengtais lietuvių kalba; mokslininkai tebenaudoja šimtmečius taikytą technologiją *skaityk ir galvok*.

Kokybinio tyrimo (kokybiniai) duomenys – tiriamąjį objektą apibūdinančio teksto (stebėjimo protokolų, interviu ir pokalbių įrašų, atsakymų į anketos atvirus klausimus, tiriamųjų asmenų ataskaitų, diskusijų dalyvių pasisakymų, rašinių, pasakojimų, ugdymo ir švietimo praktiką apibūdinančių informacinių ar publicistinių publikacijų, skelbtų ir neskelbtų dokumentų ir kitokios tyrimo tikslų atžvilgiu nestruktūruotos medžiagos) turinys. Mokslininkui, ypač pradedančiajam, kyla klausimas, ką daryti su tokiais duomenimis, kaip juos analizuoti, kokiu būdu chaotišką pirminių domenų masę sutvarkyti taip, kad ji būtų transformuota į nedidelės apimties išvadas – tam tikro patikimumo lygmens teiginius. Su šia problema susiduria dauguma socialinių ir humanitarinių mokslų atstovų.

Kokybinius duomenis įprasminti, įvertinti ir apibendrinti nėra paprasta, nes tyrėjui tenka pasikliauti visų pirma savaisiais mąstymo gebėjimais – analizės ir sintezės, abstrahavimo ir konkretinimo, apibendrinimo, lyginimo, objektų visapusio nagrinėjimo operacijomis. Galutinis tokios analizės tikslas – kokybinis duomenų apibendrinimas ir tokio apibendrinimo rezultatų teorinis įprasminimas.

Pagal tradicinius kokybinių edukologinių tyrimų metodus neparengta išsamesnė kokybinių duomenų analizės sistema. Įsitvirtinant ugdymo tyrimų postruktūralistinei paradigmai, kilo poreikis parengti tokias edukologinių kokybinių duomenų nagrinėjimo procedūras, kad ši analizė atitiktų šiuolaikinės mokslinio pažinimo metodologijos keliamus bendruosius reikalavimus ir padėtų mokslininkui atskleisti giluminius ypatumus.

Kokybinių tyrimų duomenų vizualizacijos programa leis atlikti analizę, kuria siekiama išskirti duomenų pirminius požymius, o juos apibendrinus – nusakyti teoriškai prasmingus ir tyrimo problemą atitinkančius objekto požymius, taip pat atskleisti tiriamo objekto vidinę hierarchinę struktūrą, jo potencialius ryšius su kitais objektais. Analizės sėkmė daug priklauso nuo duomenų parengimo analizei. Kita vertus, toks parengimas daug ką pasako apie tiriamosios veiklos kultūrą, tyrėjo nuostatą preciziškai spręsti numatytus tyrimo uždavinius.

Kokybinių tyrimų programa *Kokybis* priskirtina atvirajam kodavimui, kuris paprastai siejamas su viena iš galimų kokybinio tyrimo strategijų – induktyviai grindžiamąja teorija (Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V., 2008, p. 268). Tačiau kokybinių tyrimų praktika liudija, kad šis duomenų analizės etapas yra universalus, priimtinas ar net būtinas ir kitoms kokybinių tyrimų strategijoms. Bendruoju atveju atviras kodavimas – tai teksto skaidymas į temas, kurioms suteikiamas atitinkamas pavadinimas. Toks pavadinimas yra pirminė kategorija, tekstų lyginimo, įprasminimo, siejimo su hipotetiniais veiksniais rezultatas. Vadinasi, šiame etape kategorijos yra tarsi etiketės, priskiriamos individualiems atvejams (teksto fragmentams – sakiniams ir pastraipoms). *Kokybis* kontekste šios etiketės vadinamos *reikšminiais žodžiais*. Kodavimo metu šie žodžiai (kurių funkciją gali atlikti ir žodžių junginiai) įrašomi į sakinį (ir – į pastraipą), tai yra tampa teksto fragmento savotiška antrašte. Kodavimas atviras, nes reikšminiai žodžiai gali būti ne tik tyrėjo iš anksto numatyti, bet ir teksto turinio lemiami. Svarbu ne jų apriorinė operacionalizacija, bet visų galimų kategorijų išskyrimas duomenų masyve.

Taikant programą *Kokybis* galima gauti atsakymą į klausimus, ar išskirta kategorija susijusi su tyrimo objektu ir uždaviniais, ar tyrimo duomenys (respondentų išsisakymai ir pan.) išreiškia kategorijos turinį. Tiesioginis rezultatas – sąrašas sakinių, kuriuose įrašytas duotasis reikšminis žodis, ir pastraipa, kurioje yra rastasis sakinys. Pastraipas numeruoja pati programa, jos yra reikšminio žodžio tekste adresai. Tai reiškia, kad programa apibūdina kiekvieno reikšminio žodžio aplinką (terpę) tekste. Vieno reikšminio žodžio aplinką sudarantys teksto fragmentai sudaro failą (bylą), o visų analizuotų reikšminių žodžių aplinkos – katalogą. Vadinasi, programa atlieka tik tyrimo pradinio etapo funkciją; tolesnė analizė siejama su pirmojo etapo rezultatų interpretavimu ir įprasminimu.

Pažymėtina, kad panaudojus programą *Kokybis* galima analizuoti ne tik empirinių tyrimų duomenis, bet ir tekstus, kuriuose tyrėjui reikšmingi žodžiai jau įrašyti, pavyzdžiui, mokslines publikacijas, kurias tyrėjas nori panaudoti literatūros apžvalgoje. Literatūros apžvalgai rengti reikalingas tik minimalus tekstų kodavimas, nes reikšminius žodžius yra pateikę publikacijų autoriai. Naudingas ir programos taikymas autorinio teksto kokybės gerinimui (monografijų, vadovėlių, mokymo priemonių, daktaro disertacijų, magistro baigiamųjų darbų ir pan. autorinė ir ekspertinė analizė).

Programa atvira visiems vartotojams. Parsisiųsti minėtą programą galima iš Šiaulių universiteto Edukologijos universiteto internetinio puslapio *ef.su.lt*

Panašios programos yra VPU Socialinės komunikacijos institute sukurtos ugdymo tyrimų statistinės analizės programa *Skibis* ir mokinių elgesio stebėsenos programa *Stebis*.

Prof. habil. dr. Bronislovas Bitinas, *Vilniaus pedagoginis universitetas, Pedagogikos ir psichologijos fakultetas, Edukologijos katedra,*
doc. dr. Aušra Kazlauskienė, *Šiaulių universiteto Edukologijos fakulteto dekanė*

Kaip tarti priebalsių samplaikas?

Valerija VAITKEVIČIŪTĖ

To paties asmens kalba įvairuoja. Skiriasi ne tik mūsų kalbos gramatika ar leksika, bet ir tartis. Kalbos įvairavimą lemia kelios priežastys: kalbančiojo asmens profesija, jo amžius, išsilavinimas, kokiomis sąlygomis kalbama, su kuo, kokiu tikslu ir t. t. Pavyzdžiui, vienaip kalbame su vaiku, kitaip su suaugusiuoju, dar kitaip auditorijoje, kreipdamiesi iš karto į kelias dešimtis asmenų. Nuo sąlygų, kuriomis kalbame, ir tikslo priklauso **kalbos tempas**, o nuo jo – kalbos aiškumas. Kalbos **tarties** aiškumo skirtumai, priklausantys nuo minėtų priežasčių, vadinami tarties, arba **artikuliacijos stiliais** (lot. *articulatio* – prk. aiškusis tarimas). Tarties stiliaus sąvoką pirmasis pavartojo prancūzų lingvistas P. Pasy[1]. Bet jis, tuo metu esant didelei socialinių sluoksnių įvairovei, skyrė daug tarties stilių. Įžymus rusų fonetikas L. Ščerba (1880–1944), siekdamas paprastumo, rėmėsi kalbos aiškumo skirtumais, daugiausiai priklausančiais nuo **kalbos tempo**, ir išskyrė tik du tarties stilius[2]. Taigi, pradedant L. Ščerba, skiriami du tarties stiliai – **šnekamasis** ir **aiškusis**. Terminai plačiai vartojami daugelio kalbų fonetinėje literatūroje. Šiuos terminus, kaip visuotinai pripažintus, vartoju ir aš, žr. *Lietuvių kalbos gramatika*, 1965, t. I, p. 110, 116 ir kt. Nei šių terminų, nei termino **kalbos tempas**, nuo kurio priklauso tarties aiškumas, nėra nei *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* (1999), nei *Kalbotyros terminų žodyne* (1990). A. Pakerys šiuos terminus keičia terminu *sudurtiniai žodžiai*, *priešdėliniai žodžiai* ir *glaudūs žodžių junginiai*, žr. *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika*, 2003, p. 187 ir kt., o kalbos tempo reikšmė lieka už borto.

Šnekamasis stilius dar ir šiandien yra gana sąlygiška sąvoka, apimanti visa, kas neįeina į aiškųjį stilių. Šnekamasis stilius turi daug visai netyrinėtų variantų, ir todėl negalima daryti išsamių išvadų. Esant tokiai padėčiai nustatytas tik **vidutinis šnekamojo stiliaus** variantas. Tai rami šiek tiek pagreitinto tempo neemocinga kalba. Kalbant šiuo stiliumi įvairių kalbų nekirčiuoti skiemenys kiek redukuojami (lot. *reducere* – atstatyti į ankstesnę būseną) ir kiekybiškai, ir kokybiškai, t. y. kinta jų kokybė ir trumpėja trukmė, priebalsių samplaikos asimiliuojamos dažniau. Kalbant greitakalbe priebalsių samplaikos kinta dar ryškiau.

Aiškusis stilius. Tai labai aiškus, net pabrėžtas garsų, jų samplaikų, skiemenų, žodžių ir jų junginių tarimas sulėtinant tempą ir būtinai įtempiant kalbos padargus, o tai ir lemia tarties aiškumą. Imkime, pavyzdžiui, žodžius *ryti* ir *ryju̲* (kirčiuoti balsiai pabraukti). Pirmojo žodžio *y* kirčiuotas ilgasis, tariamas labai įtemptais kalbos padargais. Tai bendrinės lietuvių kalbos aiškiojo tarties stiliaus norma. Kurių ne kurių lietuvių kalbos tarmių atstovai, kalbėdami šnekamuoju stiliumi, žodžio *ryju̲* nekirčiuotą ilgąjį *y* taria visai neįtemptais kalbos padargais, ir verčia jį trumpuoju *i*, taip pažeisdami bendrinės kalbos aiškiojo tarties stiliaus normą.

Tiesa, galimi ir aiškiojo stiliaus variantai, pradedant skiemenavimu ir baigiant normalia labai aiškia artikuliacija. Aiškiuoju stiliumi skaitomos paskaitos, juo kalba Radijo ir Televizijos diktoriai skaitydami žinias, pranešdami svarbias naujienas. Aiškusis stilius vaidina svarbų vaidmenį pedagogų darbe, mokant kitus taisyklingos tarties, kalbant su užsieniečiais savo gimtąja kalba, kurios pašnekovai gerai nemoka, ir t. t. Kalbančiajam labai svarbu, kad jo kiekvienas žodis šimtu procentų pasiektų klausytojų ausis ir būtų teisingai suprastas. Aiškusis stilius kartais įterpiamas į šnekamąjį. Pavyzdžiui, jei pašnekovas mūsų nesuprato ir ko nors nenugirdo, arba jei mes norime pabrėžti vieną ar kitą žodį bei posakį. Aiškiuoju stiliumi kalba geri oratoriai, nors, savaime aišku, jiems nepakanka vien tik aiškaus tarimo.

Kyla klausimas: kuriuo stiliumi tikslinga remtis aprašant fonetinę kalbos garsų sistemą ir garsų samplaikas žodyje ar kalbos sraute. Be abejonės – aiškiuoju, nes juo grįstos visos rašybos taisyklės, tik jis padeda tiksliai nustatyti fonetinę kalbos sudėtį ir tarties dėsnius. Į aiškųjį kalbos stilių atsižvelgiama ir rašant bendrinės kalbos žodynus ar bendrinės kalbos tarties žodynus.

Tyrinėjant priebalsių samplaikas būtina žinoti, kad kiekvieno priebalsio yra trys artikuliacijos fazės: 1-oji – ekskursija: kalbos padargai iš išeitinės pozicijos užima tam tikrą padėtį, reikalingą priebalsiui ištarti; 2-oji – išlaikymas: tai pagrindinė (vidurinė) priebalsio artikuliacijos fazė – kalbos padargai tam tikrą laiką nekeičia užimtos padėties, kuri uždarumos priebalsių (*t, d, c, č, dz, dž, n, p, b, m* ir atitinkamų minkštųjų) vadinama uždaruma, o pučiamųjų (*s, š, z, ž, l, f, v, j* ir atitinkamų minkštųjų *j*, yra tik minkštasis) – ankštuma; 3-ioji – rekursija: tai galutinė priebalsio tarimo fazė – kalbos padargai grįžta į neutralią padėtį.

Dėl išankstinio nervinio impulso paskesnio samplaikos priebalsio ekskursija prasideda dar nesibaigus pirmesnio priebalsio rekursijai, t. y. pirmesnio priebalsio rekursiją tartum dengia po jo einančio priebalsio ekskursija, ir pirmesnis priebalsis dėl paskesnio įtakos keičiasi tik iš dalies, pavyzdžiui, žodžio *kmynas* priebalsių *k*, iš esmės būdamas nelūpinis, šiek tiek lūpinamas (tariamas atkištomis lūpomis) dėl po jo einančio abilūpinio priebalsio *m* įtakos. Bet priebalsis *k*, kaip ir buvęs, išlieka liežuvio užpakalinis sprogstamasis. Toks dalinis priebalsio pakitimas vadinamas **daline asimiliacija** (supanašėjimu). Du samplaikos priebalsiai gali ir visiškai supanašėti, t. y. suvienodėti, pavyzdžiui, *užšildyti* > *uššildyti*. Iš dviejų suvienodėjusių priebalsių paprastai pirmasis iškrinta: *uššildyti* > *ušildyti*. Toks reiškinys vadinamas **visiškąja asimiliacija**.

Bendrinės lietuvių kalbos ryškiausia asimiliacija yra **regresyvioji** (regresyvinė), t. y. pirmesnį žodžio priebalsį keičia po jo einantis priebalsis, pavyzdžiui, *bėgti* (sk. *bėkti*), *atgarsis* (sk. *adgarsis*), *užsienis* > *ussienis* (sk. *usienis*) ir t. t. **Progresyvioji asimiliacija** – tai priebalsių minkštėjimas dėl po jų einančių priešakinės eilės balsių ar minkštųjų priebalsių, pavyzdžiui, žodžio *vėlė* priebalsiai *v* ir *l* minkštėja dėl balsių *ė*, o žodžio *spręsti* priebalsiai *sp* ir *s* minkštėja dėl po jų einančių minkštųjų *r* ir *t*.

Visi galimi samplaikos garsų pakitimai aprašyti išsamiuose bendrosios fonetikos kursuose[3]. Šiame straipsnyje aptarsime tik priebalsių samplaikų asimiliaciją kalbant aiškiuoju stiliumi. O priebalsių samplaikų kitimą kalbant šnekamuoju stiliumi – tik iš dalies – vienu ar kitu atveju kaip nepriimtiną bendrinei kalbai ar iš viso neįmanomą, nes dažnas priebalsių samplaikos kitimas, kalbant šnekamuoju stiliumi, yra periferinis, provincialus, regioninis, lokalinis, tarminis, būdingas tik kuriai nors tarmei, jos daliai ar net pavieniams individams, ir neteiktinas Televizijos ar Radijo diktoriams, laidų vedėjams, mokytojams ir kt., nes jais negrindžiami bendrinės lietuvių kalbos fonetikos dėsniai. Čia būtinas aiškusis tarties stilius.

Pirmiausia reikia įsidėmėti, kad sonantai *l, m, n, r* (dar vadinami sonoriniais, balsingaisiais priebalsiais ar pusbalsiais) ir ne tokie balsingi *j*, *v* patys asimiliacijai nepasiduoda – neduslėja prieš dusliuosius, pvz.: *l – malkos*, *r – vartai*, *n – sensta*, išskyrus *n* prieš *k* ir *g*, kur virsta liežuvio užpakaliniu – *raŋka*, *aŋga*; ir duslieji priebalsiai prieš skardžiuosius *l, m, n, r* neskardėja, pvz.: *p – plinta*, *t – atminti*, *s – džiūsna*, *t – aitrus*, *p – pjauti*, *s – svirtis* ir t. t.

Taikliai šį reiškinį pastebėjo E. Mikalauskaitė: „Nederinamieji priebalsiai *v, j, l, m, n, r* ir čia asimiliacijoje dalyvauja kuo mažiausiai“. – *Lietuvių kalbos fonetikos darbai*, 1975, p. 69.

Bus daugiau

[1] P. Passy. Les sons du français, 1887.

[2] Щерба Л. В. О различных стилях произношения и об идеальном фонетическом составе слов. – Кн.: Л. В. Щерба. Избранные работы по русскому языку, 1957, p. 21.

[3] А. И. Томсон. Общее языкознание, 1910; V. Sievers. Grundzüge der Phonetik, 1913, 5-as leidimas; L. Roundet. Eléments de phonétique generale, 1910; M. Grammont. Traité de phonétique, 1933, 2-as leidimas; Л. Р. Зиндер.Общая фонетика, 1979, 2-as leidimas.

Užsienyje gyvenantiems lietuvių kilmės mokslininkams skelbiamas konkursas mokslo premijoms gauti

Švietimo ir mokslo ministerija skelbia konkursą užsienyje gyvenantiems lietuvių kilmės mokslininkams mokslo premijoms gauti. Iki vasario 28 dienos užsienio šalių lietuvių bendruomenės gali siūlyti savo kandidatus. Šalyse, kuriose tokių bendruomenių nėra, paraiškas premijai gauti gali teikti patys mokslininkai.

Konkurse gali dalyvauti mokslo laipsnį ir (ar) pedagoginį vardą turintys Lietuvos Respublikos piliečiai, ilgiau nei trejus metus nuolat gyvenantys užsienyje, bei lietuvių kilmės asmenys, pateikę lietuvių kilmę įrodančius dokumentus.

Atrankos komisijos išrinktiems mokslininkams bus iškilmingai įteiktos 5 premijos: premija už pastarojo dešimtmečio laimėjimus mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros veikloje humanitarinių ir socialinių mokslų srityse; premija už pastarojo dešimtmečio laimėjimus mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros veikloje fizinių, biomedicinos ir technologinių mokslų srityse; už viso gyvenimo nuopelnus mokslui ir laimėjimus humanitarinių ir socialinių mokslų srityse; už viso gyvenimo nuopelnus mokslui ir laimėjimus fizinių, biomedicinos ir technologinių mokslų srityse ir premija už mokslo laimėjimų bei patirties sklaidą.

Premijos dydis – 13 000 Lt.

Premijas gavusieji mokslininkai atvykę į Lietuvą skaito viešas paskaitas Lietuvos mokslo bendruomenei.

Premijų tikslas – skatinti mokslininkus puoselėti lietuvybę bei siekti, kad jei garsintų Lietuvą, palaikyti glaudžius ryšius su lietuviais mokslininkais, skatinti dalyvauti bendrose mokslo programose.

Tai jau ketvirtas mokslo premijų konkursas. Šiuo metu mokslo premijomis apdovanoti 11 iškilių lietuvių mokslininkų, gyvenančių įvairiose pasaulio valstybėse: JAV, Lenkijoje, Australijoje, Japonijoje, Prancūzijoje.

Išsamesnę informaciją apie konkursą galima rasti Švietimo ir mokslo ministerijos interneto svetainėje adresu *http://www.smm.lt/naujienos/konkursai.htm*

Daugiau informacijos teirautis: Švietimo ir mokslo ministerija, Aušra Gribauskienė, tel. (8 5) 219 01 19, el. paštas *ausra.gribauskiene@smm.lt,* šiuo adresu ir faksu +370 5 219 01 00 taip pat priimamos paraiškos ir dokumentai.

Nacionalinė programa – tautinio tapatumo ir paveldo istorinis pjūvis

Kaip mūsų tauta suvokė savo tapatumą istorijos tėkmėje – nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iki dabarties žinių visuomenės, kokios jo raiškos formos, kas esame šiandien? Atsakymą į šį klausimą padės rasti fundamentiniai tyrimai, kuriuos numatoma atlikti įgyvendinant naują nacionalinę mokslo programą *Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas*. Programą patvirtino Švietimo ir mokslo ministerija, jos įgyvendinimą administruos Lietuvos mokslo taryba.

„Tai pirmoji tokia sudėtinga, kompleksinė lituanistinė programa, leidžianti įdėmiai pažvelgti į mūsų tautos istorinės savivokos, paveldo, kalbos ir kultūros sampratą, – sako švietimo ir mokslo viceministrė Nerija Putinaitė. – Mokslinių tyrimų projektams ir kitoms veikloms bus rengiami vieši konkursai, kuriuose galės dalyvauti ir užsienio mokslo institucijos ar tyrėjų grupės.”

Viceministrė pažymi, kad lituanistikos tyrimams ir studijoms suteiktas strateginis prioritetas, o Lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos, Lietuvių literatūros ir tautosakos, Lietuvos kultūros tyrimų institutams – valstybinių mokslo institutų statusas.

Įgyvendinant programą 2010–2014 m. bus sukurta mūsų tautos socialinio ir kultūrinio tapatumo koncepcija. Atlikti nacionaliniai ir tarptautiniai moksliniai tyrimai suteiks žinių apie įvairialypes tapatumo raiškos formas, raidą, globalizacijos, sekuliarizacijos poveikį tapatumo sampratai, kultūros paveldo būklę. Bus analizuojami įvairiais istoriniais laikotarpiais ir skirtingose aplinkybėse formuotas tautos savivokos paveikslas, aprėpiantis XIX amžiuje, tautinio atgimimo metais, sovietmečiu ar išeivijoje susiklosčiusią tautinės savimonės sampratą.

Įgyvendinus programą taip pat numatoma parengti rekomendacijas dėl tolesnės paveldosaugos strategijos, sukurti būtinas duomenų bazes. Lietuva pagal kultūros paveldo ir humanitarinių mokslų duomenų skaitmeninimą, skaitmeninį katalogizavimą ir saugojimą yra viena labiausiai atsilikusių šalių Europoje. Šių išteklių sistema bus susieta su Europos Sąjungos ir pasaulio skaitmeninėmis duomenų bazėmis. Bus parengta lituanistinio paveldo ir tapatumo vieningos informacinės infrastruktūros koncepcija.

Programa bus finansuojama iš Lietuvos valstybės biudžeto asignavimų, skirtų mokslinių tyrimų programoms finansuoti.

Kvietimai teikti paraiškas bus skelbiami Lietuvos mokslo tarybos svetainėje www.lmt.lt.

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius **Gediminas Zemlickas**

Stilistės **Laura Bočiarovienė, Gintarė Leščinskaitė**

Dizaineris **Mindaugas Galkus**

Patarėjai: **Stasys Goberis, Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.**

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva/

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio *http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva/* paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 550 egz.